

Обобщен анализ „Развитието на туризма и възможностите за устойчиво развитие на община Стамболово“

с. Стамболово
2023 г.

Съдържание

Встъпление	4
I. Стратегии и политики в областта на туризма	7
1. Значение на туризма за местното и регионално развитие	7
2. Целите за устойчивост на европейския туризъм и предизвикателствата, които трябва да бъдат преодоляни.....	10
3. Европейските политики за развитие на туризма	11
4. Развитието на туризма в България	21
II. Методология на проучването	25
1. Операционализация на понятията	26
2. Инструментариум на проучването	31
3. Обработване на информацията.....	38
4. Организационен план за провеждане на социологическото проучване:	38
5. Методика на извадката.....	39
6. Извършване на проучването и работа на терен.....	43
III. Класификация, особености и значимост на туризма	44
1. Класификация на туризма според националната принадлежност на туристите.....	45
2. Класификация на туризма в зависимост от потребността, която обуславя пътуването на туристите.....	46
2.1. Лечебен туризъм.....	46
2.2. Ваканционен (рекреативен) туризъм	47
2.3. Спортен туризъм	47
2.4. Културен туризъм	48
2.5. Служебен (официален) туризъм	48
2.6. Религиозен (култов) туризъм.....	48
2.7. Обществен туризъм	49
2.8. Транзитен туризъм	49
3. Класификация на туризма в зависимост от използването на транспортно средство .	49
IV. Значението на туризма за развитието на местната икономика	50
V. Фактори и ресурси определящи развитието на туризма	52
1. Природни фактори.....	53
2. Обществени фактори	53
VI. Развитие на туризма в община Стамболово	58
1. Представяне на заинтересованите страни в туризма в община Стамболово	58
2. Общо представяне на основните природни, културни и туристически обекти в община Стамболово, които могат да се посещават от туристи	63

3. Анализ на културно-историческото наследство	69
4. Описание на елементите на културното наследство в населените места	78
5. Природни забележителности, защитени зони и местности на територията на община Стамболово.....	82
5.1. Природни забележителности	82
5.2. Защитени зони и местности	84
VII. Основни проблеми и съвременни тенденции в развитието на туризма.....	87
1. Проблеми и тенденции за развитие на туризма в България	88
2. Общи коментари и изводи за резултатите от проучването на територията	95
2.1. Анализ на резултатите от анкетата	100
2.2. Анализ на резултатите от фокус групите	125
3. Основни характеристики на територията в областта на туризма	138
3.1. Проблеми и възможни решения при развитието на туризма в община Стамболово.....	138
3.2. Наличие на местни и други ресурси за развитие на туризма	148
3.3. Предложения и препоръки за подобряване развитието на туризма в община Стамболово.....	155
Заклучение:	161

Този анализ е създаден във връзка с изпълнението на проект № BG05SFOP001-2.025-0026 „Партньорството на гражданите с местните власти, предпоставка за прилагането на принципите на прозрачност, откритост и ефективност на публичните политики за устойчиво развитие на територията“ с бенефициент „Съюз за възстановяване и развитие“ – Хасково и партньор Община Стамболово. Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Добро управление“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд.

Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от „Съюз за възстановяване и развитие“ – Хасково и при никакви обстоятелства не може да се счита, че този документ отразява официалното становище на Европейския съюз и/или на Управляващия орган на оперативната програма.

Встъпление

Туризмът е един от основните икономически сектори в света. Това е третата по големина категория за износ (след горива и химикали) и през 2019 г. той представлява 7% от световната търговия. За някои държави туризмът може да представлява над 20% от техния БВП. Европейският съюз е най-посещаваният регион в света. През 2019 г. 27-те държави от ЕС са приели приблизително 539 млн. чуждестранни туристи – почти 37 % от общия брой в световен мащаб. През същата година приходите на ЕС-27 от международен туризъм са били 383 млрд. евро или 28,9 % от приходите от туризъм в световен мащаб¹.

Българският туризъм изпрати 2021 като една добра и успешна година. Въпреки натиска на пандемията туристическият сектор започна да се възстановява с неочаквано бързи темпове. След първоначалния COVID шок през 2020 година, през 2021 г. и особено през 2022 г. хватката на пандемията върху туризма се разхлаби и отново отприщи пътуванията – както за българи, така и за чужденци към нашата страна.

¹ <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/eu-support-in-tourism-27-2021/bg/>

За периода 1 юни – 25 юли 2022 г. общият брой туристически регистрации в местата за настаняване в България **надхвърля 1,8 млн.**

Вътрешният пазар е водещ с над 990 хил. регистрации на българи в местата за настаняване, следван от пазари Румъния – над 260 хил., Полша – над 98 хил., Германия – над 70 хил., Чехия – над 56 хил., Великобритания – над 50 хил., Израел – над 33 хил., Молдова – над 29 хил.²

Въпреки подобрението туризмът е един от секторите, най-силно засегнати от пандемията COVID-19 и войната в Украйна, което се отразява на икономиките, поминъка, обществените услуги и възможностите на всички държави и особено на европейските. Следователно сектор “туризъм” осигурява поминък за милиони хора както в развиващите се, така и в развитите икономики. Кризата постави в глобален план под заплаха от 100 до 120 милиона директни туристически работни места в риск. Малките предприятия (които заемат 80% от световния туризъм) са особено уязвими. Жените, които съставляват 54% от работната сила в туризма, младежите и работниците в неформалната икономика са сред най-рисковите категории.

Въпреки проблемите през последните три години и през следващите години международните туристи в световен мащаб се очаква да нарастват с 3,3% годишно между 2010 и 2030 г., за да достигнат 1,8 милиарда до 2030 г., според дългосрочния прогнозен доклад на Световна организация по туризъм (COT) „Туризъм към 2030 г.“ Между 2010 и 2030 г. пристигащите в нововъзникващите дестинации (+ 4,4% годишно) се очаква да се увеличат с два пъти в сравнение с тези в развитите икономики (+ 2,2% годишно). Пазарните дялове на нововъзникващите икономики са се увеличили от 30% през 1980 г., на 45% през 2016 г. и се очаква да достигнат 57% до 2030 г., което се равнява на над 1 милиард международни туристи³.

През последните години в община Стамболово туризмът бавно, но устойчиво започна своето развитие, появили се нови туристически комплекси, къщи за гости и хотели. Ковид кризата забави развитието на процесите, особено на ниво микропредприятия и земеделски производители, но след нормализирането на обстановката развитието на туризма не само може, но обезателно трябва да се подкрепя активно от страна на

² <https://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/novini/informaciya-za-leten-sezon-2022>

³ https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2019-10/ministry_of_tourism_turisticheski_tendencii_p2_2020.pdf

общината на базата на изградените нови партньорства и на планираните съвместни инициативи.

Нова възможност за развитие на туризма е финансирането на интегрираните териториални инвестиции и формираните за тяхната реализация партньорства. Добрата координация и обединяването на усилията е необходимо условие за разбирането на природата на проблема и търсенето на адекватни решения за развитие на туризма, който е един от основните икономически сектори, стоящ в центъра на екосистема от предприятия, които допринасят съществено за просперитета на територията.

Целта на настоящото проучване е да се направи анализ и да се разгледат даденостите на община Стамболово в контекста на българския, европейския и световен туризъм. Това предполага преглед на световните, европейските и българските тенденции на развитие на туризма през последните години, на действащата българска нормативна уредба, регламентираща дейностите в този сектор, съществуващата туристическа инфраструктура и възможностите за разнообразяване на предлаганите туристически продукти, включително чрез разработването на допълнителни туристически пакети (спорт, лов, риболов, обиколки на различни културни и природни забележителности). Постигането на тази амбициозна задача е възможно да се постигне само с обединените усилия на всички заинтересовани страни на местно, регионално и национално равнище. Направеното проучване и анализът ще подпомогнат разработването на Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово за следващите 6 години.

Проучването анализира проблемите и възможностите за изграждане на устойчиви партньорства между местните власти и местните ключови фигури в областта на туризма и устойчивото развитие, дава конкретни препоръки за отстраняване или минимизиране на местните проблеми, което ще увеличи възможностите за използване на местните ресурси, като създаде нови интегрирани туристически продукти. Постигането на тези амбициозни задачи е възможно чрез обединение усилията на науката, бизнеса, местната администрация и неправителствените организации.

За реализацията на предложените мерки и цели е необходимо изготвянето на дългосрочна стратегия за развитието на сектор “туризъм” до 2028 г., която не просто да анализира моментното състояние на бранша и предлаганите от него туристически продукти, но и да предложи конкретни стъпки, мерки и цели за бъдещото устойчиво

развитие на сектора, за да се преодолее ниската ефективност при управлението на ресурсите – като се започне от неефективното използване на водата и енергията и се стигне до реалната липса на рециклиране на отпадъците, които се генерират от ползвателите на туристическите услуги. Следователно е необходимо общината да създаде условия за интегриране и допълване на политиките по развитие на сектор “туризъм” с тези в областта на природата и биологичното разнообразие, които не просто да се допълват, а да се поставят в основата на туристическата политика. За постигане на това синхронизиране е необходимо да се провежда целенасочена политика, която да насърчава екологичните иновации в туристическите предприятия и да осигури изграждането на екологосъобразна инфраструктура, която да бъде с понижено потребление на вода и енергия, генерирана основно от възобновяеми енергийни източници.

За да се реализират тези цели е необходимо да се повиши ефективността на управлението на ресурсите за туристическите предприятия, което е невъзможно без концепция за адаптация на туристическия сектор към настъпващите климатични промени.

Проучването ще осигури набор от препоръки за начините, по които общината в бъдеще ще може да развива и прилага ефективно различните форми и инструменти за включване на гражданите и техните организации при разработването и предлагането на интегрирани туристически продукти.

Идентифицирането на проблемите в сферата на туризма, на формирането на партньорства на общината с местната общност, включваща НПО, бизнес, земеделски производители и граждани, ще подпомогне общината и обществеността в усилията им за разработване на адекватна на потребностите местна устойчива политика.

I. Стратегии и политики в областта на туризма

1. Значение на туризма за местното и регионално развитие

Туризмът е пътуване (разходка) с цел възстановяване и почивка. Туристическото пътуване е свързано с опознаване на нови селища и местности, на бита и културните особености на хората, живеещи на определена територия. Туристите попадат в нова среда, която ги вълнува и провокира. Те се откъсват от ежедневието си, от проблемите

си и от собствената си среда, което е дълбокият смисъл на туризма като дейност, защото те се запознават с нови и интересни неща.

Към туризма се отнасят и дейностите, подпомагащи пътуванията, осигуряващи почивката на природолюбителите, любителите на развлечения, селския и приключенския туризъм, включващи работещи, пенсионери и деца, представители на различни социални групи от населението в страната и в чужбина.

Туризмът в действителност е една от икономическите дейности с най-голям потенциал да генерира бъдещ растеж и заетост в ЕС. И при една по-тясна дефиниция, туризмът носи около 4% от БВП на ЕС, като този процент варира между 2% в някои нови държави-членки и 12 % в Малта. Неговият непряк принос към БВП е много по-голям – индиректно туризмът генерира повече от 10% от БВП в ЕС и осигурява около 12% от всички работни места⁴.

Туризмът е от изключително значение, когато става дума за предлагане на работа на млади хора, които са два пъти по-ангажирани като работна ръка в сферата на туризма, отколкото в другите икономически отрасли. В сектора на туризма растежът на заетостта е значително по-висок, отколкото в другите отрасли на икономиката през последните години, превръщайки го в значим сътрудник за постигане на целите от Лисабон за създаване на повече и по-добри работни места.

Значимостта на туризма вероятно ще нараства все повече през идните години, що се отнася до икономиката на ЕС, като през следващите години, въпреки Ковид кризата се очаква да се увеличи търсенето на туристически услуги.

Постигането на точния баланс между автономното развитие на дестинациите и защитата на обкръжаващата ги среда от една страна и развитието на конкурентна икономическа дейност от друга, може да се окаже истинско предизвикателство. Работата на Групата за устойчивост на туризма обаче потвърди, че туризмът повече от всяка друга икономическа дейност би могъл да развива синергия в тясно взаимодействие с околната среда и обществото. Така е поради факта, че развитието на туристическите дестинации е тясно свързано с тяхната естествена среда, културна самобитност, социално взаимодействие, безопасност и благосъстоянието на местното население. Тези

⁴ Съобщение на Комисията - Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм /* COM/2007/0621 окончателен */

характеристики правят от туризма движеща сила за съхраняване и развитие на дестинациите – директно чрез повишаване на общественото съзнание за тях и подкрепа за техните доходи, а индиректно – чрез предоставяне на икономическа обосновка за предоставянето на подобна помощ от страна на други действащи лица. Всичко това подкрепя местното население и благоприятства развитието на всеки регион, развиващ туризъм.

Въпреки че световните тенденции и приоритети се менят поради различните кризи и войната в Украйна, туристическият сектор е изправен повече от всякога пред предизвикателството да остане конкурентоспособен, като в същото време прегърне идеята за устойчивост с ясното съзнание, че в перспектива конкурентоспособността зависи от устойчивостта. В частност, промените в климата стоят като основен проблем, изискващ от страна на туристическата индустрия намаляване на емисии от парникови газове, а от страна на дестинациите – да се адаптират към промените в схемата на търсене и на типовете предлаган туризъм.

Бъдещето на европейския туризъм зависи от качеството на туристическото преживяване – туристите все повече ще осъзнават, че на местата, на които грижата за околната среда, персонала и местните общности е приоритет, е много по-вероятно да получат грижи и самите те. Чрез интегрирането на грижите по устойчивостта в своите дейности, заинтересованите страни в областта на туризма ще защитят конкурентите предимства, които превръщат Европа в най-привлекателната туристическа дестинация в света – нейното вътрешно многообразие, изобилието на ландшафти и култури. В допълнение съсредоточаването върху проблемите на устойчивостта по социално отговорен начин ще подпомогне туристическата индустрия да обнови продуктите и услугите си и да повиши тяхното качество и стойност⁵. Това е европейската политика за развитие на устойчив туризъм въз основа на която се формират и развиват местните и регионални политики.

За да се развиват регионите и особено селските райони е необходимо да се установи тясно сътрудничество между органите на ЕС, международните, националните, регионалните и местните органи, от една страна, и между институциите като цяло и заинтересованите лица в сектора, от друга страна, с цел да се посрещнат

⁵ „Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм“

широкообхватните предизвикателства пред туризма, като същевременно се спазва принципа на субсидиарността. В контекста на европейските документи и особено важните за този програмен период ИТИ да се търси установяването на по-тясно сътрудничество между регионите и общините, както и те да играят устойчива, пряка и ефективна роля в разработването на нова политика в областта на туризма. Счита се, че специфичните инструменти за програмиране като стратегии за развитие на туризма на ниво община могат да укрепят вътрешнорегионалния и междурегионалния туризъм и да засилят привлекателността и видимостта на европейските региони и общини.

2. Целите за устойчивост на европейския туризъм и предизвикателствата, които трябва да бъдат преодоляни

Съществуващата рамка на ЕС за развитието на икономическите, социалните и екологичните политики, базирани на Сътрудничеството за растеж и заетост и на Стратегията за устойчиво развитие предоставя подходящи условия за постигането на целите на развитие на туризма, а именно постигане на икономически просперитет, социална равнопоставеност и сближаване, осигуряване на защита на околната среда и на културните забележителности⁶.

Тези цели би трябвало да напътстват заинтересованите страни в европейския туризъм при изработването на техните политики и действия, засягащи ефекта от изходящия туризъм от Европа, и при оказването на подкрепа на туризма като средство за постигане на устойчиво развитие в страните домакини.

При преследването на конкретните цели е необходимо преодоляването на известни **предизвикателства**, специфични за сектора на туризма. Те се състоят предимно в **устойчивото съхраняване и управление на природни и културни ресурси, намаляване на използването на ресурси и замърсяването на туристическите дестинации, включително генерирането на отпадъци, управление на промените в интерес на добруването на общността, намаляване на сезонния характер на търсенето, справяне с ефекта на свързания с туризма транспорт, създаването на възможности за достъпен туризъм за всички, както и подобряването на качеството на работните места, предлагани в сферата на туризма – също така чрез поставяне на проблема за наемане на незаконно пребиваващи граждани на трети страни в**

⁶ Пак там

рамката на миграционната политика на Комисията. Гарантирането на безопасността и сигурността на туристите, а също и на местните общности, в които се предлагат туристически услуги, е следващото предизвикателство и главно условие за успешното развитие на туризма.

Тези предизвикателства не са фиксирани във времето и пространството, но са важни за развитието на устойчивия туризъм и затова те ще бъдат разгледани от проучването. Приоритетът, с който ще се ползват те, начинът, по който ще бъдат преодолявани и максималното използване на новопоявяващите се възможности, ще трябва да се обсъдят със заинтересованите страни.

Заинтересованите страни трябва не само да продължат да предугаждат промените, но и да са в крак с тях. Действията и политиките трябва да вземат под внимание по какъв начин търсенето и предлагането ще се повлияят не само от войната и от кризите, но и от промените в околната среда и климата, от засушаванията, от технологичните разработки и другите актуални политически, от икономическите и социалните диспропорции. Ето защо, с помощта на всички заинтересовани страни, ще трябва да се извършва разработка и редовна актуализация на тези устойчиви политики. Така ще може да се отговори адекватно на настъпващите динамични промени на регионално, национално и европейско ниво.

3. Европейските политики за развитие на туризма

Туризмът е важна стопанска дейност, чието отражение върху икономическия растеж и трудовата заетост в Европа е в голяма степен положително, въпреки влошената международна обстановка. Туризмът също така става все по-важен аспект от живота на европейските граждани, все повече от които пътуват по лични или по професионални причини. Поради това, че има отношение към културното и природното наследство, както и към традициите и съвременната култура на Европейския съюз, туризмът илюстрира по образцов начин необходимостта от съвместяването на икономическия растеж и устойчивото развитие, включително и на етичното измерение. Туризмът представлява също така важно средство за подобряване на реномето на Европа в света, за представяне на нашите ценности и популяризиране на европейския модел, който е резултат от вековен културен обмен, езиково многообразие и творчески дух.

Европа е водеща световна туристическа дестинация. Туризмът играе ключова роля в развитието на редица европейски региони и по-специално слаборазвитите региони, поради значителното полезно въздействие и потенциала за създаване на работни места, особено за младите хора. Туризмът показва също така значителна гъвкавост и постоянен растеж. Спад бе регистриран по време на Ковид кризата 2019-2021 г.

Европейският фонд за регионално развитие (ЕФРР) подкрепя конкурентоспособността, устойчивостта и качеството на туризма на регионално и местно равнище. Разбира се, туризмът е тясно свързан с използването и развитието на природните, историческите и културните дадености и с привлекателността на градовете и регионите като място за живот, работа и посещения. Туризмът е свързан и с развитието, иновациите и диверсификацията на продукти и услуги, от които ще се ползват посетителите⁷.

Туризмът през програмен период 2014-2020 г. не беше включен като тематична цел в регламентите на европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ) и представлява по-скоро средство, отколкото цел. Все пак регламентите предвиждат редица възможности за интелигентни инвестиции в туризма.

Комисията публикува тематични насоки за инвестиции в туризма. Тя отправя препоръки те да бъдат:

- хармонизирани с една или няколко тематични цели и инвестиционни приоритети;
- съгласувани със SWOT анализа на съответните национални/регионални/транснационални оперативни програми;
- фокусирани върху по-добро валоризиране на културните и туристическите дадености;
- движеща сила в иновациите и диверсификацията на продуктите, процесите и услугите, както и в специализацията за пазарни ниши, с цел преодоляване на зависимостта от ниската добавена стойност и сезонната заетост и гарантиране на икономическа активност и работни места извън туристическия сезон;
- особено внимание следва да се обърне на утвърдяването на капацитета за върхови постижения, иновации и интернационализация на МСП и клъстерите,

⁷ [https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/95/el-fondo-europeo-de-desarrollo-regional-feder-](https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/95/el-fondo-europeo-de-desarrollo-regional-feder)

(кръстосани) клъстерни дейности, включително посредством усъвършенстване на вътрешните и външните връзки;

- тъй като малките препятствия за излизане на пазара са едно от характерните предимства на туристическия сектор, вниманието трябва да се насочи върху подкрепата на предприемачеството и създаването на нови фирми.

Туризмът ще продължи да играе значима роля в планираните инвестиции по ЕФРР, както и в инвестициите, свързани със съхранението, опазването, популяризирането и развитието на природното и културното наследство с около 8 милиарда евро, предвидени по ЕФРР.

Базата данни *eye@RIS3*, която документира нарастващия обем на регионалните интелигентни специализации в Европа (управлявани от Платформата за интелигентни специализации), показва, че **много региони в своите стратегии за интелигентни специализации са дали приоритет на иновациите в областта на услугите и бизнес моделите в туризма** и ще насочат значително финансиране за постигане на тази цел.

Те ще насочат усилията си например към разработване на конкурентоспособни пазарни ниши и брандове, като туризъм за възрастни (сребърна икономика) или екотуризъм, усъвършенстване на своите вериги на създаване на стойност чрез насочване към по-високите пазарни сегменти в туризма и разнообразяване на туристическите си дейности, така че да са по-малко зависими от сезонния туризъм.

Изминаха две десетилетия от публикуването на доклада на комисията Брунтланд „Нашето общо бъдеще“, след който навлезе в употреба понятието устойчиво развитие. Този период се оказа недостатъчен, за да може да се стигне до единно виждане за неговата същност. Тези, които се опитваха да го отъждествят с неизменност, статукво, стабилност в смисъл на липса на промени, не успяха да прозрат дълбокият му смисъл и съдържание. Устойчивото развитие не предполага запазване на съществуващия ред, на бедността, на невъзможността за достойно човешко съществуване. Напротив, това е всеобхватна стратегия за промяна, насочена, към нов основен принцип на организация на света, отчитащ от обвързаността на бъдещото икономическо развитие с разумна политика, която да поощрява защитата на околната среда. Устойчивият туризъм също така гарантира опазването и подобряването на състоянието на европейското културно и природно наследство.

Европа е водещата туристическа дестинация в света и по тази причина туризмът играе важна роля за развитието на много европейски региони. Цел на политиката на сближаване е да се мобилизира напълно туристическият сектор за постигане на устойчиво регионално развитие и за създаване на работни места. Европейският съюз допълва действията на държавите членки в сектора на туризма, по-специално чрез насърчаване на конкурентоспособността на европейските предприятия, заети в този сектор.

През последните години планираните от ЕС средства за целева подкрепа на туризма по линия на политиката на сближаване възлизат на повече от 6 млрд. евро, което представлява 1,8% от общия бюджет. От тях:

- 3,8 млрд. евро са предвидени за подобряване на туристическите услуги.
- 1,4 млрд. евро - за опазване и подобряване на състоянието на природното наследство.
- 1,1 млрд. евро - за популяризиране на природни забележителности.

Освен това изграждането на свързана с туризма инфраструктура и подобряването на туристическите услуги могат да бъдат подкрепяни и по други направления, например иновации, насърчаване на малки и средни предприятия, приложения на информационните технологии и човешкия капитал.

В Съобщението на Европейската комисия - Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм, са посочени принципите за постигане на конкурентоспособен и устойчив туризъм ЕС⁸, като в страните трябва:

- ✓ Да се избере цялостен и **интегриран подход**, като се отчитат всички различни въздействия от развитието на туризма и се вземат под внимание при неговото планиране и бъдещото му развитие. Освен това туризмът следва да бъде добре балансиран и интегриран в цяла поредица от дейности, които имат отражение върху обществото и околната среда.
- ✓ **Дългосрочно планиране** – Устойчивото развитие е свързано с полагането на грижи за нуждите на бъдещите поколения, както и за нуждите на нашето

⁸ Съобщение на Комисията - Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм /* COM/2007/0621 окончателен */

поколение. Дългосрочното планиране изисква способност за продължителното поддържане на дадени дейности във времето.

- ✓ **Постигане на подходящо темпо и ритъм на развитие** – Нивото, темпото и формата на развитие следва да отразяват и да се съобразяват с характера, ресурсите и нуждите на общностите домакини и на дестинациите.
- ✓ **Ангажиране на всички заинтересовани страни** – Устойчивият подход изисква широкообхватно и ангажирано участие във вземането на решения и практическото им прилагане от всички, свързани с крайния резултат.
- ✓ **Прилагане на най-добрите налични знания** – Политиките и действията следва да се изработват в съответствие с най-новите и най-добрите налични знания. Информацията относно направленията и влиянията в туризма, както и относно уменията и опита, следва да се споделя в цяла Европа.
- ✓ **Намаляване и управление на риска** (принцип на предохранителните мерки) – Когато съществува несигурност относно крайния резултат, следва да се извърши цялостна оценка и следва да бъдат взети превантивни мерки, за да се избегне вредата за околната среда или обществото.
- ✓ **Отразяване на въздействието в цената** (потребителят и замърсителят плащат) – Цените би следвало да отразяват какво реално струват на обществото дейностите по потребление и производство. Това се отнася не само до замърсяването, но опира и до таксата за ползване на съоръжения, за които имат значителни разходи за управление.
- ✓ Когато е необходимо, **установяване и уважаване на граници** – Капацитетът, с който разполагат отделните места или по-големи райони за прием на туристи, трябва да бъде определен, и то с готовност и възможност, когато и където това е необходимо, да бъде ограничено развитието на туризма и обемът на туристическия поток в конкретен район.
- ✓ Предприемане на **текущ мониторинг** – Устойчивостта е преди всичко разбиране на въздействията и постоянно обострено към тях внимание, така че да е възможно да бъдат направени необходимите промени и подобрения.

Каква е ролята на Европейската комисия за устойчивото развитие на туризма?

Дневният ред за **устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм** направлява бъдещите действия на Комисията и страните членки на ЕС в областта на туризма и във всички други сфери на политиката, които оказват влияние върху туризма и неговата устойчивост.

Европейската комисия прилага инициативите на европейско равнище чрез постъпателен подход, предоставяйки на заинтересованите от туризма страни добавена стойност на европейско равнище, като в същото време се спазва разделението на компетенциите така, както са заложиени в Договора.

Комисията продължава своето сътрудничество със съседни страни (Източна Европа и региона на Средиземноморието и Близкия изток), както и със страните, включени в Европейската политика за добросъседство (ЕПД), в областта на туризма и продължава да поддържа развиващите се страни с нисък или среден доход чрез чуждестранно пряко инвестиране от ЕС и смесени дружества в сферата на туризма.

Европейската комисия се стреми към постигането на по-голяма прозрачност и признаване на добри практики от страна на европейските граждани и на обществото и към увеличаване на знанията и разбирането на практиките, които свързват устойчивостта и конкурентоспособността по начин, който спомага за взаимното им укрепване.

Комисията продължава да се стреми към привличането на вниманието на онези участници, които творят знания (напр. университети, изследователски центрове и обществени или частни центрове за научни наблюдения), към предизвикателствата за устойчивостта на европейския туризъм. Тя подкрепя тяхното сътрудничество и насърчава предоставянето на формално и неформално туристическо обучение. Тя въпреки проблемите от Ковид пандемията и войната окуражава мобилността в Европа чрез подкрепата за транснационално обучение и заемане на работни места, за обмяна и разработването на методи за обучение, материали и учебно съдържание, включително интеграцията на принципите на устойчивостта в програмите за обучение.

Ангажиментите на местно и национално ниво се подкрепят основно чрез установяване на партньорства между различните видове дестинации (напр. селски, крайбрежни, планински, градски), ангажирани в посока управление на устойчиви дестинации,

установени от първосъздателите и отворени за участие от страна на всички заинтересовани страни.

Европейската комисия подкрепя укрепването и създаването на платформи – също и чрез използването на нови технологии – където извлечените от добрите и лошите практики уроци могат да бъдат споделени и където сътрудничеството между туризма и други, свързани с него сектори, може да бъде подобро.

Насърчаването на обмяна на добри практики в посока устойчиво управление на дестинации (напр. работа по проблема за сезонния характер и продължителността на туристическия сезон) може да допринесе значително за повишаване конкурентоспособността на туристическите дестинации. Тези платформи биха могли да позволят един по-специфичен подход, отразяващ териториалните и икономическите характеристики на дестинациите.

Годишният Европейски туристически форум също предоставя платформа, където всички заинтересовани страни могат да обменят възгледи и да усилят своето сътрудничество по проблемите, свързани с връзката между устойчивост и конкурентоспособност на Европейския туризъм.

Потребността да се установи по-бързо и по-добре какво е туристическото развитие в Европа може да бъде удовлетворена донякъде чрез събирането и предоставянето на статистически и географски данни, а частично и чрез дейността на съществуващите или създадените нови центрове за научно наблюдение. Тази информация би могла да улесни мониторинга на ключовите предизвикателства, особено онези, които са от значение за малките и средни предприятия и които са свързани с наемането и сезонността.

Как да се мобилизират финансовите инструменти на ЕС?

Европейската комисия осъзнава нуждата от финансова помощ на заинтересованите страни с цел да се насърчи изпълнението на дневния ред. На европейско равнище вече са налице възможности, като например възможността за държавите членки и всички региони да финансират туристически проекти чрез Европейския фонд за регионално развитие.

Устойчивите и иновативни туристически практики са вече открити като приоритетен критерий за различните цели на различните европейски финансови инструменти – в частност на фондовете на политиката на сближаване (Европейския фонд за регионално

развитие и Европейския социален фонд), Европейския фонд за земеделие за развитие на селските райони, Европейския фонд за рибно стопанство, Програма Хоризонт на ЕО за научни изследвания, технологично развитие и демонстрационни дейности (при която ключовият приоритет по отношение на промените на климата включва влиянието върху туризма) са с особено значение за неговото развитие през изтеклия програмен период. Рамковата програма за конкурентоспособност и иновация (РПКИ) също подкрепяше конкурентоспособността на предприятията в ЕС, и по-специално на малките и средни предприятия. Комисията улеснява и разпространението на знания относно начина, по който съществуващите финансови инструменти са били и могат да бъдат използвани за тази цел от различните заинтересовани от туризма страни.

Защо устойчивостта и конкурентоспособността в политиките на Комисията са поставени на преден план?

Няколко съществуващи европейски политики и действия могат да имат силно влияние върху туризма и неговата устойчивост и могат да дадат значителен принос при справянето с ключовите предизвикателства. Това са основните политики като околна среда, транспорт, заетост и изследователска дейност. Те могат да имат различно въздействие върху различни територии, поради техните специфични характеристики. Ето защо Комисията взема и ще продължи да взема предвид нуждите на тези различни територии.

Масштабният отговор от страна на заинтересованите страни на процеса на консултации относно бъдещето на морската политика на ЕС показва техния интерес и подкрепа за действията на равнище ЕС в посока по-устойчив и конкурентоспособен морски и крайбрежен туризъм.

Планинските райони се нуждаят от перспективни политики на развитие на селските райони, които интегрират едновременно изискванията за опазване на тази специфична естествена околна среда, както и устойчивото благосъстояние на нейните жители. Комисията признава нуждата от запазване на богатото природно наследство на много от тези уязвими планински територии.

Селските райони инвестират в туризъм, за да разнообразят икономиките си, което е необходимо за развитието, заетостта и устойчивото им развитие. Те предлагат реални възможности по отношение на своята атрактивност като място за живот и работа, както

и по отношение на ролята си като източник на природни ресурси и високо ценени ландшафти. Това включва в себе си нуждата от гарантиране на сближаването и синергията в Общностните политики и запазването на околната среда, а и защитата на селския ландшафт.

Туризмът може също така да допринесе за устойчивото развитие на градските райони чрез подобряване на конкурентоспособността на бизнеса, задоволяване на социалните нужди и запазване на културната и природна околна среда. За да бъдат успешни във всички тези области градските дестинации трябва да предприемат глобален подход, който се базира на принципите на устойчивото развитие и е признат и подкрепен от обществените политики на всички равнища, включително на европейско равнище.

За да се развива успешно туризмът е необходимо да се стимулират иновациите и развитието на технологиите в микропредприятията и МСП, така че те да могат по-ефективно да пускат на пазара своите продукти и да популяризират важните за тях дестинации.

Важно е да се отбележи, че осъществяването на по-координиран подход към научноизследователската и развойна дейност и насърчаването на иновативните продукти и услугите ще допринесе значително за устойчивостта на туристическия сектор. Трябва да се знае още, че развитието на туристическата индустрия е пряко свързано с насърчаването на енергийната ефективност и възобновяемите енергийни технологии.

Напредъкът към по-устойчив туризъм зависи от съгласуваните усилия на различни заинтересовани страни: международни агенции, национални и местни правителства, органи и др. Въпреки това, туристическият бизнес и по-специално – туристическите микро и малки предприятия (ММП), които съставляват 75% от общия брой компании от този бранш в Европа, имат съществена роля при насърчаването и развитието на устойчивия туризъм. Останалите заинтересовани страни имат повече направляваща и подпомагаща роля; стремят се да установят благоприятна среда за превръщане на предприятията в по-устойчиви. Като цяло, именно туристическите предприятия привличат инвестиции, разработват нови туристически продукти, предоставят услуги, създават работни места и генерират приходи. И основните изисквания за постигане на

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

по-устойчив туризъм от страна на туристическите предприятия е с действията си да поемат отговорност към околната среда, към служителите си и местната общност.

Европейската политика за туризма се нуждае от нов тласък особено след Ковид пандемията и войната в Украйна. Изправена пред предизвикателства, които изискват конкретни отговори и усилия за адаптиране, заинтересованите страни от туристическата индустрия трябва да могат да обединят усилията си и да работят в консолидирана политическа рамка, в която се вземат предвид новите приоритети на ЕС.

Предвид новите компетентности на Европейския съюз в областта на туризма се определя амбициозната рамка за превръщането на европейския туризъм в конкурентоспособна, модерна, устойчива и отговорна индустрия. Действията на ЕС допълват политиките на държавите членки и имат за цел да координират работата, като определят мерките, допринасящи за създаване на действителна добавена стойност на туризма за Европа. Успехът на разработваната общинска стратегия зависи от степента на ангажираност на всички заинтересовани страни на територията на община Стамболово и от тяхната способност да работят заедно за осъществяването на определените в нея цели.

В бъдеще Европейската комисия ще продължи да полага усилия за редовно, бързо и прозрачно обменяне на мнения с държавите-членки и с туристическата индустрия относно инициативи, които имат отношение към туризма. Публичните администрации от своя страна ще могат да информират редовно различните заинтересовани страни на национално и регионално равнище относно европейските инициативи и практики и новите изисквания към тях.

Проучването регистрира до каква степен тези европейски политики и практики се познават от заинтересованите страни и те имат нагласата да се възползват от тях.

Повечето европейски региони притежават конкурентни стратегии не само за постигане на по-висока добавена стойност чрез инвестиране в туристически иновации, но и чрез мобилизиране на повече възможности в други индустрии като културните и творческите, селскостопанската и хранително-вкусовата, строителната и др., което ги прави успешни. По тази причина познаването на опита и в областта на планирането е от особено важно значение за постигане на добри резултати в областта на туризма на местно и регионално ниво. Това е важна информация за местните власти, която трябва да се получи от заинтересованите страни.

В рамките на Европейския съюз туристическият сектор в тесен смисъл (традиционни доставчици на ваканционни и туристически услуги) обхваща 2,3 милиона предприятия, главно малки и средни предприятия (МСП), които по оценки осигуряват заетост на 12,3 милиона души. През 2018 г. секторът на пътуванията и туризма пряко е допринесъл за 3,9% от брутния вътрешен продукт (БВП) на ЕС и се равнява на 5,1% от активното население (което отговаря на близо 11,9 милиона работни места). Ако се вземат предвид тесните връзки с други икономически сектори, размерът на приноса на сектора на туризма става още по-голям (повече от 10,3% от брутния вътрешен продукт (БВП) и 11,7% от общата заетост, което съответства на 27,3 милиона трудещи се)⁹.

През 2019 г. международният туризъм в света достигна 1,5 милиарда пристигания (+4%), от които 745 милиона – в Европа, което съответства на 50% от пазара. Избухването на пандемията от COVID-19 през март 2020 г., което доведе до несигурност по отношение на забраните за пътуване и санитарните задължения, днес представлява най-важното предизвикателство за бъдещето на туристическия сектор¹⁰.

Политиката в областта на туризма е също така средство, чрез което могат да се преследват по-широки цели по отношение на заетостта и растежа. Значението на екологичното измерение на туризма ще нараства все повече с течение на времето. Това вече е отразено в проектите за устойчив, отговорен и етичен туризъм. През 2018 г. Европейският парламент публикува изследване на тема „Свърхтуризъм: въздействие и възможности за отговор чрез политиките“. И тук е важно да се отбележи, че проучването трябва да регистрира доколко заинтересованите страни познават тези екологичен измерения и тяхното приложение в практиката. И главно как те могат да бъдат вплетени в местната политика за развитие на устойчив туризъм.

4. Развитието на туризма в България

През последните петнадесет години традиционно важната роля на туризма за икономическото развитие на България убедително се затвърди и нарасна. Това се случи на фона на поредица от тежки кризи, в които изпаднаха много от структуроопределящите в миналото отрасли на материалното производство. Особено негативно отражение оказва Ковид пандемията и войната в Украйна. Въпреки

⁹ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/126/tourism>

¹⁰ Пак там

неминуемите сътресения през които премина, туризмът се оказа сред най-жизнеспособните и перспективни сектори на националната икономика в новите условия.

Приносът на туристическата индустрия към икономиката на България е значителен. По данни на Световния съвет за пътувания и туризъм (WTTC) към 2016 г. общият дял на приходите от пътувания и туризъм в БВП на страната е 12,8% като прогнозите са през 2027 г. този дял да достигне до 16,7%. В момента туристическият сектор в България осигурява 362 924 работни места, което представлява 11,9% от всички трудово заети в страната. Очаква се до 2027 г. заетостта в туристическия сектор да нараства с около 1% годишно или да бъдат осигурени общо 462 091 работни места. За да обезпечи устойчивото развитие на туристическия сектор и приноса му към икономиката на страната, българската държава си е поставила за цел да създаде благоприятна среда за развитие на конкурентоспособна туристическата индустрия и устойчиво управление на туристическите ресурси¹¹.

В повечето стратегически документи на национално, регионално и местно ниво туризмът се разглежда като приоритетен отрасъл. На него се възлагат големи надежди за подобряване на платежния баланс, повишаване на доходите и намаляване на безработицата. Той се възприема и като средство за балансиране на острият вътрешнорегионални различия, чрез стимулиране на развитието в редица райони с богат ресурсно-туристически потенциал, но и с остри социално-икономически проблеми. В тази връзка през последните години голяма популярност придоби тезата за приоритетно развитие на такива форми и видове туризъм, които да осигурят по-пълноценно използване на наличните ресурси и предлагане на по-разнообразен и конкурентен туристически продукт. Съществена роля в това отношение може и трябва да играе алтернативният туризъм. Засега обаче той не успява да изпълни убедително тази роля, а развитието му е изправено пред сериозни предизвикателства. Причините могат да се търсят в комбинираното въздействие на многобройни неблагоприятни фактори, свързани с: 1) ниското ниво на инфраструктурна изграденост и влошената демографска обстановка в селските райони; 2) трудната адаптация на малките туристически центрове към нов модел на развитие в условията на пазарна икономика и 3) рязкото увеличаване

¹¹ Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в Република България, 2014-2030 г., стр. 7, https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2018-01/nsurtb_2014-2030.pdf

на туристическото натоварване в няколко големи курорта с предимно зимна експлоатация и произтичащите от това заплахи за екологичното равновесие и ефективното им функциониране.

Влияние върху негативните процеси, характерни за последните 4 години, безспорно оказва разпространението на COVID-19. В резултат от въведените в международен план рестрикции за пътуване и засилените противоепидемични мерки са регистрирани изключително негативни последици за туристическата индустрия не само в България, но и в световен мащаб. Неслучайно наложените превантивни мерки за овладяване на разпространението на вируса са посочени като един от основните проблеми на туризма в страната.

В направено проучване от Националния център за парламентарни изследвания през 2021 г. по метода на полустандартизираното интервю сред 1000 пълнолетни граждани в цялата страна преобладават нагласите в обществените представи, че туристическият сектор е от голяма важност за българската икономика. Средните оценки на пълнолетните български граждани за ролята на туризма в икономиката на страната възлизат на 5,47 пункта по шестстепенна скала за оценяване. Важността на сектора се определя като висока от три четвърти от пълнолетните български граждани (75%). Подобно мнение изразяват предимно хора, живеещи в областните градове, с високи доходи, високообразовани, смятащи, че условията за туризъм в България напоследък са се подобрили. Делът на респондентите, преценяващи, че туризмът изобщо не е важен за икономиката на България, възлиза на едва 0,7% от всички интервюирани.

Въпреки че преобладаващата част от интервюираните отдават голямо значение на туризма за българската икономика, в обществените представи доминира разбирането, че състоянието на сектора в момента не е добро. Близко половината от респондентите (47%) са на мнение, че условията за туризъм в България са лоши – влошили са се за последните пет години или са останали на същото лошо равнище.

Природните ресурси и културно-историческото наследство на България са сред основните предимства на страната, които я правят привлекателна туристическа дестинация. **Най-ценният туристически ресурс (според 60% от интервюираните) е красивата и разнообразна българска природа**, позволяваща почивка както на морския бряг, така и в планинските курорти. Подобно мнение по-често изразяват респонденти,

според които туристическите услуги през последните години са се подобрили или са останали на добро ниво, хора, които си позволяват да отидат на почивка повече от 3 пъти в годината, предпочитайки да почиват само в България. Мнозинството от интервюираните, които са отговорили, че въпросът се отнася до тях (81%) твърдят, че заради пандемията от коронавирус са предпочели да пътуват само в България. Подобно поведение е характерно предимно за жителите на малките населени места, на възраст между 50 и 59 години, но то не е следствие единствено на пандемията. Четири пети от респондентите, попадащи в тази група, посочват, че по принцип предпочитат да планират отдиха си в България поради лесен достъп до дестинациите и по-ниски цени на туристическите услуги. Други 19% не са ограничили пътуванията си само в страната заради пандемията от COVID-19, като това са най-вече хора на възраст между 18 и 39 години, жители на столицата, с високи доходи.

Независимо дали одобряват или не държавната политика, мнозинството от интервюираните лица приемат, че е необходимо както целенасочено подпомагане на бизнеса от страна на държавата, така и увеличаването на средствата от държавния бюджет за реклама на българския туризъм. Негативните обществени нагласи към качеството на рекламата на българския туризъм ясно проличават в сравнението с рекламите на чужди дестинации. Делът на респондентите, според които рекламите на чуждестранните туристически дестинации са по-добри от българските е десет пъти по-голям от този на заемащите противоположната позиция (49%:5%).

България като член на ЕС има необходимия потенциал за развитие на туризма, но утвърждаването ѝ като световна туристическа дестинация, привличаща платежоспособни туристи изисква доста сериозни и целенасочени усилия от страна на частният бизнес, на държавата и на общините. Приоритетно усилията трябва да се насочат в три основни направления.

- 1) Преди всичко те трябва да бъдат насочени към туристическия продукт, като се развива не само традиционния, но се акцентира и на неговите нови алтернативи, като кулинарен, културен, семинарен, приключенски, екологичен, био и др.
- 2) В областта на маркетинга – към приложение на маркетинговите инструменти за сегментиране на туристическия пазар, избор на целеви пазари и на подходящ начин за позициониране на туристическия продукт на тях.

- 3) Третото направление е въвеждането на нови технологии и обучението на кадри, работещи в туризма, на фона на общото изискване за преход към иновативна и устойчиво икономика.

Представените от проучването обществени нагласи, наличните ресурси и главно европейските политики се вземат под внимание при разработване на инструментариума на проучването.

II. Методология на проучването

Основните подходи на изследването са системният, свързан със системния характер на Териториалните системи на отдиха и туризма (ТСОТ) и емпиричният, използван за набиране на необходимата, по обем и характер, първична количествена и качествена информация. Използваните методи на изследване стъпват на дедуктивния подход. Използвани са още:

- подход на проучвания и систематизиране на информацията на литературните източници и плановите документи;
- набиране, обработка, систематизиране и интерпретиране на статистически данни и документи;
- метод на критичния анализ и експертна оценка;
- метод на сравнителния анализ;
- анкетен метод и натурно обследване;
- аналитично-прогнозен метод;
- научен анализ и синтез,
- работа с фокус групи;
- теренно наблюдение.

Защитаваната изследователска теза е, че постигането на устойчиво развитие на туристическа дестинация на местно ниво е възможно само при системно използване и прилагане на критериите и показателите за анализ и оценка на туристическия потенциал, ясно дефиниране и следване на стратегическите цели и приоритети за устойчивото развитие за развитие на туристическа дестинация Стамболово.

Основните проблеми и ограничения са свързани с липсата на базова информация за туристическите ресурси и обекти на територията на общината, доставчиците на услуги

и състоянието на туристическото предлагане, както и липсата на данни за броя посетители с цел туризъм, които не отсядат в местата за отдих.

Пълната липса на научно-изследователски проучвания и налична статистическа информация възпрепятства изготвянето на задълбочен анализ. Липсата на достатъчно традиции в областта на туризма на общинско ниво и фактът, че липсва обединение на заетите в туризма, се оказаха друг сериозен ограничителен фактор. На този етап липсва достатъчно статистическа информация дори за категоризираните туристически обекти, които не винаги обявяват цялата информация. Други не са регистрирани и не са получили категория, което показва, че все още една част от туристическите обекти се намират в сивия сектор.

1. Операционализация на понятията

Туризмът е социално-икономическо явление, което се е появило на определен етап от общественото развитие, когато се появяват осъзнати нужди на хората от почивка.

Понятието „туризъм” има френски произход (tour) и се превежда като обиколка, т.е. това е едно пътуване, което завършва на същото място, от където е започнало. Думата „туризъм” е изведена от термина „tour” и е „изкована” от френския писател Стендал през 1830 г. Според “Webster’s International Dictionary” (1961) туризъм означава: „пътуване, при което човек се връща в началната точка; обиколно пътешествие, обикновено по работа, за удоволствие или за обучение, по време на което се посещават различни места и чийто маршрут обикновено е планиран”.

„Туризмът” е дейността на посетителите, предприемащи пътуване до дадена дестинация извън обичайното им място на пребиваване за по-малко от година. Това може да бъде по работа, за отдих, за възстановяване, за почивка и развлечение¹². Туристите попадат в нова среда и се откъсват от ежедневието си, което е дълбокият смисъл на туризма като дейност.

Секторът на туризма обхваща широка група икономически дейности, предоставящи стоки и услуги, търсени от посетителите за пряко или косвено подпомагане на тяхната туристическа дейност. Това могат да бъдат: транспортни услуги, които улесняват движението на хора, туристически агенции и туроператори; настаняване;

¹² Евростат, Tourism — Overview.

ресторантьорски и кетърингови услуги; съоръжения за култура, спорт и развлекателни дейности, както и местни туристически стоки и услуги.¹³

С проблемите на туризма се занимава конкретно „**Географията на туризма**”. Тя изучава териториалните проявления на явленията, свързани с туристическите пътувания, рекреационно-туристическите ресурси, МТБ на туризма, туристическите потоци, връзките на туризма с природната среда и много други проблеми.

Операционализацията на понятията, свързани с туризма, помага особено много при разработването на анкетната карта и сценария за фокус групите, както ще подпомогне и разработването на Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово. Ето защо първо е необходимо да се изясни съдържанието на основните дейности, касаещи развитието на туризма.

Туристическите дейности според Закона за туризма в България са:

1. **туроператорската и туристическата агентска дейност;**
2. **хотелиерството**, което предоставя туристически услуги във всички видове категоризирани по закона средства за подслон и места за настаняване.
3. **ресторантьорството**, което предоставя туристически услуги във всички видове категоризирани по закона заведения за хранене и развлечения.
4. **предоставянето на тематично ориентирани допълнителни туристически услуги в областта на морския, зимен (ски), културния, кулинарния, здравния (балнео, СПА, уелнес, медицински), планинския, селския, винения, еко, конгресния, детския и младежкия, приключенския, спортния, ловния, голф и други видове туризъм;**
5. **предоставянето на екскурзоводски услуги, воденето на туристи в планинска и природна среда и предоставянето на услуги за спорт и обучение на туристи по снежни спортове.**

Без **туроператорската дейност** не може да се развива туризъм, защото туроператорите организират груповите или индивидуални туристически пътувания с обща цена и

¹³ Световна организация по туризъм към ООН, методологически бележки към статистическата база данни за туризма.

продажба на пътувания пряко и/или чрез туристически агент по договор и ваучер на краен потребител.

Туристическата агентска дейност извършва посредничество при продажби на организирани пътувания, авиационен, воден, железопътен и автомобилен превоз; резервационни, визови, екскурзоводски и други допълнителни туристически услуги, както и застраховки, свързани с туристическото пътуване.

Основни туристически услуги са предоставянето на нощувки, хранене, транспортни услуги, осъществявани при спазване изискванията на действащото законодателство в областта на транспорта.

Допълнителни туристически услуги са услугите, свързани с пътувания, развлечения, прояви и други събития с културен и опознавателен характер, спортно-анимационни, балнеолечебни и други медицински услуги, конгресни и делови прояви, отдаване под наем на съоръжения, екипировка и превозни средства, школи и клубове по езда, сърф яхтинг, ски-училища, училища за водни спортове и други услуги, способстващи развитието на туризма. Преобладаващата част от тези услуги са свързани с улесняване пребиваването на туристите, активизиране на почивката им, повишаване комфорта на пребиваване, както и задоволяване на хоби интереси.

Без осъществяването на пряка връзка между различните туристически дейности и услуги не може да се постигне напредък в развитието на туризма на дадена територия, затова те трябва да се идентифицират, да се познават добре и да се подпомагат от всяко общинско ръководство. Освен това трябва да се познават добре и туристическите обекти, които функционират на целевата територия. Само иницирирането на действия в синхрон и координация между публичните и частните субекти може да се осигури необходимия успех в туристическия сектор.

Туристически обекти са основните туристически структури, на базата на които може да се развива туризмът на дадена територия. Според Закона за туризма те са:

1. местата за настаняване:

- a. клас А - хотели, мотели, апартаментни туристически комплекси, вилни селища, туристически селища и вили;
- b. клас Б - семейни хотели, хостели, пансиони, почивни станции, къщи за гости, бунгала и къмпинги;

- с. клас В - стаи за гости и апартаменти за гости;
2. **заведенията за хранене и развлечения** (самостоятелни и прилежащи към места за настаняване) - ресторанти, заведения за бързо обслужване, питейни заведения, кафе-сладкарници и барове;
 3. **туристическите хижи**, туристическите учебни центрове и туристическите спални и прилежащите към тях заведения за хранене - туристически столови, туристически бюфети и туристически столови със сервитьорско обслужване;
 4. **ски пистите** - ски писти за алпийски ски, сноуборд и ски бягане, детските ски зони и снежните паркове;
 5. **самостоятелните и прилежащите към места за настаняване балнеолечебни (медикул СПА) центрове**, СПА центрове, уелнес центрове и таласотерапевтични центрове;
 6. **плажовете** - плажове към естествени и към изкуствени водни обекти;
 7. **офисите за упражняване на туроператорска и туристическа агентска дейност**;
 8. **туристическите информационни центрове**; 9
 9. **посетителските центрове за представяне и експониране на местното природно и културно наследство**;
 10. **музеите и обществените и частните колекции с културни ценности и художествените галерии**;
 11. **центровете за изкуство и занаяти и центровете за временни изложения с туристическа цел**;
 12. **туристическите пътища/пътеки и веломаршрутите**;
 13. **обектите за катерене, парапланеризъм и маршрутите тип „виа ферата“**;
 14. **конните бази за любителска езда и маршрути за конна езда**;
 15. **аквапарковете, водните атракционни и приключенските паркове**;
 16. **атракционните и тематичните паркове**;
 17. **гольф игрищата**;
 18. **местата за наблюдение на диви животни и птици**;
 19. **ловните стопанства по Закона за лова и опазване на дивеча**;
 20. **винарните изби**;
 21. **недвижимите културни ценности по Закона за културното наследство, културните институти по Закона за закрила и развитие на културата**,

защитените територии по Закона за защитените територии - в случай че са социализирани и предлагат условия за приемане и обслужване на туристически посещения и в съответствие с режимите за опазването им и с вътрешните правилници на лицата, на които е предоставено правото на управление.

22. **пещерите** - в случай че са социализирани и предлагат условия за приемане и обслужване на туристически посещения и в съответствие с режимите за опазването им и с правилата на лицата, на които е предоставено правото на управление.

Туристически продукт според Закона за туризма е съвкупността от туристически услуги, предлагани и/или предоставяни в един или няколко туристически обекта. Най-общо туристическият продукт представлява съвкупност от стоки и услуги, които са резултат от производствената дейност на туристически и други предприятия, но и от различни блага, които не са плод на човешкия труд и са привидно безплатни – слънце, вода, красиви пейзажи, културни и исторически забележителности, които също имат значение при определяне на крайната цена на продукта.

Туристическият пакет представлява комбинация от основни и допълнителни туристически услуги в рамките на организирано туристическо пътуване с обща цена.

Туристически ваучер е документ под отчет, издаден от регистриран туроператор, който удостоверява съществуването на договор между туроператора и туриста като потребител на туристическа услуга и потвърждава нейното плащане.

Материално-техническата база на туризма обхваща всички средства, които се използват в туристическото обслужване и с помощта на които се произвеждат, предоставят и продават стоки и услуги на туристите.

Туристическа инфраструктура е комплекс от съоръжения, чиято дейност обслужва туризма и е пряко свързана с осигуряването на необходимите инсталации и комуникации при организацията на туристическото обслужване - ток, вода, пътища и др.

Туристическите разходи са общите разходи за потребление, направени от посетителя или от негово име за и по време на неговото/нейното пътуване или престой в дадена дестинация;

2. Инструментариум на проучването

Социологическото проучване бе проведено сред ключовите фигури на територията и включва провеждане на анкета с 100 представители на заинтересованите страни, намиращи се на територията, провеждане на 2 фокус групи за оценка и генериране на идеи и анализ на състоянието на гражданското участие при разработването и мониторинга на местната политика за развитие на туризма на територията на община Стамболово.

В груповите дискусии се включват между 8 и 10 човека, представители на заинтересованите страни. Анкетата осигурява една обобщена информация, представяща общественото мнение на местната общност, а резултатите от фокус групите допълват общественото мнение и осигуряват предложенията на заинтересованите страни, като отразят техните виждания и нагласи за сътрудничеството в областта на туризма и важните за общността предложения и конкретни проектни идеи. Обсъжда се тяхната готовност за включване в партньорство, за обхвата и за надеждността на реализираните и предлаганите проектни идеи. Резултатите от допитванията се използват за разработването на мерките в дългосрочните местни политики за устойчивото развитие и за формулирането на проектните идеи, най-добрите от които ще се използват за разработването на 4 проектни концепции, които ще се използват за бъдещо финансиране по европейските програми.

В анкетата се използват както отворени, така и затворени въпроси. По този начин се регистрира социално-икономическата обосновка на територията и формираните нагласи на заинтересованите страни за бъдещото развитие на туризма, като се осигурят условия за съпоставка и изводи (затворените въпроси) между различните представители на публичния, частния и неправителствения сектор. В същото време се регистрират непредвидимите от изследователите обстоятелства (отворените въпроси), които възпрепятстват подобряването на мерките, водещи до разширяване на туристическите услуги. Отворените въпроси и резултатите от дискусииите осигуряват възможност за регистриране на непознати проблеми, за намиране на непознати решения и за навлизане по-дълбоко в разглежданата проблематика.

Липсата на информираност сред респондентите също е важна информация, която не се пренебрегва, а се подлага на анализ и се правят произтичащите от това изводи.

Анкетната карта включва 1 отворен и 17 затворени въпроси. Има разлика между така наречените „box – ticking” въпросници, които представляват строго структурирани логически модели, интервютата. В това изследване, както вече бе посочено, се използва смесен вариант, който гарантира както количествени, така и качествени въпроси. По този начин се цели да се събере повече и по-качествена информация, която освен че регистрира даден проблем или ситуация, описва нови моменти, които е важно да бъдат проследени. За целта са използвани въпроси с оценъчна скала, въпроси с един или въпроси с повече от един отговори. При използването на анкетната карта отворените въпроси често остават без отговор, докато при фокус групите тази липса на информация обикновено се събира, което допълва и детайлизира картината. Избегнати са въпроси за приходи и разходи, които също могат да затруднят респондентите и да намалят степента на тяхната откровеност. По този начин се предразполагат анкетираните да отговарят свободно и без притеснения на въпросите, включени в анкетната карта.

Анкетната карта съдържа следните видове въпроси:

- *Филтриращи*, които разпределят изследваните лица на групи или подгрупи по някои притежавани признаци или фактори;
- *Основни* – въпроси, които пълно и последователно обхващат темата на проучването;
- *Контролни*, които се използват за разкриване на обективността на даваната от респондента информация;
- *Идентификационни*, които изследват характеристиката на изследваните лица по основни социално-демографски признаци – пол, възраст и т.н.

В проучването при използването на фокус групите се провежда дискусия по предварително подготвен сценарий с изследваните лица, които са събрани като една група. Сценарият съдържа теми (въпроси) и подтеми (подвъпроси), които рамкират съдържанието на водената дискусия. Участниците в дискусията не се критикуват помежду си, а само изразяват своето мнение, допълват направените оценки, конкретизират и подкрепят с факти изразените становища.

Събирането на повече участници на едно място и включването им в дискусия води до взаимно индуциране на отговори и по този начин съвкупността на получените

отговори е по-голяма от простата сума на отговорите на всяко изследвано лице, ако с него би било проведено интервю или анкета.

Броят на участниците във фокус-груповите дискусии е между 8 и 10 човека. При тяхното рекрутиране бяха се спазени няколко правила:

- Не бива участниците да са в конкурентни отношения помежду си, защото в такава ситуация всеки би искал да споделя колкото се може по-малко за себе си, като в същото време би искал да научи колкото се може повече за конкурентите, което може да блокира дискусията.

Принципът, който се спазва е, че изследваните лица трябва да обхващат разнообразните характеристики на изследваната местна общност.

- Изборът на модератора също бе извършен прецизно като се съобразят професионалните и личностните му качества. Той също трябва да предразполага изследваните лица и да печели тяхното доверие, като ги стимулира да отговарят изчерпателно и подробно. Той трябва да умее да ги мотивира да дават точни и искрени отговори. Не е желателно отговорите да бъдат давани само с една дума или с едно изречение. За да се получат повече подробности, се използват допълнителните въпроси, като се стимулира дискусията и взаимното индуциране на отговори.
- Важно е по възможност всички изследвани лица да отговорят на всички въпроси. Не е допустимо отпадането на вписаните в сценария въпроси. За тази цел е възможно редът на въпросите да бъде различен от предварително определения. Ако модераторът се сблъска с пасивност по отношение на даден въпрос, той трябва да прескочи този въпрос, и по-късно, когато ситуацията е по-благоприятна, отново да се върне към него.
- В същото време е важно модераторът да не насочва отговорите на изследваните лица и да не ги сугестира. Целта е да се получи автентичното мнение на изследваните лица, а не да се опише мнението такова, каквото би ни се искало да бъде. Модераторът не бива и да дава оценка на мнението на изследваните лица – нито като одобрение, нито като критика. Мнението на изследваните лица е важно да се регистрира такова, каквото е, независимо дали ние сме съгласни или

несъгласни с него. Също така модераторът трябва да ограничава опитите на изследваните лица от фокус-групата да дават оценка на мнението на останалите.

Продължителността на една фокус-групова дискусия бе между един и два часа. Недостатък на фокус групата е, че не позволява да се измерват и да се установяват съотношения и пропорции, което не трябва да разсейва модератора, а трябва да го стимулира да навлезе в темата за развитието на туризма на територията в дълбочина.

Анализът на резултатите на анкетата обхваща получените едномерни и двумерни разпределения (чрез т.нар. крос-таблицы), направени чрез статистическата програма SPSS. По същество, двумерните разпределения представляват съпоставка на отговорите на дадени въпроси по двойки. Съпоставката се прави с цел да се открият:

- 1) Наличието на специфични проблеми сред представителите на различните целеви групи ангажирани с туристически дейности и туристически услуги;
- 2) Степента на информираност на представителите на целевите групи по въпросите на иновациите в туризма и възможностите за тяхното финансиране;
- 3) Спецификите в мненията и оценките, различията в нагласите на представителите на различните целеви групи към туризма и изграждането на местни партньорства;
- 4) Готовността на различните субекти за включване в изграждането на местни партньорства и планираните от тях стъпки в тази посока.

Предвид неголямата извадка, акцентът в анализа се поставя върху най-значимите натрупвания на данни, въз основа на които могат да се направят надеждни предположения за някои тенденции в нагласите към развитието на туризма. Резултатите от анкетата са допълнени и от резултатите от фокус групите, което разширява обхвата на данните и засилва достоверността на информацията.

На базата на статистическите данни се изготви анализът, който проследява, обобщава и систематизира резултатите от анкетата, извежда проблемите и предложенията за подобряване на средата на територията на община Стамболово, основани на местните условия и местните ресурси. Регистрират се съществуващите нагласи и бъдещите очаквания към развитието на туризма. От друга страна обединяването на резултатите от анкетата осигурява възможности за съпоставка на фактите, на различните становища, на оценките и на предложенията от страна на заинтересованите страни. На базата на обобщеното обществено мнение се извеждат важни заключения, отразяващи в пълна

степен съществуващите социални нагласи и регистрираните проблеми свързани с развитието на туризма на територията на община Стамболово.

Обект на изследването са заинтересованите страни от местната общност, имащи отношение към развитието на туризма. Това са преди всичко: **представителите на НПО; представителите на бизнеса и земеделските производители; представителите на общината /общински служители и общински съветници/, държавните институции и гражданите.**

Представителите на тези целеви групи в основната си част имат компетентността и капацитета да отговарят на задаваните въпроси. По този начин могат да се регистрират и сравняват различните оценки на представителите на различните целеви групи.

Събраната информация осигурява възможност за качествено изследване, в което участниците описват своите възприятия, мнения, убеждения и нагласи, формиращи отношението им към развитието на туризма в региона, регистрират се проблемите, свързани с неговото утвърждаване, като успоредно с това се регистрират и предложенията за неговото бъдещо развитие. Дискусиите осигуряват възможност на представителите на заинтересованите страни да изкажат своето мнение по темата и да дадат своите предложения за създаване на подходящи условия за активно включване на заинтересованите страни и техните организации.

На територията на община Стамболово съществуват добри условия за развитие на селски туризъм, природата е чудесна, има изградени почивни бази и къщи за гости, липсват сериозно замърсявания и се разполага с прясна и екологична храна. Въз основа на тези дадености бяха формулирани следните **хипотези**:

- **Преобладава положителното отношение към развитието на туризма на територията на община Стамболово от страна на местното население, но развитието на туризма не се приема като обща отговорност, подобряваща средата и водеща до интегриране на услугите от всички заинтересовани страни, намиращи се на територията на общината. Всеки работи сам за себе си и полага необходимите усилия самостоятелно.**
- **Заинтересованите страни подценяват социално-икономическата среда като цяло и рядко гледат на развитието на туризма и повишаване на неговото**

значение за бъдещото развитие на местната икономика и като техен ангажимент. Смятат, че това е единствено ангажимент на местните власти.

- **Липсват ясни познания за ползите от развитието на устойчив туризъм за местната общност, което възпрепятства формирането на реални нагласи по отношение на преките ползи произтичащи от разнообразяването на туристическите услуги и подобряване на социално-икономическата среда на територията.**
- **НПО секторът на територията на общината, в т.ч. и читалищата е лишен от практики в областта на туризма и не ги свързва с опазване на културното наследство.**
- **Партньорствата между местната власт и частните субекти в областта на туризма са епизодични, неустойчиви и недооценени. Те не се използват за разнообразяване и обновяване на туристическите услуги необходими за осъществяването на устойчиво местно развитие.**

Допитването до местната общност е едно полезно средство, което създава предпоставки да се разберат в дълбочина проблемите в областта на туризма, с които се сблъскват заинтересованите страни. По този начин анкетата и фокус групите:

- Осигурят възможност да се тестват описаните предварително проблеми, но и да се дадат възможните решения, като се регистрира нов набор от събраните факти, мнения и констатации;
- Целевото набиране на респондентите допринася за включването на респонденти, които рядко се събират заедно за да дискутират, да изразяват личното си мнение и за да имат възможността да чуят аргументите и на другите заинтересовани страни, които понякога се намират в известна конкуренция по между си;
- Осигуряват се условия за формулиране на комплексна оценка на проблемите на туристическото развитие на територията на община Стамболово и се дават възможните решения за бъдещото му развитие.

Териториалните системи на отдиха и туризма са представени като възможност за прилагане на системен подход при комплексните туристически изследвания. Целта е чрез изследване на отделните елементи и структури на системата да се спомогне за

формиране на изводи, които да характеризират и подпомогнат изграждането на цялата система.

На база на проведеното кабинетно проучване е отчетено, че засега е трудно да се направи пространственият мащаб на влияние, защото той изисква специфичен подход и методика, техническа информация, осигуряваща набор от съответни критерии и показатели за оценка.

Проучването на туристическия потенциал, условията и възможностите за устойчиво развитие на туризма в община Стамболово стъпва на използването на широка палитра от общонаучни и частни методи: количествени, включващи анкетно проучване, и качествени, включващи допитване и работа с фокус групи. Използвани са предимно емпирични методи на изследване като: метод на теренни наблюдения; качествени методи: допитване; количествени методи: анкетно проучване, работни срещи с представители на местната общност; набиране на първична информация, обработка и анализ на факти и документи. Статистически методи на изследване: получаване на статистически данни от институционални системи и регистри, резултати от проведени наблюдения, информация от предходни многократни проявления на изследваните събития и процеси, наблюдения на изследвани обекти за създаване на първоначални данни за статистиката.

Какви са теоретико-методологическите основи, използвани в изследването?

Изследването на туристическия потенциал на община Стамболово включва:

- Социологически методи на изследване: работа с фокус групи;
- Методиката за оценка на туристическите ресурси е тясно свързана с основните европейски приоритети за устойчив растеж, чрез по-ефективно използване на ресурсите за насърчаване на по-екологична и по-конкурентоспособна икономика и за приобщаващ растеж – постигане на социално и териториално сближаване чрез ефективно интеграционно териториално управление, основаващо се на разкриване и оценка на ресурсния потенциал на община Стамболово.

За съжаление поради липса на информация и техническа обезпеченост не се приложиха географските методи на изследване, които включват: пространствен анализ на ресурсния потенциал, локализиране на изследваните обекти, както и картиране за създаване на изходни данни за обекти, предмет на изследването.

В основата на методическата рамка е залегнала методика за оценка на културноисторическия потенциал на България (Попова, 2011), за разработването на която са използвани широкопопулярни в теорията на отдиха и рекреацията теоретико-методически постановки (Murphey, P. 1985; Cffoper, C and Wanhill, S., 1997 и др.).

Типовите критерии за анализ и оценка на ресурсите са свързани с някои основни количествени и качествени параметри на ресурсите: атрактивност, разнообразие, обем, териториален характер, необходимост от опазване.

Отчетено е, че прилагането на методиката е свързано и с някои ограничения, най-вече по отношение на недостатъчната информационна обезпеченост със статистическа, нормативна, административна и маркетингова информация, което затруднява провеждането на системни и регулярни практически ориентирани проучвания, както и провеждане на мониторинг за развитието на специализираните видове туризъм.

3. Обработване на информацията

Обработката на информацията се извърши посредством SPSS метод за обработка на данните и обобщение на резултатите от анкетите. SPSS за Windows е един добър инструмент за обработка на данните и за статистически анализ в графична среда. Този инструмент се реализира чрез описателни менюта и прости диалогови менюта, така че да бъдат удовлетворени една голяма част от практическите нужди за статистическия анализ на събраните данни от проведеното изследване.

Организацията на проучването е особено важна за качеството на събраната информация, от което се определя и качеството на обобщения анализ. Затова към него бе пристъпено с необходимата отговорност и внимание от страна на всички участници. Планът за организацията на самото провеждане на изследването може да се проследи от следващата таблица.

4. Организационен план за провеждане на социологическото проучване:

Дейност:	Срок:	Отговорник:
1. Разработване на Методология на изследването, анкетната карта и сценария за фокус групите.	От 15.09.2022 г. до 30.09.2022 г.	Ключов експерт
2. Разработване на Кабинетно проучване	От 01.10.2022 г. до 24.10.2022 г.	Ключов експерт

3. Отпечатване на анкетните карти.	От 25.10.2022 г. до 30.10.2022 г.	Неключови експерти
4. Подбор на анкетаторите и разпределението им по населени места.	От 01.11.2022 г. до 10.11.2022 г.	Неключови експерти
5. Провеждане на анкетата на терен.	От 11.11.2022 г. до 30.11.2022 г.	Неключови експерти
6. Провеждане на фокус групите.	От 23.11.2022 г. до 30.11.2022 г.	Ключови експерти
7. Обработка на информацията с SPSS и формиране на едномерни, двумерни таблици и диаграми.	От 01.12.2022 г. до 14.12.2022 г.	Неключови експерти
8. Разработване на анализа на анкетата.	От 15.12.2022 г. до 30.12.2022 г.	Ключови експерти
9. Обобщаване на резултатите и изготвяне на Обобщен анализ от проучването	От 01.01.2023 г. до 14.01.2022 г.	Ключови експерти

Чрез заложените механизми и инструментариум за обратна връзка и оценка развитието на туризма от страна на заинтересованите страни бе планирано изпълнението на основната цел и на задачите на проучването.

Тъй като различните методи притежават различни възможности и имат специфични ограничения, те бяха използвани в комбинации – бе извършено такова съгласуване между тях, че получените чрез един метод резултати да бъдат съвместими с информацията, набирана чрез другите методи. В случая се прибегна към един разумен подбор на методи и техники, които бяха използвани в конкретния случай на настоящето изследване.

5. Методика на извадката

Извадката на социологическото проучване представи мнението и нагласите на заинтересованите страни, това са представителите на местните власти, НПО, предприемачите и земеделските производители, както и представителите на различните институции и граждани. Сравненията помогнаха да се открият общите и различаващите се характеристики, тенденциите и закономерностите в изследваните съвкупности

(социални групи) и да се направят практически изводи за съществуващите нагласи по отношение развитието на туризма на територията на общината.

Задачата е чрез извадката да се определи разпределението на елементите на изследваната съвкупност по избрани признаци, като например представителството на целевите групи, образование, пол, възраст и др. Генералната съвкупност в проучването е населението, живеещо на територията на община Стамболово.

Изследването е монографично, тъй като изучава отделни единици от социалните групи на генералната съвкупност. Те се избират типологично (въз основа на поставените проектни цели и задачи). Това са **представителите на НПО; представителите на общината** – общинските служители и общинските съветници; **представителите на бизнеса и земеделските производители, на институциите** и отделни граждани. От тези целеви групи бяха анкетирани 100 човека. Техни представители се включиха и в провеждането на 2 фокус групи.

Единиците на изследването са отделните лица, представители на тези социални групи. Монографичното изследване обикновено се използва при нововъзникнали явления, при които все още няма голяма яснота за дадения проблем, какъвто е случая и с туристическите услуги. Изследването е извадково, като данните са обобщаващи за цялата съвкупност, а именно населението на община Стамболово. Анкетата отразява мнението на изследваната съвкупност по целеви групи.

Извадката гарантира типологичните изследвани единици, които предварително се разделят на групи въз основа на признака месторабота и от всяка група се подбират типичните ѝ представители. Предположението е, че ако представителите на дадената група притежават дадена характеристика, която е средна за групата, то и останалите представители ще притежават тези характеристики в същия среден размер.

След като изследваме представителите на посочените по-горе целеви групи, това означава, че можем да правим обобщения за генералната съвкупност, без изследването да е представително, тъй като предварително се знае кои единици са адекватен източник на интересувашата ни информация. Те са определени като заинтересовани страни и са включени в изследването.

Представителността означава още получената обобщена информация за изследваните единици да е близка до характеристиките на цялата генерална съвкупност, което на практика изследването изпълни.

Трябва да се отбележи, че направената извадка е достоверна, т.е. степента на истинност на събраната информация е обезпечена от подбрания анкетъорски екип, който гарантира верността на измерванията и отговорите на изследваните лица.

Макар обемът на извадката да не е голям, може да се гарантира и точността на изводите, които се правят за генералната съвкупност, тъй като анкетите и фокус групите дават подробна и комплексна информация по темата за съответната целева група. Подбраните респонденти са източник на знания и компетентна информация, която описва характеристиките, проблемите и перспективите на туризма и поставя важните акценти, на които трябва да се обърне внимание. Между трите характеристики на извадката – представителност, достоверност и обем разбира се съществува връзка, която обаче не е директна, тъй като съществува възможност те да се регистрират и разделено, какъвто е нашият случай.

В проучването се анализират различните корелационни връзки и се проследяват взаимозависимите променливи, което създава предпоставки да се прави един задълбочен и достоверен анализ. Чрез установяване на статистическата зависимост между събития и величини, се определя и степента на зависимост между различните променливи, които е важно да бъдат проследявани, за да се установи количествената зависимост между различните двойки променливи.

При обработката се „измерват“ една или няколко характеристики на изследваните обекти, което съпоставя едно число на разглежданата характеристика по предварително определено правило. В голяма част от случаите в анкетите резултатът от измерването има конкретен количествен смисъл – брой точки, оценка и т.н. Освен това дискусиите предполагат голям брой ситуации, в които не можем да получим числова стойност, а само се отбелязва дали дадено свойство е налице, или отсъства. В тези случаи измерването се сведе до установяване на наличие или отсъствие на определен признак у обекта на изследването. Включването на количествени и качествени променливи пресъздаде общественото мнение в неговата пълнота и разнообразие.

Използването на метода на мозъчната атака (на английски – *brainstorming*) цели да стимулира творческата активност на участниците в дискусиата в областта на развитието на туризма. Всяка група включваше: генериране на идеи, анализ на проблемна ситуация, оценка на идеи и генериране на контраидеи. Участниците свободно изказваха своите идеи и мнения без каквато и да било оценка или обсъждане на дадените идеи и изразените мнения. Идеите бяха записвани от модератора, а мозъчната атака продължи дотогава, докато не се изчерпиха идеите или не завърши определеното за мозъчната атака време.

Основният фокус на метода е да се идентифицират новите идеи и да се предложат надеждни решения на регистрираните проблеми. За тази цел организаторите на фокус групите създават необходимата атмосфера, която е най-благоприятна за генерирането на идеи (добронамереност и подкрепа), освобождавайки участниците от ненужните ограничения. Обсъжданите въпроси бяха ясно формулирани и задавани, при възникване на нова информация бяха задавани допълващи въпроси, които да изяснят описаната ситуация или регистрирания проблем. От всички изказани идеи бяха избрани най-подходящите за описването им и прилагането им в практиката.

Използването на този метод позволява да се получат продуктивни резултати за кратко време, да се включат всички участници в един активен творчески процес, който осигурява важна и надеждна информация по темата за туризма и туристическите услуги.

Основната цел на мозъчната атака е да се търси възможно най-широк спектър от идеи и решения на изследвания проблем, за да се излезе отвъд границите на онези идеи, които съществуват сред тесните специалисти или хората с богат предишен опит и определена официална позиция. По този начин изследването предложи интересни и нестандартни идеи и решения, които ще подпомогнат местните власти в бъдещите им политики за развитие на туризма на територията на община Стамболово.

Във всяко изследване винаги има т.нар. стохастична грешка, която произтича от това, че се изследват само част от единиците от генералната съвкупност. Дължи се на действието на случайни фактори и няма нищо общо с точността на регистрацията. В този вид изследвания обикновено се приема 5% вероятност за грешка ($\alpha = 0,05$).

След провеждането на анкетата бяха преброени различните варианти на отговорите като данните бяха подредени в таблици и диаграми. Изчислени бяха абсолютните (**броя отговорили по този начин на този въпрос – f**) и относителните (**p**) честоти на отговорите за всеки от вариантите. Избраният метод налага относителните честоти да се изчисляват и в проценти.

Разгледаните статистически методи дават количествена представа за различията в становищата на респондентите. За целите на настоящото изследване бе направена и необходимата качествена интерпретация на данните, която се прилага успоредно с количествената. За нея особено много допринасят резултатите от фокус групите и отворените въпроси в интервютата. Тя е свързана с тълкуване на значението на приемането или отхвърлянето на статистическите хипотези, големината на констатираната зависимост или установената посока на връзката, което е особено важно за регистрирането на тенденциите и правенето на обобщените изводи.

6. Извършване на проучването и работа на терен

Анкетите и фокус групите бяха планирани, инициирани, организирани и проведени от Изпълнителя – Сдружение „Шанс и закрила“. Анкетите в различните населени места бяха планирани, инициирани, организирани и проведени от експертите и анкетърите.

Провеждането на проучването или т.н. „*работа на терен*“ включваше набирането на данни от всички предвидени лица чрез избрания от проучването социологически метод (анкета) от анкетърския екип, който провежда анкетата в различните населени места на общината. Основното средство (инструментариумът) за регистриране на първичната емпирична информация са анкетирането и дискусиите във фокус групите, които осигурят регистрирането на валидна (обоснована), точна (устойчива) и достоверна информация. Всеки анкетър подбра съобразно инструкциите представителите на определената целева група и ги интервюира. Освен това от същите целеви групи бяха подбрани и участниците във фокус групите. Анкетираните и участниците в дискусиите не се дублират и притежават известна експертиза и опит в съответния сектор, в който са ангажирани, с цел да вземат адекватно на потребностите участие и да предоставят необходимата информация по конкретния обсъждан въпрос.

Работата на терен се проведе в периода от 11.11.2022 г. до 30.11.2022 г. от анкетъори, добре познаващи местната общност и притежаващи качества като компетентност, отговорност и комуникативност, за да се гарантира достоверността на информацията.

За да е качествена информацията, е особено важно да се изясни ползата за респондентите от това, че участват в проучването. Този въпрос не бе подценен от изследователите на туризма. При провеждане на проучването им бе разяснено с какво те ще допринесат със своите отговори за подобряване на ситуацията. По този начин те имат едно добро оправдание да вложат няколко минути от личното си време за попълване на анкетата или за участие в дискусиите.

Анализът и оценката на туристическия потенциал за устойчиво туристическо развитие на община Стамболово обхваща проучване и на външните и вътрешните фактори на средата, които влияят върху развитието на туризма, както и анализ и оценка на ресурсния потенциал, с който тя разполага (туристически, материални, човешки, финансови ресурси).

III. Класификация, особености и значимост на туризма

Туризмът в началото на XXI век се характеризира с огромно видово разнообразие. Това се дължи на много причини, от които по-съществените са разширяването на обхвата на рекреационно-туристическите ресурси и провокиране интереса на туристите към новите атрактивни разнообразни дейности, предлагани на туристическия пазар.

Днес все още не е приета единна класификация на видовете туризъм, независимо че през последните 30 години това е било обект на обсъждане и дискусии на много конгреси и други научни форуми.

За по-доброто изучаване на видовете туризъм повечето автори използват сегментарния подход, като се позовават на различни критерии (мерило, по което се прави преценка, criterium за подреждане на отделните таксонометрични единици (вж. Бъчваров 1996 и Нешков 2001; Стоименов 1999). Те могат да бъдат подредени по следния начин¹⁴.

1. Според националната принадлежност на туристите.
2. В зависимост от потребността, която обуславя пътуването на туристите.

¹⁴ https://www.studentskigrad.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=3962:2012-06-19-07-21-52&catid=57:2011-01-05-15-11-45&Itemid=91

3. Социално-демографска характеристика на туристическия поток.
4. Транспортен критерий.
5. В зависимост от битовото осигуряване на туристите.
6. Критерий времетраене на отдиха и туризма.
7. Критерий географска среда (разположението на туристическата дестинация, към която се насочват туристите).
8. Според начина на провеждане.
9. В зависимост от икономическия и социалния ефект на туризма.
10. Критерий влияние върху околната среда.
11. Класова принадлежност.
12. В зависимост от организационните си форми.

Тук ще се спрем на някои от класификациите, базирани на определен критерий:

1. Класификация на туризма според националната принадлежност на туристите

Според националната принадлежност на туристите се различават два основни вида туризъм:

- **международен (външен);**
- **национален (вътрешен).**

Тези два основни вида може да бъдат декомпозирани на **местен, регионален и национален туризъм**.

Международният (външен) туризъм се осъществява, когато туристопотокът е съставен от чужди граждани в пределите на дадена страна. При този вид туризъм винаги има преминаване на държавни граници и изразходване на чуждестранна валута за реализацията на туристическата дейност.

Деленето на туристопотока по произход предопределя диференцирането на два подвида: *активен международен и пасивен международен туризъм*.

Активен туризъм е този, при който чужди граждани посещават например Република България и изразходват валута, придобита в собствената им страна. С това се активизира платежният баланс на нашата страна. От гледище на народното стопанство активният

международен туризъм се оприличава на износа (скрит износ), понеже осигурява постъпления от чужда валута за страната.

Пасивен международен туризъм имаме в случая, когато български граждани пътуват извън пределите на страната и за своето пътуване и пребиваване зад граница изразходват валута, придобита в Република България. Този вид туризъм се сравнява с вноса (*скрит внос*), понеже води до валутни разходи на страната. Принципът на взаимната икономическа изгода и културния обмен активно съдействат за развитието и на активния, и на пасивния туризъм. Всяка страна сама преценява съобразно обективните условия в каква степен да развива активния и пасивния международен туризъм и да търси най-благоприятното съотношение между тях.

Национален (вътрешен) туризъм – осъществява се от туристите в пределите на собствената им страна. Те пътуват до вътрешни дестинации и за тази цел изразходват национална валута.

2. Класификация на туризма в зависимост от потребността, която обуславя пътуването на туристите

По този критерий различаваме условно 8 вида туризъм. Те се свързват с рекреационни или познавателни дейности. Най-често наблюдаваме тяхната комбинация.

2.1. Лечебен туризъм

Лечебният туризъм е известен и под наименованието медицински туризъм. Този вид туризъм е в тясна взаимовръзка с ваканционния или рекреативен туризъм. Практикува се с цел профилактика на здравето или за неговото частично или пълно възстановяване след прекарано заболяване. Туристите се насочват към лечебните места от медицински специалисти или от други препоръки. Лечебният туризъм има разновидности, които се предопределят от природните средства, използвани за въздействие върху човека. Между тях по-важни са следните.

- ✓ **Климатолечение** - лечението се извършва под влияние на климатичните фактори. Заболявания се лекуват на планина, на море, в пещери и др. Когато климатолечението е на море, то има връзка с водолечението.
- ✓ **Балнеолечение** - използват се основно минералните води като средство за лечение чрез вановодолечение, пиене или комбинирано. Балнеолечението е един от най-

старите видове туризъм, упражняван още в римско време и известен под наименованието “термализъм”.

- ✓ **Морелечение** - включва комбинативно елементи на климатолечението и балнеолечението. При него в основата на лечението са къпане, плуване и слънчевите бани.
- ✓ **Калолечение** - лечението се осъществява с езерна или морска кал. Тя съдържа минерални вещества, които действат оздравително на някои заболявания на отделни органи или на цялото тяло.
- ✓ **Плодолечение** - лечението се осъществява с дозирана консумация на диви плодове, на грозде - гроздолечение, ябълколечение и мн.др.
- ✓ **Млеколечението** не се практикува в България. В Русия, някои азиатски държави и особено в Монголия за лечение се използват кефир, каймакът и кумисът.

2.2. Ваканционен (рекреативен) туризъм

Този вид туризъм се осъществява предимно през големите ваканционни периоди, които в държавите от Западна Европа, САЩ, Канада и др. са два: летен и зимен. Туристическите пътувания през тези периоди основно са свързани с активния отход, необходим за възстановяването на психо-физическите сили на човека, на неговата обща и специфична работоспособност. Именно поради това той е известен и като рекреативен туризъм. Рекреативните дейности по време на ваканционния туризъм много често се съчетават с познавателните, когато в районите на пребиваване изобилстват природни и антропогенни /създадени от човека/ ресурси.

2.3. Спортен туризъм

Спортният туризъм има силна връзка с рекреативния туризъм.

Спортният туризъм се подразделя на **активен и пасивен**. В първия случай пътуването и пребиваването е свързано с непосредствено участие в спортно мероприятие. Към него спадат **планинския туризъм; алпинизма** - води началото си от първото изкачване на вр. Монблан във френските Алпи; **спортното катерене** - дейност, близка до алпинизма, но освен по скални обекти катеренето се осъществява и на изкуствени катерачни стени в зала; **кану-туризъм** - практикува се по реките и язовирите /спускането по р. Арда/; спускане по бързо течащи реки - воден слалом; риболовен туризъм; ловен туризъм и др.

Към *активния туризъм* се отнасят и пътуванията за практикуване на различни други видове спорт. На първо място може да се постави **ски-туризмът**.

Към *активния туризъм* се отнасят и пътуванията за практикуване на футбол, атлетика, волейбол, хандбал, баскетбол и мн. др.

Пасивният спортен туризъм е свързан с пътуване и посещение на спортни мероприятия - манифестации, празненства, олимпийски игри и др.

2.4. Културен туризъм

Някои автори го наричат още **“научен” туризъм**. Той е свързан с познавателните интереси и дейности на туристите. Чрез пътуване и посещение на непознати места и държави хората разширяват своите знания и обща култура. В друг случай научни работници, специалисти, студенти, колежани и др. пътуват и осъществяват културен туризъм с определена конкретна цел - проучвания, изследвания, наблюдения и много други.

По подобие на спортния туризъм в началото на XXI век културният туризъм се развива особено интензивно.

2.5. Служебен (официален) туризъм

Пътуванията са с цел участие в официално организирани мероприятия като големи празници, юбилейни тържества, научни симпозиуми и конференции, бизнес срещи и други подобни. Туристите изпълняват конкретни професионални или служебни задачи.

Разновидност на служебния туризъм е **конгресният туризъм**. Неговото развитие кара много хотелиери да обособяват необходимите за целта помещения, а някои страни и да изграждат специални конгресни комплекси, в които се предлагат пълни пакети туристически услуги с всички екстри.

Служебният туризъм има **два подвида: политически** - когато делегация или отделно лице пътува, за да участва в преговори и други политически изяви и **икономически** - пътуване и пребиваване за посещение на стокови изложения, панаири, пазари и др.

2.6. Религиозен (култов) туризъм

Той е сравнително най-старият вид туризъм. Разпространен е предимно в западния свят. Свързан е с посещение на църква, манастир или култов обект по повод на някакъв празник и/или за опрощаване на грехове.

2.7. Обществен туризъм

Произтича от необходимостта да се поддържат връзки с обществото. Пътуването се извършва за посещение на познати, връщане на визити, сватбени пътешествия и др.

2.8. Транзитен туризъм

В основата му лежи потребността да се премине за кратко време през територията на една страна, за да се посети друга страна в границите на 1, 2, 3 или 4 дни.

3. Класификация на туризма в зависимост от използването на транспортно средство

В зависимост от използваното транспортно средство са известни следните по-важни видове туризъм.

✓ Колотуризм

В България на този етап не е добре развит.

✓ Туризмът с мотоциклет

Той намалява през последните години в цял свят. Провежда се в края на работните дни през седмицата или в почивните и празничните дни. През последното десетилетие туризмът с мотоциклет е основна дейност на рокерските формации.

✓ Железопътен туризъм

Масовизацията на железопътния транспорт поевтини пътуванията и ги прави достъпни и за социално по-слабите слоеве на населението. Експериментите в развитите държави показват, че железниците крият сериозни резерви за усъвършенстването на превоза на туристите. Залага се на високите скорости, сигурността, комфорта и конкурентните цени. В България той не е добре развит. На територията на община Стамболово преминава ж.п. линия, но няма спирка, така, че този вид транспорт може да се отхвърли.

✓ Туризм с кораб и круизи

Той е характерен за страните с излаз на море или дълбоки плавателни реки. В България той не е добре развит.

Автомобилен туризъм

Относителният дял на автотуристите заема първо място в общия туристически поток. Той е най-добре развит в нашата страна и на територията на община Стамболово.

Авиотуризм

Един от най-разгърнатите видове туризъм е самолетният. Това се дължи на факта, че в експлоатация влизат все по-модерни самолети. Те развиват голяма скорост и преодоляват за кратко време големи разстояния; притежават комфорт, отговарящ на изискванията на съвременните туристи; голяма маневреност и др.

Заедно с тези предимства самолетът има и някои сериозни недостатъци: високи цени, които не могат да се понасят от социално по-слабите слоеве на населението; известна несигурност в полетите, особено при бури, мъгли, стачки и други форсмажорни природни явления и отдалеченост на летищата от крайната точка на дестинацията. Най-близкото летище до община Стамболово е летището в Пловдив, но то се използва рядко от туристите, посещаващи общината.

IV. Значението на туризма за развитието на местната икономика

Значението на отрасъла се определя от мястото му в стопанската структура и влиянието му върху населението. Във всички стадии от развитието си туризма се нуждае от стабилна икономическа база и тя се свързва с необходимостта от подпомагане и ускоряване на икономическия растеж.

Туризмът е жизненоважна част от световната икономика, а икономическото му въздействие се усеща повсеместно. В много страни и региони туризмът е основен източник на приходи и затова играе основна роля в местната икономика. Туризмът осигурява заетост на хиляди хора в нашата национална икономика и генерира голям обем данъчни приходи, които могат да се използват за финансирането на обществените потребности. Освен това туризмът спомага за популяризирането на националната и местната култура, на природните дадености и местните забележителности. Той предоставя и възможности за образование и научни изследвания.

Икономиката на туризма е обширна тема, която обхваща много и различни аспекти на отрасъла. От микроикономическо ниво на отделните предприятия, до макроикономическото ниво на цели държави и затова икономическото въздействие на туризма е широкообхватно. От туристическите услуги се получават приходи във валута срещу “износ” на стоки и услуги чрез чужденците, които посещават България. Част от приходите в туризма са преки (от храна и нощувки), а друга част са косвени (транспорт, търговия, посещения на музеи, театри, концерти и др.). Чрез туризма се съдейства за

развитие на екологичното земеделие, транспортната инфраструктура, търговията и други обработващи и обслужващи отрасли и дейности. Това е доказателство за голямото стопанско значение на туризма и за неговото приоритетно място в стопанската структура на България.

Въпреки значението си обаче туризмът често не получава достатъчно внимание и подкрепа от страна на държавата и местната власт, което възпрепятства инвестициите в туризма. При подходяща подкрепа и инвестиции от страна на публичните структури туризмът има потенциала да стимулира местната, националната и световната икономика.

Туризмът има и **социално значение**. То се изразява в осигуряването на доходи, трудова заетост за около 2,4% от всички заети лица в страната, пълноценно използване на свободното време; съдействие за опазване здравето на хората и повишаване на трудоспособността им; задоволяване културно-познавателните потребности и др.

Туризмът съдейства и за подобряване на междудържавните и междуобщинските отношения, с което нараства политическото му и регионалното му значение.

Той дава възможност за обогатяване културата на туристите основно чрез общуването им с представители на различни култури, религии и социални групи, както и за придобиване на чуждоезикови познания.

Туризмът влияе и върху **демографското развитие на селищата и регионите** чрез привличането в туристическия бизнес на млади хора.

Отрасълът има и **екологично значение**, тъй като оказва влияние върху екологичната обстановка на дадената територия в 2 аспекта:

- ✓ Западните туристи изискват екологично чиста обстановка. В тази връзка развитието на туризма е немислимо без строги мерки за опазване на природната среда и подобряване чистотата на селищата. Тези мерки са функция на общата култура на българското население и в частност - на екологичната му култура.
- ✓ Туристическите пътувания обикновено са свързани със замърсяване на селища, паркове и други туристически обекти. Това налага към туристическите услуги да се включват разяснения по “режимите на ползване” на определени територии.

На този етап община Стамболово няма разработени правила за поддържане на екологично чиста обстановка, което изискване е особено важно за развитието на селския и екологичен туризъм. Големите пространства от защитени зони и защитени територии, намиращи се на територията на общината, са особено уязвими при неспазване на „режима на ползване“, а неговата липса е още по-тревожна, затова в Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово задължително ще трябва да се разработят такива правила, които да са задължителни за гостите на общината.

V. Фактори и ресурси, определящи развитието на туризма

Върху развитието на отрасъла влияят множество фактори – природните условия, стопанското развитие, политическата обстановка, етнокултурният облик на населението, географското положение, богатото историческо и културно наследство, държавната политика в областта на туризма и законодателството, рекламната дейност, наличието на квалифицирани кадри и др. Факторите за развитието на туризма са *общи* - с глобално въздействие, и *местни* - с регионално или с локално въздействие. Освен това факторите могат да бъдат разглеждани като селективни, локализационни и реализационни. По този повод М. Бъчваров изтъква, че първите определят появата на туристически потребности и избора на търсенето, вторите определят мястото, към което се насочва търсенето, и последните – наличието на необходимите материално-технически и други елементи, за да се осигури предлагане в избраното населено място.

Факторите могат да се обединят и в две групи – **природни и обществени фактори**. Самостоятелно въздействащ фактор е **географското положение** на страната, региона или населеното място. България се намира на кръстопът между Европа и Азия, което има голямо значение за развитието ѝ. В тази връзка е развит “транзитен туризъм”, в който участват предимно турски граждани.

Община Стамболово се намира в близост до границата с Р Турция и Р Гърция, което предполага чести пътувания между тези трансгранични региони. Особено интензивни са пътуванията на живеещите в Р Турция, които имат къщи и роднини в община Стамболово и по време на мюсюлманските празници и през летните отпуски те се завръщат по родните си места.

1. Природни фактори

В групата на природните фактори се включват всички природни компоненти. Те оказват пряко или косвено влияние върху туристическите дейности. Влиянието на климата е пряко и косвено. Силно въздействие имат водите. Те влияят пряко (чрез количеството и качеството на питейната вода) и косвено (чрез възможностите за осигуряване на редица водни забавления, риболов и др. дейности) върху туризма. Наличието на голям брой водоеми, като най-големия е яз. Студен кладенец, и преминаването през територията на река Арда, предполагат голямо развитие на водните спортове, риболова и водните забавления. За съжаление тези видове туризъм и атракции не са развити в достатъчна степен.

Друг природен фактор е биоразнообразието. Подобно е влиянието и на други природни компоненти, които не са решаващи за развитието на туризма в страната, но за община Стамболово те имат голямо значение и са развити в известна степен. Наличието на Интерактивната изложба в долината на Арда, реализацията на няколко поредни проекта формираха интерес от страна на местните фирми към развитието на екологичния туризъм и главно към осигуряване на условия за наблюдение на птиците, които са представени посредством голямото разнообразие на биологичните видове и техните обитания.

2. Обществени фактори

В тази група се включват взаимоотношенията на страната с другите държави, урбанизационният процес, състоянието на МТБ на туризма (хотели, почивни домове и станции, къщи за гости, хижи, ресторанти, спортни съоръжения и др.), управлението на туризма, демографската ситуация в страната, региона или общината и др.

Важен фактор за развитието на туризма е изградеността и състоянието на **транспортната инфраструктура** в България и в региона. Страната разполага с добра инфраструктура (летища, автомагистрали, ж.п. линии, пристанища и др.), която обаче по качество отстъпва на европейските стандарти. Община Стамболово също има изградена добра пътна инфраструктура, а всички населени места имат добро водоподаване и електрозахранване. Изоставане в качеството на пътната, ВиК и енергийната инфраструктура влияят неблагоприятно върху разрастването на туризма изобщо, но лошите пътища пречат особено много на индивидуалния и автомобилния

туризъм, които са основни за община Стамболово. На този етап пътната инфраструктура на територията на общината се намира в сравнително добро състояние.

Силно въздействие върху туризма оказва **състоянието на МТБ**. Основната част от тази база е концентрирана в големите туристически комплекси по Черноморието и планинските курорти. Една част от хотелите не поддържат добре своята МТБ, при други тя е остаряла и не отговаря на изискванията на съвременните туристи, които винаги оценяват и правят сравнения със световните стандарти. Всичко това възпрепятства оптималното развитие на туризма в региона и в страната. В община Стамболово изградената база е сравнително нова, намиращите се на територията туристически комплекси, хотели и къщи за гости са построени през последните 15 години. Те предлагат сравнително добри условия за отдих и почивка, но разнообразието на услугите не е голямо. Липсват интегрирани услуги и атракции, а координацията между заинтересованите страни, намиращи се на територията на общината, е слабо изразена.

Политическата обстановка в страната е друг фактор за развитието на туризма. За съжаление вече 2 години обстановката в България се отличава с политическа криза, която възпрепятства доброто развитие на икономическите сектори. Близостта на войната в Украйна и Ковид пандемията допълнително влошиха и влошават ситуацията в страната. Въпреки това през 2021 г. има “връщане” на туристите в страната, като основната част са български туристи, но не са рядкост и чуждите туристи.

Важен фактор е **демографската ситуация** в страната/региона/общината. Застаряването на населението, влошената му образователна структура и редица други негови особености от една страна ограничават туристопотоците, а от друга – влияят неблагоприятно върху качеството на туристическото обслужване. Все по-рядко се намират квалифицирани кадри за наемане в сектор туризъм. Това е един от най-сериозните проблеми за развитие на туризма в община Стамболово.

Ограничаващ фактор за развитието на вътрешния туризъм в България през последните 10 години са **високата безработица, високата инфлация и ниския жизнен стандарт на българското население**. Това е доста сериозен проблем за селските райони, каквато е община Стамболово.

Като цяло влиянието на обществените фактори е негативно. Това се доказва от намаляването на посещенията на чужденци в страната.

Въпреки проблемите България разполага със значителни туристически ресурси, което определя и благоприятните перспективи пред развитието на туризма в бъдеще. Българските туристически ресурси се отличават с голяма атрактивност. Те изискват малки капиталовложения и дават възможност за многократно ползване. Всичко това ги прави привлекателни за туристите. Ресурсите биват **природни и антропогенни**.

Природни туристически ресурси са възможностите, които предоставят природните компоненти (релеф, води, климат, растителност, животински свят). Община Стамболово разполага с богато разнообразие от природни туристически ресурси.

Реките и водоемите са друг природен ресурс с който община Стамболово разполага, за съжаление неговата експлоатация е незадоволителна.

Климатът в общината има своите особености и превръща региона в една благоприятна зона за посещение, тъй като в климатично отношение община Стамболово попада в Южнобългарската климатична област и по-точно в Източно-родопския климатичен район, който е повлиян от топлото Средиземноморско влияние.

Климатът на територията е континентално-средиземноморски, обусловен от характера на атмосферния пренос и трансформацията на въздушните маси върху повърхнината на релефа. Продължителността на слънчевото греење е около 2100-2250 часа, или около 50% от дните през годината. През периода от май до септември над 75% от дните са топли, докато едва 10% от този период се отличава с мрачно и дъждовно време. И зимите са сравнително топли, не падат големи снегове, които да блокират пътищата и да затруднят пътуванията.

Залесените площи също са важен природен ресурс за развитието на туризма в общината. Те допринасят за регулирането на микроклимата и подобряване на екологичната обстановка в региона.

Релефът е пресечен, полупланински. Слабо се експлоатират възможностите на останалите природни компоненти (растителност, животински свят, природни забележителности и др.). За развитието на туризма в общината пречи и не достатъчно развитата туристическа инфраструктура.

Антропогенни условия и ресурси. Към антропогенните ресурси се отнасят всички прояви на материалната и духовната култура на населението в България и в региона. Атрактивността им не се влияе от климатичните условия, което дава възможност за

целогодишната им експлоатация. Антропогенни туристически ресурси в региона са: местната архитектура, археологическите находки, религиозните обекти (черкви, джамии, тюрбета (турски гробници) и др.), музейните експозиции, читалищата, индустриалните обекти (ВЕЦ, язовир Студен кладенец и др.), спортните обекти (стадиони, спортни зали и др.), съборите, фестивалите, местните празници, като Трифон Зарезан, съборите и др.

Антропогенните ресурси спомагат за развитието на рекреативен (планински, пешеходен, спортен и др.) и познавателен (маршрутно-познавателен, културен, екологичен и др.) туризъм.

От тях с най-голяма атрактивност се отличават културно-историческите паметници и местните празници.

Местните културно-исторически и природни паметници имат висока атрактивна стойност. Такива са крепостите, църквите, етнографската музейна сбирка, тюрбетата, защитените местности и зони, тракийските гробници и други археологически находки, както и природните забележителности като Скалните ниши, Лунната арка, пещерите и др. Някои от тях се посещават главно от представителите на съответната религиозна общност (църкви, тюрбета и джамии), а други от любителите на културните и природните забележителности.

С най-голяма атрактивност сред **културните прояви** се отличава Фестивала на лимеца в с. Рабово и Празника за Трифон Зарезан.

Към антропогенните туристически ресурси се отнасят и особеностите на населението (етно-културен облик, народните носии, особености в храната на хората от различни населени места в общината и др.). Тук си дават среща основно българската и турската етническа общност, но за съжаление тези ресурси все още не се използват пълноценно за развитието на алтернативния туризъм.

V. Развитие на туризма в България

Туризмът в България, макар и в ограничени форми, съществува още преди Освобождението. Организираният туризъм датира от 1895 г., когато е основан БТС. От тогава започва и изграждането на туристическата база в България – хижи, заслони и др.

Първата масова туристическа проява е изкачването на Черни връх през 1895 г., чийто организатор е Алеко Константинов.

До средата на XX в. в страната се развива както планинският, така и морският туризъм, но значителен превес има така нареченият вътрешен туризъм. През 1926 г., когато в страната летуват около 15 000 чехи, поляци и немци във Варна и Несебър, се слага началото на развитие на международния туризъм. От 1921 г. град Варна е обявен за курортно селище.

Преди края на Втората световна война се развива и **балнеоложкият туризъм** в Баня, Кюстендил, Вършец, Костенец, Момин проход, Хисаря, Велинград и др. През първата половина на XX в. Боровец, Пампорово, Юндола, Карандила, Даулите (Сливенско) и др. започват да се посещават, главно от български, туристи.

От 1951 г., под егидата на Българските професионални съюзи, се развива нова форма на туризъм – екскурзионното летуване.

През 1948 г. е създадена туристическа фирма “Балкантурист”, с което се полагат основите на **стопанския международен туризъм** в страната. От началото на 50-те години започва и строителството на морските курорти, ориентирани към международния туризъм. Последователно са построени курортите “Дружба”, “Златни пясъци”, “Слънчев бряг”, “Албена”, “Русалка” и др., а през 80-те години – комплексите Камчия, Дюни, Елени и др.

Днес в туризма работят около 4000 фирми. Те разполагат с 497 хотела, 32 къмпинга, 181 хижи и 730 почивни домове.

Развитието на международния туризъм до края на 80-те години е подпомогнато от безвизовия паспортен режим за чужденците, въведен от България през 1967 г. През 1956 г. България е посетена от 8000 туристи, докато през 1970 г. техният брой надхвърля 2,5 млн. души. През последните години страната се посещава от 8 млн. чужденци, но едва 1/3 от тях са с туристическа цел.

Променена е и структурата на чуждестранните посещения през последните години. Отбелязва се намаляване на посещенията на румънски, руски, полски и гръцки граждани, но нарастват посещенията на турски, германски, израелски и др. граждани.

С облекчаване на паспортния режим за българските граждани, след 1989 г. бързо нарасна броят на българите, пътуващи в чужбина. През 80-те години той възлиза на около 0,5 млн. души годишно, докато днес е около 3 млн. души. Основната част от посещенията на чужди граждани в България и от пътуванията на българи зад граница се осъществяват през летните и зимните месеци, което води до претоварване на митници, хотели и частни квартири.

През последните 30 години бързо се развива и **вътрешният туризъм**, в който взема участие почти цялото население на страната. Вътрешният туризъм също може да се подели на дълготраен и краткотраен.

Краткотрайният туризъм е регулярен или ежеседмичен и е свързан с нощувки главно във вили и къщи за почивка.

Дълготрайният туризъм е свързан с годишните отпуски през лятото. Постепенно се увеличава и делът на туристите, почиващи през зимата.

VI. Развитие на туризма в община Стамболово

1. Представяне на заинтересованите страни в туризма в община Стамболово

Заинтересованите страни са хора, групи от хора и институции, за които съществува възможност да бъдат засегнати (в положителен или отрицателен смисъл) от предложена интервенция, или такива, които могат да окажат влияние върху резултатите и последствията от такава интервенция. Следователно, заинтересовани са тези хора, групи от хора и институции, от които се очаква да спечелят или да загубят нещо от някакъв проект или политика, както и такива, които са в състояние да повлияят върху крайните резултати.

Терминът „заинтересована страна“ (в англезичните държави еквивалентът е stakeholder) се използва както в правото, така и в управлението.

Кабинетното проучване идентифицира заинтересованите страни в община Стамболово. Важно е да се подчертае, че заинтересованите страни бяха идентифицирани прецизно, защото те са различни във всеки конкретен случай и зависят от контекста и спецификата на конкретната политика/програма/стратегия.

Достойнствата на избрания аналитичен инструмент се състоят в неговата простота за изпълнение и възможността директно да бъдат посочени препоръките за адресиране на

характеристиките и проблемите на съответната заинтересована страна. Идентифицирането на потенциалните Заинтересовани страни (ЗС) се извърши въз основа на предварително събраната информация от различните документи.

Анализът на заинтересованите страни има ключово значение за разбиране на социалния и институционален контекст за осъществяването както на секторните политики, така и на самата стратегия в цялост. Заключениета от този анализ могат да дадат съвременна и изпреварваща информация за това:

- ✓ кои ще бъдат засегнатите страни от стратегията (в положителна или отрицателна насока);
- ✓ кой може да повлияе върху изпълнението на стратегията (отново в положителна или отрицателна насока);
- ✓ какви хора, групи от хора или институции следва да бъдат привлечени при реализацията на стратегията и по какъв начин да стане това;
- ✓ способностите и капацитетът на кои от участниците следва да бъдат повишени и усъвършенствани, за да се гарантира тяхното пълноценно включване при осъществяването на Стратегията за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово.

Най-общо заинтересованите страни в сектор туризъм са: граждани, фирми, групи или неправителствени организации, чиито интереси са засегнати от туристическата дейност на територията или чиито дейности оказват силен ефект върху туризма. Заинтересованите участници могат да включват други нива на управлението, както и представители на трети страни, това могат да бъдат:

- ✓ институции в чиито ресор/правомощия е да следят и контролират определени в нормативен акт изисквания;
- ✓ онези, които притежават необходимата информация, ресурси и компетентност за извършване на оценка на въздействието, формулиране на стратегия и прилагане, както и
- ✓ онези, които контролират съответните инструменти по прилагането.

Обичайните заинтересовани страни включват:

- ✓ Жителите на конкретното целево населено място, квартал или зона;
- ✓ Предприятия/фирми (местни, чужди, големи, малки);

- ✓ Работници/безработни;
- ✓ Икономически и социални партньори;
- ✓ Неправителствени организации;
- ✓ Академични среди/училища/мозъчни тръстове;
- ✓ Други потребители;
- ✓ Публична администрация (областна и общинска).

Ангажирането на колкото се може повече жители сред местното население може във висока степен да гарантира положителния ефект от прилагането на стратегията. Ефективното ангажиране на заинтересованите страни създава атмосфера на подкрепа и „социално одобрение“ за изпълнението на мерките и зависи от взаимното доверие, уважение и прозрачност в комуникацията между заинтересованите страни. Ето защо е важно не само при разработването на Стратегия за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово, но и при нейната реализация, местното население да бъде привлечено като активен участник, като се наблегне на възможностите за интерактивност на неговото участие. Представяме един примерен списък на заинтересованите страни, намиращи се на територията на община Стамболово.

Примерен списък със заинтересовани и засегнати страни

(Списъкът не е изчерпателен и следва да служи като ориентир при разработването на Стратегия за туризъм и устойчиво развитие на община Стамболово)

- ✓ **Местно самоуправление**, което включва: Общинска администрация, Кметове и кметски наместници на населените места и общински съветници;
- ✓ **Държавни структури**: Министерство на туризма на България, Областна администрация, Регионален исторически музей, Регионална инспекция по околна среда и водите, Басейнова дирекция, Регионална дирекция по горите и др.;
- ✓ **Стопански сектор**: Хотелиери и ресторантьори, Туроператори и превозвачи; Физически и юридически лица заети с туристически дейности и услуги, Планински водачи, Фермери и пчелари, Собственици на гори;
- ✓ **НПО сектор**: Читалища, Туристически дружества и туристически групи, природозащитни НПО, Ловни дружинки, Клубове по спелеология и екстремни спортове, Църковни и джамийски настоятелства;

- ✓ **Местното население:** Хора заети в областта на туризма, Хора заети в горския сектор, Безработни които искат да се включат в туристическия сектор и Жителите на населените места.

Някои от заинтересованите страни вече признаха важността на предизвикателството устойчивост в туризма и работят за подобряване на своето представяне в тази насока. Въпреки тези усилия, съществува необходимост от по-голям напредък по отношение на устойчивото развитие на туризма. За целите на постигането на по-значими резултати, настоящите – и бъдещи – инициативи следва заинтересованите страни да се обединят в усилията си за единодействие по по-видим и ориентиран към постигането на синергизъм начин.

Европейската политика в тази посока е отразена в европейският „Дневен ред“ в областта на туризма, който се стреми да подпомогне и да укрепи един такъв доброволен и продължителен процес на партньорства, който следва да бъде насърчен от всички заинтересовани от туризма страни в Европа. Заинтересованите страни са: различните нива на управление – местни власти, организации за управление на дестинации, региони, държави-членки и самата Европейска комисия, бизнеса, туристите и всички други органи, които могат да стимулират, да подкрепят и да влияят пряко на туризма.

Секторът на туризма ангажира много различни частни и обществени заинтересовани страни с децентрализирани компетенции. Ето защо европейската политика препоръчва да се спазват принципът на субсидиарност и да се работи с възходящ подход, с ангажиране на онези заинтересовани страни, които имат необходимите компетенции и власт, за да предприемат действия, и които доброволно да допринасят за прилагането на дневния ред в областта на туризма. Ето защо ударението се поставя както върху обединените действия на нивото на дестинациите, така и в контекста на подкрепящите национални и европейски политики и действия.

Факт е, че световните тенденции и приоритети се менят непрекъснато – туристическият сектор е изправен повече от всякога пред предизвикателството да остане конкурентоспособен, като в същото време прегърне идеята за устойчивост с ясното съзнание, че в перспектива конкурентоспособността зависи от устойчивостта. В частност, промените в климата стоят като основен проблем, изискващ от страна на туристическата индустрия намаляване на емисиите от парникови газове, а от страна на

дестинациите, да се адаптират към промените в схемата на търсене и на типовете предлаган туризъм.

Бъдещето на европейския туризъм зависи от качеството на туристическото преживяване – туристите постепенно осъзнават, че на местата, на които грижата за околната среда, персонала и местните общности е приоритет, е много по-вероятно да получат грижи и самите те. Чрез интегрирането на грижите по устойчивостта в своите дейности, заинтересованите страни в областта на туризма ще защитят конкурентите си предимства, които превръщат Европа в най-привлекателната туристическа дестинация в света – нейното вътрешно многообразие, изобилието на ландшафти и култури. В допълнение съсредоточаването върху проблемите на устойчивостта по социално отговорен начин ще подпомогне туристическата индустрия да обнови продуктите и услугите си и да повиши тяхното качество и стойност.

Каква трябва да бъде ролята на заинтересованите страни?

„Намирането на точния баланс между подsigуряването на благополучието на туристите, нуждите на природната и културната среда, и развитието и конкурентоспособността на дестинациите и бизнеса изискват интегриран и цялостен политически подход, при който всички заинтересовани страни споделят едни и същи цели“¹⁵.

- ✓ Групата за устойчив туризъм създаде рамка за действие, определяйки тесни отговорности и специфични роли на различните групи заинтересовани страни при прилагането на дневния ред по отношение на трите споменати ключови елемента - устойчиви дестинации, устойчив бизнес, както и отговорни туристи - и идентифицираните предизвикателства.
- ✓ Заинтересуваните от туризма страни са призовани да приемат тези съответни отговорности и са поканени да прегърнат възможностите, които предизвикателствата на устойчивостта предлагат като потенциален двигател за иновации и растеж.
- ✓ Заинтересованите страни следва да споделят познанията си чрез съобщаване на позитивните и негативните резултати, които постигат, за да може да бъде изграден по-здрав мост между създаването на знания, тяхното разпространение и

¹⁵ Съобщение на Комисията - Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм /* COM/2007/0621 окончателен */

прилагането на устойчиви и конкурентни практики. За целта, те трябва да изградят структурирано и регулярно сътрудничество на нивата, на които работят преобладаващо - било то на ниво дестинация, на регионално, национално, европейско или международно - и да повдигнат дискусията относно устойчивостта в тези структури за сътрудничество. Пример за такова сътрудничество е социалният диалог между работодатели и работници и организациите, които ги представляват.

- ✓ Малките и микропредприятията играят незаменима роля за европейския туризъм, но техният размер би могъл да ги направи по-зле подготвени да интегрират аспектите на устойчивото развитие и да ги предлагат като част от своя бизнес.

2. Общо представяне на основните природни, културни и туристически обекти в община Стамболово, които могат да се посещават от туристи

На територията на община Стамболово преобладават тракийските паметници от пред-римската и римската епоха, и старобългарските селища и некрополи. В района има прекрасни дадености за развитие на екологичен, селски, ловен и риболовен туризъм, както и за активен туризъм свързан с практикуването на водните спортове. Общината е особено атрактивна поради рядко срещаното съчетание от планина, мек климат и обилни водни ресурси. Природната среда и селските условия осигуряват на туриста една различна от градското му ежедневие атмосфера и храна с отлични качества, представляваща традиционната местна кухня. Запазеното биоразнообразие и особено богатото орнитологично разнообразие, девствената природа, атрактивните водни басейни и природните забележителности определят привлекателността на населените места в района на Източните Родопи и потенциала му за развитие на една активна курортно-туристическа дейност.

Потенциалът за развитие на разнообразното туристическо предлагане в общината е значителен, предвид концентрацията на природни и културни ресурси.

Почитането на скалата играе важна роля в религиозните представи на траките. За тях тя е символ на космическото устройство: по върховете ѝ обитавали небесните богове, в подножието ѝ – злите духове и хтоничните божества (от подземния свят), а в средата – човешкият род.

В района на Стамболово са открити: тракийски култово-погребален комплекс, множество тракийски селища, някои в близост до римския калдъръмен път, тракийските

скални гробници, крепости и др. Част от тези археологически находки образуват култови комплекси от тракийски паметници (пример – източнородопският рид Чала).

Богатото историческо и археологическо минало, уникалните традиции и обичаи, които са се утвърждавали и обогатявали в по-късните години, древният кръстопът на религии, култура и бит на региона детерминират възможностите и капацитета за развитието и утвърждаването на културния туризъм в този район.

От 1994 година чрез Държавен вестник са обнародвани 57 броя паметници на културата на територията на община Стамболово, от които 7 са с национално значение.

В източно-родопския рид Чала край село Кралево е открито тракийско селище от III век. Намерени са останки от средновековни некрополи, глинени съдове от пред римската и римската епоха. Преди 2500 години местните тракийски племена установяват търговски взаимоотношения с Гърция, открити са множество сребърни монети, мечове, статери. Тези артефакти се намират в Регионалния исторически музей в гр. Хасково.

В скалния масив в местността „Кован кая“ при село Долно Черковище са изсечени тракийски култови ниши и гробници. В землището на Стамболово, в местността „Двете чуки“, срещу село Гледка е открита тракийска колесница от II век, а в съседната могила са открити 30 глинени съда. Останки от славянски селища от славянобългарската държава по времето на Първото и Второто българско царство са намерени при селата Стамболово, Лясковец, Рабово и др.

Край р. Арда има останки от две крепости, едната на връх Картал кая (Св. Георги), другата - на Сарлъка (Хисарлъка).

Крепостта Хисарлъка се намира на 500 м източно от селото, изградена върху скалистия връх Св. Илия, от лявата страна на р. Арда. Крепостта има трапецовидна форма и загражда площ малко по-голяма от 1 дка. Стените са дебели 2 м и са изградени от местен ломен камък, споен с бял хоросан. Площадката, върху която е изградена крепостта, е силно наклонена на север. Крепостните стени са иззидани от север, запад и част от източната страна. От юг и изток се издигат високи до 30 м отвесни и непристъпни скали, служещи като естествена защита. Стените са съборени до терена; само на югозападната страна те са запазени по 3 м и над земята. В тази част личи квадратната кула с размери 5х5 м.

В крепостта и по склоновете на върха се намират фрагменти от средновековни глинени съдове. Извън крепостта, от запад, се виждат основите на малка четириъгълна сграда, ориентирана изток-запад – вероятно църква. На 100 м източно от крепостта, след седловината, местните жители са разкопали християнски гробове, оформени с каменни плочи. В гробовете са били открити стъклени и бронзови гривни (според описанието на очевидци – X-XI в.).

В подножието на крепостта, източно от селото, личат следи от сравнително добре запазен стар калдъръмен път, който идва откъм одринското поле, през с. Долни Главанак и с. Тополово, все по левият бряг на р. Арда към крепостта при с. Рабово, до стената на яз. Студен кладенец, в района на който вероятно пътят пресичал реката, като е променял посоката си на юг.

Скалните ниши в с. Долно Черковище, Тракийското светилище “Аул кая”, тракийската гробница – с. Пчелари са добра основа за развитието на туризма в общината.

Поречието на река Арда със своята уникална природа, красотите край яз. Студен кладенец, чистата околна среда и природните дадености, предразполагат за развитието на екологичния, селския, спортния и ловно-рибарския туризъм.

В общината съществуват възможности за развитие на орнитологичния туризъм, който има създадени традиции през последните 10 години. Интерактивната изложба „Биологичното разнообразие в долината на Арда“ подкрепя информираността по отношение развитието на екологичния и геоложкия туризъм.

Наличието на многобройни пещери предполага развитието и на пещерен туризъм.

Друга възможност е развитието на ловен туризъм. Обект на лов могат да бъдат дивата свиня, сърните и елените, пернатия дивеч и др. Най-чести посетители на района са риболовците по р. Арда. Все още няма изградени рибарници, които да предлагат допълнителни възможности на желаещите да се снабдят с прясна риба. Красивата природа и възможностите за лов и риболов са предпоставка за развитие на ловен и приключенски туризъм извън земите включени в НАТУРА 2000. Развъждането на дивеч и развитието на ловния туризъм се благоприятства от планинския терен, големия дял на горските територии и лесистите гори.

Наличието на редки и защитени представители на флората и фауната на територията на община Стамболово обуславя и необходимостта от изграждане на еко-пътеки, които допълват възможностите за развитие на екотуризма в региона.

Друг важен аспект от опазването на нематериалното културно наследство е представянето на различните етноси и тяхното многообразие, намиращо се на територията на община Стамболово. Представянето на техните празници, кухня и традиции ще разнообрази предлаганите туристически продукти и ще създаде нови интегрирани продукти, които ще предизвикват интерес сред гостите на общината.

На територията на община Стамболово има голямо количество религиозни обекти, които могат да се използват за религиозен туризъм, но за съжаление не всички се поддържат добре и в тях не се извършват богослужения. Те се стопанисват от местните християни, които нямат ресурс да ги поддържат в необходимото добро състояние. Християнските религиозни храмове (**църкви и параклиси**) са следните: „Света Богородица“ - с. Гледка; „Света Богородица“ - с. Голям Извор; „Свети Илия“ - с. Долно Ботево; „Св. Успение Богородично“ - с. Долно Черковище; „Св. Димитър“ - с. Жълти бряг; „Св. Пророк Илия“ - с. Кралево; „Св. Илия“ - с. Малък Извор; „Свети Илия“ - с. Силен; „Св. Апостоли Петър и Павел“ - с. Стамболово; „Св. Св. Константин и Елена“ - с. Тънково и „Св. Пророк Илия“ - с. Царева поляна. Параклисите са следните: „Св. Дух“ в с. Жълти бряг и „Св. Георги“ в с. Царева поляна. За съжаление не всички храмове са поддържани, а църковни богослужения в църквите се провеждат рядко, защото изискват покана и заплащане.

Тук си дават среща както християнски, така и мюсюлмански религиозни обекти. Мюсюлманските религиозни храмове (**джамии**) се намират в селата: с. Балкан; с. Бял кладенец; с. Воденци; с. Войводенец; с. Гледка; с. Голобradoво; с. Долно Ботево; с. Долно Черковище; с. Долно Поле; с. Жълти бряг; с. Зимовина; с. Кралево; с. Лясковец; с. Маджари; с. Малък Извор; с. Пчелари; с. Поповец; с. Пътниково; с. Рабово и с. Светослав. Те се поддържат по-добре и са действащи.

Тюрбета (турски гробници) се намират в с. Царева поляна, с. Лясковец и с. Кралево. Тюрбетата в някои традиции на исляма са гробници изградени в почит на по-заможни

люде и светци. В културата на алианите (наричани още алеви и алевити)¹⁶ тюрбетата са гробници на духовни учители – баби. Те обикновено се изграждат извън населените места или в покрайнините. Като архитектура местните тюрбета са обикновени четириъгълни къщички.

Един от големите празници, който алевитите честват е Хъдрелез или Едрелез и съвпада с християнския Гергьовден – 6 май. И курбаните са съществена част от традициите на алианите.

Обект на винен туризъм е Винарска изба с. Стамболово и новоизграждащият се цех за бутилиране на виното в с. Стамболово.

Местата за настаняване в община Стамболово са 10 на брой и разполагат със 193 броя легла. От тях 2 бр. са бунгала; 3 бр. къщи за гости: 1 бр. мотел: 2 бр. семеен хотел: 1 бр. стая за гости и 1 бр. хотел. Ето и подробното описание на тези туристически обекти:

- **Семеен хотел „Перпера“**, намира се в с. Долно Черковище, разположен е на 100 метра от река Арда в непосредствена близост до природна забележителност Скални ниши „Меден камък“ (Кован кая) и Еко-пътека „Лъвската глава“. Категоризиран е с 3 звезди и разполага с 12 бр. легла;
- **Хотел „Арда“** - с. Долно Черковище, разположен в близост до железния мост на река Арда, категоризиран е с 1 звезда и разполага с 21 бр. легла.
- **Бунгала „Арда“** - с. Долно Черковище, разположен в близост до железния мост на река Арда, категоризирани са с 1 звезда и разполага с 16 бр. легла.
- **Семеен Хотел „Хефес“**, намира се в с. Кралево, местността „Бобада“, категоризиран е с 2 звезди и разполага с 20 бр. легла.

¹⁶ „Алевиите са затворена общност и усърдно крият ритуалите си. Знае се, че са мистици и вярват в личното общуване с Бог чрез състояние, близко до транс, не използват традиционната ритуалност на исляма, а почитат гробници на алевиийски светци (тюрбета) с курбани, дарове, свеци, вино и ракия, музика и танци.“ - <https://bg.wikipedia.org/wiki/Алевити>

Две са основните течения на алевиите – къзълбаши и свързаните с бекташи ордена близки до суфи традицията. В Източните Родопи в определени села се изповядва този алтернативен ислям. Това са алианите (алевити, алеви).

- **Къща за гости „Никодиа“**, намира се в с. Царева поляна, категоризиран е с 1 звезда и разполага с 9 бр. легла.
- **Къща за гости „Тепавицата“**, намира се в с. Рабово, категоризирана е с 1 звезда и разполага с 13 бр. легла.
- **Бунгала „Балкан Вилидж“**, намират се в с. Балкан, категоризирани са с 2 звезда и разполага с 20 бр. легла.
- **Къща за гости „Воеводски хан“**, намира се в с. Кралево, категоризирана е с 3 звезда и разполага с 16 бр. легла.
- **Мотел „Гледка“**, намира се в с. Гледка, категоризиран е с 1 звезда и разполага с 60 бр. легла.
- **Стаи за гости „Бакалница Тракия“**, намира се в с. Поповец, категоризирана е с 1 звезда и разполага с 6 бр. легла.

Територията на община Стамболово не е сред най-развитите и утвърдени туристически дестинации, но регистрира потенциал и възможности в този сектор. Като цяло подотрасъл „Хотелиерство и ресторантьорство“ формира под 0,8 % от нетните приходи от продажби за община Стамболово.

Природните дадености, чистият въздух и водните басейни, зелените гори и богатото историческо наследство на територията на община Стамболово създават условия за развитие на различни форми на местен туризъм, като: селски туризъм, екотуризъм, културен туризъм и други алтернативни форми на туризъм.

Територията се посещава заради спокойствието и тишината, които предлагат селата на общината. Богатата местна кухня и местните традиции допълнително засилват интереса към предлаганите туристически услуги.

Наличието на традиции за производство на лимец и произвежданите от него продукти, отдалечеността от промишлени замърсители, производството на екологично чиста селскостопанска продукция, богатото биоразнообразие, особено на птици, са добра предпоставка за развитието на различни форми на алтернативния туризъм на територията.

Живописното корито на река Арда с нейните криволичеши меандри и множеството микроязовири и водоеми в района предлагат места за краткотраен отдих в края на

работната седмица. Те са и възможност за създаване на нови атракции за забавления на гостите на общината.

През последните 15 години по поречието на река Арда (с. Долно Черковище) бяха изградени туристически комплекс „Арда” и семеен комплекс „Перпера“, къщи за гости в с. Царева поляна, къща за гости в с. Рабово, изгради се и семеен хотел в с. Кралево, и в с. Стамболово. Действащи са още няколко други туристически обекти, които приемат през последните години своите посетители.

Таблица № 1. Места за настаняване в община Стамболово

№		Категоризация	Брой легла
1.	Семеен хотел „Перпера“- с.Долно Черковище	3 звезди	12
2.	Хотел „Арда“- с. Долно Черковище	1 звезда	21
3.	Бунгала „Арда“- с. Долно Черковище	1 звезда	16
4.	Семеен Хотел „Хефес“-с. Кралево, мест. „Бобада“	2 звезди	20
5.	Къща за гости „Никодиа“-с. Царева поляна	1 звезда	9
6.	Къща за гости „Агродиа“-с. Царева поляна	1 звезда	6
7.	Къща за гости „Тепавицата“ -с. Рабово	1 звезда	13
8.	Бунгала „Балкан Вилидж“ - с. Балкан	2 звезди	20
9.	Къща за гости „Воеводски хан“ - с.Кралево	3 звезди	16
10	Туристически център за еко туризъм – с.Тънково		10

Източник: Община Стамболово

Една част от туристическите обекти се утвърдиха в този сектор и имат постоянен текущ поток от туристи, но някои като Мотел „Гледка”, макар че бе ремонтиран и обновен бе затворен за посетители, което показва една несигурност и проблеми в туризма и предлагането на туристически услуги на територията на общината. За целта трябва да се работи сериозно от страна на всички заинтересовани страни за популяризиране на дестинацията.

3. Анализ на културно-историческото наследство

Идентифицирането на териториите, на които са регистрирани културно-исторически обекти и ценности, е от важно значение за развитие на общината като цяло и на туризма в частност. За целта трябва да се осигури тяхното съхранение и да се предприемат стъпки за тяхното популяризиране. Община Стамболово има богато културно-историческо наследство, което може да представя успешно на своите гости и да съхранява за бъдещите поколения. За целта то трябва да се познава и да се използва ефективно като ценен местен ресурс за бъдещото развитие на общината.

По своето течение река Арда на няколко места е разширявала коритото си и е образувала малки плодородни долини, заобиколени от живописни скали и скални образувания.

Тази територия е осеяна с тракийските паметници от предримската и римската епоха, както и старобългарските селища и некрополи. Няма селище, при проучването на което да не са открити надгробни могили. Интересните скални некрополи се намират в съседство с други тракийски паметници – крепости и светилища.

Комплекси от крепости, светилища и некрополи от раннотракийския период се срещат най-често в долината на р. Арда. Почитането на скалата играе важна роля в религиозните представи на траките.

В района на Стамболово са открити редица тракийски гробници. Десетки са наблюдателниците в долината на Арда – специални площадки са изградени на труднодостъпни места, от които се открива широка панорама. В района има и множество стълбища, които започват сякаш от нищото и свършват пак там. И огромен брой вдълбани в хоризонтални скали басейни с всевъзможна форма, големина и в най-разнообразни конфигурации. Сред археолозите, които наричат тези образувания „шарапани“ има някои не съвсем убедени, че са служили за приготвяне на вино.

В следващата таблица могат да се видят основните културни обекти и тяхното местоположение с краткото им описание.

Таблица № 2. Културни исторически обекти на територията на Стамболово

Име на обекта	Местонахождение в общината	Кратко описание /характеристика
Културни обекти в община Стамболово		
Тракийски скални ниши	с. Долно Черковище	Трапецовидни ниши, разположени на левия бряг на р. Арда в местността Кован кая, на не много високата варовита скала „Кован-кая“.
Тракийски скални гробници	с. Долно Черковище	Намират се в близост до скалата „Хамбар-кая“
„Поп Мартиновата дупка“	с. Долно Черковище	Намира се срещу скалата „Кован кая“ на височината „Каракуз“, южно от железния мост. Гробницата е с четириъгълна форма, с дължина 2,75 м, ширина 1,50 м и височина 1,80 м.
„Лъвската скала“	с. Долно Черковище	Тракийското светилище в местността Аул кая
Тракийска гробница	с. Пчелари	В региона „Хамбар кая“ има следи от 6 гробници. Те са вкопани в горната част на масива и са покрити с големи каменни блокове. Най-впечатляваща е гробницата в местността „Кара ин“ - 2.5 км югоизточно от селото.
Антична и средновековна крепост „Асара“ (Ефраим) в по-късните години е известна като Калето или Чатал кая	с. Рабово	Останки от средновековна крепост Асара, която впечатлява с умелото вграждане на крепостта сред непристъпните канари.
Тракийската крепост "Кралев връх"	с. Кралево	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени, керамика.
Източнородопски рид Чала	с. Кралево	Тракийски култов комплекс, некропол и светилище. Останки от крепост.

Тракийски шарапани	с. Долно Ботево, с. Пчелари, с.Кралево	Шарапана или виноделна, използва се за производството на вино. Има и хипотези, че са се използвали и в рудодобива.
Късноримска и средновековна крепост Чала	с. Голям извор	Тракийски култов комплекс, некропол и светилище. Останки от крепост.
Тракийската крепост „Хамбарлък телеси“ (Хамбарлък)	с. Поповец	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени
Тракийски крепости „Чамлък каясь“ и „Саръ кая“	с. Бял кладенец	Разпръснати и недобре съхранени останки от крепостни стени
Останки от крепости и фрагменти от керамични съдове	с. Долно Черковище	Около „Хамбар-кая“ по върховете „Картал-кая“ (Св. Георги) и „Сарлъка“ (Хисарлъка)

Източник: Община Стамболово

Тракийски култов комплекс - с. Долно Черковище. В местността Кован кая, на не много високата варовита скала „Кован-кая“, чиято челна част достига срещу железния мост над Арда, по който минава шосето от Хасково за Крумовград, близо до с. Долно Черковище, се намира един от най-големите мегалитни тракийски култови комплекси в Източните Родопи.

В отвесните скали на вулканичния масив, са изсечени повече от 100 трапецовидни ниши. Смята се, че култово-погребалният комплекс се намира в пряка връзка с тракийските селища, крепости, некрополи и светилища, намиращи се в землищата на селата Долно Черковище, Пчелари и Орешари, на десния бряг на р. Арда. На около 500 м северозападно от Долно Черковище, в южната отвесна стена на доминиращата над околността скала, са изсечени още шест култови ниши. На върха на масива е издълбана гробница, а в непосредствена близост са открити и следи от голямо тракийско селище.

Тракийски гробници. В проучените могили от римската епоха в северните и източни предпланини на Източните Родопи са две могили в Стамболово и в Кралево. В тях не са открити представителни гробни съоръжения, а погребалният инвентар се състои предимно от глинени съдове, оръжия и накити. В близост до могила I при с.Стамболово е намерена колесница, украсена с ажурни апликации и статуетки. За разлика от предходните периоди, когато се прилагат и двата основни погребални обряда, през римската епоха господстващ ритуал е труп-изгарянето.

Северозападно от „Кован-кая“, на десния бряг на река Буюк-дере, ляв приток на Арда, се намира ниската скала „Хамбар-кая“. В основата на скалата речната вода е издълбала малка пещерка, над чийто вход личат силно повредени и разрушени няколко трапецовидни ниши.

По темето на скалата, която стъпаловидно се спуща на запад, са издълбани три гробници. Стените на трите гробници са идеално загладени и с остри ръбове. Техният план и профили са напълно сходни с плановете и профилите на еднокамерните долмени в Сакар планина, Странджа и Източните Родопи, с тази разлика, че са дълбани в меките варовици, докато долмените са градени от големи каменни плочи. Това несъмнено доказва предназначението им като гробници. Следи от погребения не са открити, но то се е извършвало вероятно чрез трупополагане в камерата.

От южната страна на “Хамбар-кая”, точно срещу входа на втората гробница е издълбана плитка фигура, известна на местното население като иманярски знак. Тя представлява съвсем схематично, стилизирано изображение на женска фигура с разперена пола. Краката са събрани заедно и изобразени с една по-дебела и оширена при основата си ямка. Ръцете са хоризонтално разтворени, превити през лактите, като лявата сочи нагоре, а дясната надолу. Главата е загатната с един правоъгълен издатък над ръцете. Над главата са издълбани две успоредни и удължени ямки. Цялата фигура е дълга около 30 см.

По северните речни тераси и около “Хамбар-кая” се намират фрагменти от керамични съдове и следи от каменни градежи. По върховете “Картал-кая” (Св. Георги) и “Сарлъка” (Хисарлъка) над село Долно Черковище се откриват следите на стари крепости. По долината на Арда е минавал важен път, който е водел от Цариград и Одрин към вътрешността на Източните Родопи. Скалните гробници, издълбани в меките варовици, които ще разгледаме по-долу, са едни от най-интересните паметници намиращи се на това място.

Точно на юг от моста на Арда, срещу скалата “Кован-кая”, се издигат високо скалните откоси на височината ”Кара-куз”.

От северната страна на височината е издълбана още една гробница, но с по-друга форма, наричана сега “Поп Мартиновата дупка”. Отворът ѝ се намира под една редица от дванадесет култови ниши, на 3,8 м височина от основата на скален навес. Гробницата е с четириъгълна форма, с дължина 2,75 м, ширина 1,50 м и височина 1,80 м. Оста ѝ сочи север-юг.

Освен това, там, където са скалните гробници, непосредствено до тях се намират и групи от “култови ниши”. При “Хамбар-кая” те са съвсем близо до гробниците, над входа на

малката пещерка от източната страна на скалата. Дванадесет ниши са наредени в редица над входа на “Поп Мартиновата дупка”. Фурнообразните гробници при Средна Арда са също в непосредствена близост с култовите ниши. В близко съседство със скална гробница са и нишите при село Горно поле. Това ни подсказва, че нишите стоят във връзка със скалните гробници и че може би са дълбани в чест на мъртвите.

Обединяващ център на този комплекс е тракийското светилище в местността „Аул кая“ при Долно Черковище, разположено около изявена скала с причудлива форма, напомняща полегло животно, известна като „Лъвската скала“.

Уникалният паметник е проучван от д-р Георги Нехризов от Националния археологически музей към БАН по проект „Магнетизмът на скалните паметници в Източните Родопи“. Разкопките доказват, че върху скалната площадка са провеждани обредни практики. Открити са глинени олтари, върху които са извършвани ритуални жертвоприношения, както и разнообразни дарове. Светилището е функционирало активно през късната бронзова епоха (XV-XI в. пр.Хр.). В подножието на хълма е разположен тракийски обект, най-вероятно светилище, в което са разкрити структури и материали от ранната желязна епоха (X-VI в. пр.Хр.).

Скалите по река Арда, и по-специално тези при село Долно Черковище, са били обект на почитание от древните траки, върху които те изграждали своите гробни съоръжения и светилищни центрове, които са посветени на култа към мъртвите прадеди. Последният е бил широко разпространен в Тракия.

Тракийската гробница - с. Пчелари. Околностите на с. Пчелари са осеяни с паметници на културата от Античността и Средновековието. Такива са изсечените в ерозирали скали гробници в местностите „Хамбар кая“, „Ак кая“, „Кара ин“, „Мал казан“, „Ходжас“ и др. В местността „Хамбар кая“ личат следи от 6 гробници, вкопани вертикално в горната част на масива и покрити с големи каменни плочи.

Всички гробници в околностите на с. Пчелари датират от ранножелязната епоха (II-I хил. пр. Хр.) и са обявени за паметници на културата.

На около 2 км южно от село Пчелари се намират различни белезникави изветрели скали.

В местностите „Ак кая“ и „Кара ин“ са запазени две гробници, изсечени в отвесните скали, като едната е особено впечатляваща. Тя се намира в местността „Кара ин“ и е най-живописната от всички. На скалата Ак Кая, на около 10 м под най-високата ѝ точка,

се вижда трапецовидният отвор на Тракийската гробница „Кара Ин“. Отворът ѝ се намира на югозапад на 700-800 м северно от р. Арда, точно срещу устието на р. Крумовица. Гробницата представлява камера с почти трапецовидна форма на плана, с дължина 2.40 м и ширина на страните 1.80 и 2.30 м. Височината е 1.80 м, а при входа достига до 1.95 м. По средата на тавана е издълбан плитък купол. Подът на гробницата е равен, ъглите са заоблени.

Планът на гробницата е трапецовиден. Същата форма има и входът, ориентиран на югоизток. В резултат на изветряването на скалите непосредствено над входа се е образувал интересен скален навес, който ѝ придава вид на долмен.

Скалната гробница край с. Поповец. В района на Стамболово са открити множество археологически паметници на културата от национално значение, един от които е скалната гробница край село Поповец. Смята се, че е била направена от одрисите (тракийско племе) в края на първото хилядолетие пр. Хр.

Античната и средновековната крепост „Асара“ (Ефраим) в по-късните години е известна като Калето или Чатал кая. Тя се намира над с. Рабово, в близост до стената на яз. Студен кладенец.

Със своето стратегическо положение, отлична видимост и непристъпност, Асара е заемала водеща роля за Византия в контрола ѝ над Източните Родопи. Жофроа дьо Вилардуен е изключително подробен в своето изложение. С цялата си армия регентът Анри язди срещу течението на река Арт (Арда) и достига до крепостта Фраим (Ефраим). Малко по-късно рицарските отряди навлизат в много хубава речна долина, над която се извисява красив замък. Това е Мнеакос, който в старофренския език на летописеца е предаден като Моняк. Крепостта при с. Рабово лежи на левия бряг на р. Арда, където реката прави елипсовиден завой на юг и образува малък полуостров с труднодостъпен връх. По повърхността се намират римска (II – III) и средновековна (XI – XIV) керамика. Тук е намерена византийска медна монета от император Михаил IV (1034 – 1041 г.), средновековни бронзови апликации и железен боздуган. Крепостта е охранявала селищата и стария калдъръмен път по левия бряг на река Арда.

В местността Хамбара до с. Поповец и съвсем близо до Стамболово – при с. Кралево, има останки от крепостни стени.

Източнородопски рид Чала. Най-интересен е култовият комплекс от тракийски паметници при големия Източнородопски рид Чала – резерват от тракийски, римски и старобългарски паметници. Той е ограден от селищата Кралево, Долно Ботево, Голям Извор и Малък Извор. В най-високата част на Чала, на около 2 км източно от Кралево, личат останки от три реда стени на тракийска крепост, които представляват каменни пояси /огради/ от суха зидария /градеж без спойка/. В района на крепостта са открити стрели и керамика от старожелязната, младожелязната, римската, късноримската епоха и от средновековието. В тази крепост през римската епоха е имало тракийско святилище от III в., сред чийто останки са открити няколко оловни огледалца, някои от които с надпис възхваляващ красотата. От същото време са открити монети в самото селище Кралево.

На около 1 км югоизточно от Кралево, по западните склонове на Чала има няколко групи живописни скали, потънали в пищна зеленина.

На около 100 м на север, в друга група скали освен почти заличените култови трапецовидни ниши са издълбани две тракийски скални гробници. Първата от тях, известна като Пещерата, има фурнообразна форма с елипсовиден вход. Ясно личат следите от изчукването на тавана и стените на гробницата. Около входа все още личат изсичанията, които е трябвало да задържат каменна врата /плоча/.

На 4 – 5 м над Пещерата са останките на Малката пещера - изцяло изкуствено оформена по-малка гробница, с отвор около 1 м, която е полуразрушена.

В най-ниската част на Чала има средновековен некропол, чийто гробове са оформени с плочести камъни. Старобългарски некропол от IX – XI в. с гробове има и в местността Куза, на около 1 км североизточно от с. Кралево, и на 50 м вляво от шосето Кралево – Корен.

В северния край на западния склон на Чала, на около 300 м от североизточния край на с. Кралево, в местността Чортленя се намира тракийски култов комплекс от некропол и святилище. Върху група изолирани скали има издълбани трапецовидни ниши.

Тракийската крепост "Кралев връх" се намира на 1.2 км североизточно по права линия от центъра на село Кралево. В подножието на върха, откъм селото има пътека. Някъде от към североизток, от пътеката нагоре тръгва стар път, който води до самия

връх. Върхът е заравнен. Личи трасето на стената, около което има разсипани ломени камъни. Никъде не се виждат останки от градеж. Липсва керамика.

Останки от голяма късноримска и средновековна крепост **Чала** личат в землището на с. Голям Извор. Крепостта е била изградена от оформени каменни блокове, използвани от съседните селища Голям Извор и Малък Извор за строеж на стопански сгради. Тя се намира на 1.5 км северно от с. Голям Извор. На доста голямата площ са пръснати развалини, градени предимно от ломен камък, без да се използва хоросан при строителството. Изобилства от парчета груба и по-фина керамика. На някои от тях се виждат примитивни орнаменти. На най-високата част вероятно е имало една или няколко могили. Мястото е обитавано доста дълго след траките. Вероятно не се касае само за крепост, а за селище, в полза на което говори голямата площ на обекта и изобилието от парчета от керамични съдове. В крепостта са открити стрели и копия, монети от предримската, римската епоха и средновековието. Намерените метални токи, коланни апликации, златна монета на император Андроник II /1282 – 1328/ и голямо количество интересни оловни печати от периода IX – XII в. показват, че останките са от развит градски център.

В полите на Чала откъм село Долно Ботево са открити тракийски шарапани /виноделни/, а при карстов извор в местността Акмара – напълно запазен каптаж с резервоар от IV век. От този район интересна е и голямата находка от тракийски имитации на сребърни тетрадрахми от остров Тасос от I в. пр. н. е., в местността Терфилика, на около 2,5 км. от Долно Ботево, по посока на с. Кладенец е открит и сребърен нагръдник от V в. пр. н. е.

Преди около 2500 години местните тракийски племена установяват търговски взаимоотношения с Гърция. Срещу селскостопанска продукция били внасяни зехтин, вино, и фино изработени съдове. При проучването на тракийските селища, в землищата на днешните села Тънково, Пчелари, Маджари, Царева поляна и др., са открити сребърни монети на Филип II Македонски при Попов мост Тънково, железен меч и колективна находка от монети на Маронея /Маджари/, колективна находка от сребърни монети от Атина, V в. пр. н. е. в местността Цветен дол /Царева поляна/ и др.

Тракийските вождове били погребвани най-често в надгробни могили. През 1966 г. в землището на Стамболово, в местността Двете чуки, срещу Гледка, при риголване на

ловозите масиви на няколко метра от едната могила е открита тракийска колесница от II в. През 1985 г. при разкопка на втората могила, били открити около 30 глинени съда от II в., поставени в гроба на покойника при погребалния ритуал на изгарянето му. В съседна до нея могила през 1985 г. е проучен гроб с трупоизгаряне от същото време с над 30 глинени съда в гробната яма. Византийски монети и останки от тухли и кости са намирани на различни места в околността на селото. По брега на язовира между селата Гледка и Стамболово са открити фрагменти от халщатска керамика. В същата местност са регистрирани следи от средновековно селище. През есента на 1978 г. Д. Аладжов проучва средновековен християнски некропол (X-XI в.), чиито гробове сега са на дъното на язовира. Сред материалите от некропола е единственият засега у нас средновековен пръстен с надпис на латински „РАХ“. Появата му тук се свързва с времето на Първия кръстоносен поход (1096 г.).

Тракийската крепост „Хамбарлък телеси“ (Хамбарлък) се намира на 2.3 км северозападно от с. Поповец, общ. Стамболово.

Тракийската крепост „Саръ кая“ се намира на 3.07 км югозападно по права линия от центъра на село Бял кладенец.

Тракийската крепост „Чамлък каясь“ (Саръ кая - Жълтата скала) се намира на 2.6 км югозападно от с. Бял кладенец, общ. Стамболово.

В долината на река Арда, в района на Маджарово, покрай крепостите при Долно Черковище и Рабово личат останките на стар римски път.

През римската епоха на Чала и в долината на Арда се изграждат редица крепости, които охраняват важни пътища или по-значителни селища. Такива са крепостите при Рабово, на завоя на Арда и при Долно Черковище.

Силните страни на културното наследство са неговото разнообразие и неговото историческо значение за територията и за хората от миналите епохи. Слабите страни са лошият достъп и липсата на социализация на културните обекти. Необходимо е да се развият иновативни и ясно промотирани политики за социализация на наследството. Един от начините е развитието на трансграничното сътрудничество в сферата на културата и опазване на наследството. Политиката за вписване на паметници в Листата на световното културно наследство и тяхното популяризиране е важен критерий за

степената на социализация на даден обект и възможността му да бъде част както от културния ландшафт, така и обект на туризма.

Културното наследство е важен ресурс за развитие и на икономическия просперитет на територията. Освен чисто духовните му и естетически измерения, процесите на неговата социализация ще могат да станат силни ядра за регионалното развитие, за изграждане на устойчиви форми на туризъм – културен, за изграждане на висококвалифицирани кадри и реализацията им на местно ниво. Проблем е достъпът до повечето културни обекти.

4. Описание на елементите на културното наследство в населените места

На територията се регистрират специфични елементи на културното наследство в населените места, отразяващи селския бит, обществения живот и религиозността на местното население.

В населените места на общината няма запазени сгради от Възраждането, които да са обявени за паметници на културата и които да се съхраняват и поддържат за бъдещите поколения.

Преобладават двуетажните селски къщи, които са строени в началото и в средата на миналия век.

Външните стени на жилищните сгради са предимно тухлени, те са 1 888 броя, а по-старите от тях са каменни и наброяват общо 1 238. Стоманобетонните са 51 бр., а панелните са 13, но те не са толкова характерни жилища за територията.

Таблица №3. Жилищни сгради по материал на външните стени на сградата на 31.12.2018 г.

Община	Жилищни сгради по материал на външните стени на сградата				
	общо	панелни	стоманобетонни	тухлени	други
Стамболово	3190	13	51	1888	1238

Източник: НСИ

Каменните къщи са традиционни за региона, тъй като тук камъкът се намира в изобилие, предпазва от температурните амплитуди и е екологичен строителен материал.

По-голямата част от жилищните сгради са построени през миналия век, като най-активно е било строителството през 30-те, и 50-70 години. Обикновено това са еднофамилни жилища, които в миналото са се обитавали от домакинства с голям брой

хора, като това са били основно децата на собствениците и техните новосъздадени семейства. На този етап най-разпространената ситуация е жилищата да се обитават от едно семейство.

Преобладаващата част от жилищата в селата са с три и четири стаи. Средният брой стаи на едно жилище в селата е 3.5. Осигуреността с жилища на 1 000 души от населението в областта е 548 при средно за страната - 571. Община Стамболово се движи около средната за област Хасково осигуреност на 1000 човека, т.е. - 553. Жилищата в областта се обитават средно от 1.8 лица, като при жилищата в градовете показателят е 2, а в селата – 1.5.¹⁷

Община Стамболово заема едно от средните места в областта и дори е малко над средното ниво. Тук трябва да се отбележи, че това се дължи основно на миграцията на местното население, което напуска територията и оставя жилищата си необитавани. По тази причина след Стамболово осигуреността с жилища на 1 000 души остават общините: Любимец, Хасково, Свиленград, Симеоновград, Харманли и Минерални бани. Преди Стамболово са другите общини, които са по-силно засегнати от миграцията: Маджарово, Тополовград, Ивайловград и Димитровград. Голяма част от собствениците на жилища в Стамболово живеят в Р Турция, в други европейски страни, както и в по-големите български градове. Тези жители поддържат в сравнително добро състояние своите домове и прекарват основно летата/отпуските си в тях.

Към 31 декември 2019 г. 33.1% от всички жилища в областта се намират в едноетажни сгради, следвани от жилищата в двуетажни – 25.9%, а в триетажните сгради те са едва - 7.4%.

Изграждането на архитектурното пространство в едно населено място и неговите композиционни характеристики при жилищната архитектура в селата са в контекста на композиционните решения главно от епохата на социализма. Строителството е традиционно/фолклорно и анонимно, при което архитектурата се създава от майстори, произхождащи от специализирана професионална общност, която е ангажирана в запазването и предаването на това знание и която съставлява съществена част от реалната икономика и начина на живот на местното население по време на строителството. Строителните дейности и местната архитектура са обвързани напълно

¹⁷ <https://haskovo.info/> от 12.06.2020 г.

с природните дадености, местните строителни материали, многовековния опит на хората в строителството и личните предпочитания на собствениците.

В селата постепенно се създават значими урбанистични и архитектурни комплекси, които свидетелстват за новите тенденции в архитектурата, като се оформят обществените центрове, отговарящи на специфично обществените функции и начин на живот на местното население по онова време. Те включват както жилищните сгради, така и кметствата, читалищата, училищата и религиозните храмове във всяко населено място. Оформят се и публични улични пространства, спортни съоръжения и места за културни събития. На някои места се създават градинки и паркови пространства около тях.

Проектирането и строежът на отворените и общодостъпните площади в селата превръщат тези места за публични събития, събори и празници в често ползвани от местната общност. Там се реализират и утвърждават ежегодно големи празненства и спортни състезания, като надсвирването в Стамболово и съборите във всяко едно населено място. Тази нова културна среда налага да се оформят и в жилищните сгради места за прием на гости и роднини. Така се появяват допълнителни помещения (навеси и външни кухни), които осигуряват необходимото пространство за посрещане на гости по време на селските празници.

Към всяка къща задължително има обор за отглежданите животни, които са част от селския бит. Те задоволяват основно семейните нужди от месо, мляко, сирене и други млечни продукти. В покрайнините на всяко населено място се оформят селскостопански постройки, които приютяват животните от местното ТКЗС.

Миграцията към по-големите градове по времето на социализма позволява част от селските къщи да се използват вече като къщи за селскостопанска работа през уикендите и рядко като вили за почивка. По този начин хората, работещи в града си осигуряват необходимата им селскостопанска продукция, която удовлетворява техните нужди от прясна и качествена храна, а често позволява и продажбата на по-голямото количество животинска продукция.

Изграждането на вили/къщи за отдих и почивка започва на един по-късен етап, едва след демокрацията, когато развитието на земеделието по селата започва да намалява значително, а броят на отглежданите животни рязко спада. Започват да се оформят по-

заможни градски слоеве, които предпочитат да живеят по-близо до природата и затова строят вили извън градовете в близки до тях села. Тези сгради се отличават от традиционните селски къщи по своята архитектура и големина. Те са енергийно ефективни и доста по-люксови в сравнение с останалите селски къщи. Това води до оформяне на вилната зона около язовира в с. Балкан, а в останалите населени места такива зони не са обособени, защото вилите се изграждат между останалите сгради.

През последните 3 години по време на Ковид пандемията, една част от хората от града закупили къщи в селата, за да могат да се изолират при нужда и да са по-близо до природата. Най-много от новозаселените на територията обаче са хора от съседните общини, предимно от Крумовград. След кризата в Турция, друга част от хората, които са основно пенсионери започнали да се връщат по селата не само през лятото.

След 2000 година започва и изграждането на къщи за гости и туристически комплекси, които също променят архитектурната среда в населените места.

Религиозни храмове са доста разпространени в селата, но не всички са в добро състояние, особено църквите. Те са изградени основно в края на XIX и началото на миналия век. Храмовете са градени основно от камък и имат най-вече формата на корабни базилики. Архитектурните решения при изграждането на определен храм варират според мястото и времето, когато са били строени. При спазване на каноничните изисквания, всеки архитектурен стил е допустим. По време на българското Възраждане се налага и самобитен български архитектурен стил. По-късно изградените храмове са построени в различен стил, който е характерен за по-модерната архитектура. Такава е църквата в с. Стамболово.

На територията на общината има 11 църкви, това са: „Света Богородица“ с. Гледка; „Света Богородица“ с. Голям извор; „Свети Илия“ с. Долно Ботево; „Св. Успение Богородично“ с. Долно Черковище; „Св. Димитър“ с. Жълти бряг; „Св. Пророк Илия“ с. Кралево; „Св. Илия“ с. Малък извор; „Св. Пророк Илия“ с. Силен; „Св. Апостоли Петър и Павел“ с. Стамболово; „Св. св. Константин и Елена“ с. Тънково и „Св. Пророк Илия“ с. Царева поляна.

Джамиите в региона са основно от османския архитектурен стил, който е характерен както за по-старите джамии, така и за новоизградените. Има и нови, които са по-модерни. Някои от сградите представляват обикновени селски къщи, които са пригодени

за молитвени домове към които е изградено минаре. Джамиите се ремонтират периодично. Голяма част от мюсюлманските храмове са построени със средства, събрани от мюсюлманските общности. Друга част са построени от частни дарения и фондации.

В общината има 20 джамии, които се намират в селата: Балкан, Бял кладенец, Воденци, Войводенец, Гледка, Голобрадово, Долно Ботево, Долно Черковище, Долно поле, Жълти бряг, Зимовина, Кралево, Лясковец, Маджари, Малък извор, Пчелари, Поповец, Пътниково, Рабово и Светослав.

Три са тюрбетата в селата: Кралево, Лясковец и Царева поляна.

На територията на общината липсват паметници, които да са изградени в населените места.

5. Природни забележителности, защитени зони и местности на територията на община Стамболово

5.1. Природни забележителности

Природна забележителност „Находище на родопски силивряк“¹⁸ е с цифрови граници: WGS 84, UTM 35N зона (shp). Площта ѝ е: 0,5 хектара. Местоположението е: **Област:** Хасково, **Община:** Стамболово, **Населено място:** с. Рабово. Обявена е за природна забележителност със Заповед No.233 от 04.04.1980 г., бр. 35/1980 на Държавен вестник.

Режим на дейности:

- Забраняват се всякакви действия, като нараняване на стъблата, кастрене, чупене на клоните и други, които биха довели до повреждане на дърветата;
- Забранява се влизането, преминаването и паркирането на моторни превозни средства;
- Забранява се късането или изкореняването на растенията;
- Забранява се пашата на домашни животни;
- Забранява се безпокоенето на диви животни и вземането на техните малки или яйцата им, както и разрушаване на гнездата и леговищата;

¹⁸ Български информационен Бизнес портал - <http://www.econominews.com/index.php/turizam/82-zabelezhitelnosti-v-bulgariya/668-zabelezhitelnosti-v-obshtina-stambolovo>

- Забранява се разкриването на кариери, провеждането на минно-геоложки и други дейности, с които се поврежда или изменя както естествения облик на местността, така и водния ѝ режим;
- Забранява се извеждането на сеч, освен ландшафтна, след съгласуване със съответната районна инспекция за опазване на природната среда;
- Забранява се всякакво строителство, освен в случаите, когато такова е предвидено в устройствения проект на природната забележителност

Тя е ЗЗ по директивата за местообитанията: Родопи – Източни.

Природна забележителност „Кован кая“ /Скалните ниши/ е с цифрови граници: WGS 84, UTM 35N зона (shp). Площта ѝ е: 1,5 хектара. Местоположението е: **Област:** Хасково, **Община:** Стамболово, **Населено място:** с. Долно Черковище. Обявена е за природна забележителност със Заповед No.1799 от 30.06.1972 г., бр. 59/1972 на Държавен вестник.

Режим на дейности:

- Забранява се да се сечат, кастрят и повреждат дърветата, както и да се късат или изкореняват всякакви растения;
- Забранява се пашата на какъвто и да е добитък по всяко време;
- Забранява се да се преследват дивите животни и техните малки или да се развалят гнездата или леговищата на същите;
- Забранява се разкриването на кариери за камъни, пясък или пръст, с което да се поврежда и изменя естествения облик на местността, включително и на водните течения;
- Забранява се чупене, драскането повреждането по какъвто и да е начин на скалните образувания, сталактитите и други формации в пещерите;
- Забранява се воденето на гола и интензивна сеч. Разрешава се извеждането на санитарна сеч и отсичането на престарелите и с влошени декоративни качества дървета.

Тя е ЗЗ по директивата за местообитанията: Родопи – Източни и ЗЗ по директивата за птиците: Мост Арда.

5.2. Защитени зони и местности

Натура 2000 е общоевропейска мрежа, съставена от защитени зони, целяща да осигури дългосрочното оцеляване на най-ценните и застрашени видове и местообитания за Европа, в съответствие с основните международни договорености в областта на опазването на околната среда и биологичното разнообразие.

В община Стамболово има отлични природни дадености, разнообразен ландшафт и богато разнообразие, което е съсредоточено в следните защитените зони, местности и територии:

Таблица №4. СПИСЪК на защитените зони на територията на Община Стамболово ¹⁹					
№	Наименование	код	Заповед за обявяване	Площ /ha/	Информация в мрежата
Защитени зони за опазване на дивите птици					
1	Студен каладенец	BG0002 013	№РД-766/28.10.2008г.	15995,61	http://natura2000.moew.government.bg/Home/ProtectedSite?code=BG0002013&siteType=BirdsDirective
2	Мост Арда	BG0002 071	№РД-784/29.10.2008г.	15022,48	http://natura2000.moew.government.bg/Home/ProtectedSite?code=BG0002071&siteType=BirdsDirective
Защитени зони за опазване на природните местообитания на дивата флора и фауна					
№	Наименование	код	Решение за одобряване	Площ /ha/	Информация в мрежата
1	Родопи Източни	BG0001 032	Решение №122/02.03.2007г	217352,95	http://natura2000.moew.government.bg/Home/ProtectedSite?code=BG0001032&siteType=HabitatDirective

Таблица №5. Списък на Защитени територии на територията на Община Стамболово²⁰

№	Категория и наименование на защитената територия	землище	Информация в мрежата
1	ПЗ "Находище на родопски силивряк"	с. Рабово	http://eea.government.bg/zpo/bg/area.jsp?NEM_Partition=1&categoryID=3&areaID=384
2	ЗМ „Находище на тракийски клин”	с. Воденци	http://eea.government.bg/zpo/bg/area.jsp?NEM_Partition=1&categoryID=6&areaID=563
3	ПЗ "Скални ниши" - Меден камък	с. Долно Черковище	http://eea.government.bg/zpo/bg/area.jsp?NEM_Partition=1&categoryID=3&areaID=174
4	ЗМ "Големия сипей"	с. Рабово, с. Бял кладенец, с.Светослав	http://eea.government.bg/zpo/bg/area.jsp?NEM_Partition=1&categoryID=6&areaID=148

В следващата карта са посочени защитените територии в региона. В Източните Родопи те са много и създават предпоставки не само за опазване на биологичното разнообразие, но и за развитие на еко-туризма на територията. Свързаността в този случай между туроператори, туристически центрове, туристически обекти и НПО, занимаващи се с

¹⁹ РИОСВ Хасково

²⁰ Пак там

6. защитена местност.

Всяка от тези категории има различни режими, които са описани в закона.

“Защитени зони” е термин въведен със Закона за биологичното разнообразие. Защитените зони се наричат местата от “Националната екологична мрежа”, което всъщност е НАТУРА 2000. Защитените зони в България всъщност се обявяват във връзка с изискванията на Директивата за птиците и Директивата за местообитанията.

Защитена зона „Студен кладенец“

Разположена е в Източните Родопи между град Кърджали и селата Рабово и Студен кладенец. Язовир, създаден в скалното дефиле на река Арда, характеризиращо се с отвесните си скали, стръмните си брегове, оградени с високи планински ридове. Немалка част от територията на мястото е заета от скални комплекси, единични скали и каменисти сипеи, покрити с оскъдна растителност. Навсякъде из района разпръснато са разположени открити пространства, заети от селскостопански земи и ливади, обрасли с ксеротермни тревни съобщества с преобладаване на белизма /*Dichanthium ischaetum*/, луковична ливадина /*Poa bulbosa*/ и др. Около две трети от планинските склонове около язовира са покрити с вторични широколистни смесени гори. На територията на Студен кладенец са установени 219 вида птици. От срещаните се видове 103 са от европейско природозащитно значение (SPEC) (BirdLife International, 2004). Като световно застрашени в категория SPEC1 са включени 12 вида, а като застрашени в Европа съответно в категория SPEC2 - 27 вида и в SPEC3 - 64 вида.²¹

Защитена зона „Мост Арда“

Намира се в Източните Родопи, тя е част от долината на река Арда. Разположена е по поречието между село Рабово и град Маджарово, заедно с гористите планински склонове и скални масиви, които оформят границите на зоната.

Биоразнообразие: 142 вида птици; 31 са включени в Червената книга на България; Редки растения; Скални феномени.

Защитена зона „Родопи Източни“

²¹ <https://www.lagsk.eu/upload/prouchvane-2.pdf>

В община Стамболово Защитена зона „Родопи Източни“ заема поречието на р. Арда и прилежащите ѝ земи по левия бряг, разположени след язовирната стена на яз. „Студен кладенец“. Съхранената природа, разнообразният животински и растителен свят, природните забележителности, богатата история и култура, пъстрата палитра на традиции и обичаи, предлагат прекрасни условия за туризъм.

Защитена местност „Големият сипей“

ЗМ „Големият сипей“ попада в землищата на с. Рабово и с. Бял кладенец, община Стамболово. Намира се на северния бряг на язовир „Студен кладенец“. Обхваща силно пресечен и труднодостъпен район, разположен между стената на яз. „Студен кладенец“ и Качлъбуюк дере.²²

Защитена местност „Находище на тракийски клин“

ЗМ „Находище на тракийски клин“ се намира в землището на село Воденци, община Стамболово. ЗМ „Находище на тракийски клин“ цели опазването на растителен вид Тракийски клин (*Astracantha thracica* L.) и неговото местообитание. Растителният вид е включен в Червената книга на България. Нарича се още Тракийско сграбиче. В България има само 3 находища на това растение - в ямболски, сливенски и в стамболовския регион. Популациите на вида се развиват върху скалисти варовити терени. Обитават каменливи тревисти и храсталачни места, растат върху плитки, сухи и ерозирани почви.

VII. Основни проблеми и съвременни тенденции в развитието на туризма

Една от новите най-висши ценности на глобализацията през последните 10 години е мобилността, свободата на придвижване, която позволи на туристическата индустрия да достигне небивали размери на своето развитие. Тези, които имат възможност без ограничения да ползват това доста неравномерно разпределено благо, са изкушени непрекъснато да се чувстват свободни от ограниченията на националните граници – териториални, традиции, обичаи, структури, местно обкръжение и т.н., и да изграждат сами собствената си идентичност на космополитни личности. Търсейки я, те се превръщат в редовен потребител на продукта на туристическата индустрия. Тези тенденции карат туристите да предявяват към туристическите услуги по-високи

²² <https://www.stambolovo.bg/bg/ekologichna-mrezha/>

изисквания за ново качество и характеристики – необичайни, примамливи, вълнуващи, екзотични, различни от всичко видяно и чуто досега. Това разкрива неимоверни възможности за диференциация на туристическия продукт, за търсене на пазарни ниши и сегментация, но всичко е свързано и със съответна маркетингова организация и предполага определени достигнати възможности от страна на бизнеса.

1. Проблеми и тенденции за развитие на туризма в България

За съжаление Ковид пандемията и войната в Украйна засегнаха доста сериозно туристическия бизнес. Освен това развитието на туризма в България през последните години е свързано и с някои местни проблеми като лоша кадрова обезпеченост; неефективно ползване на плажните ивици; остаряла хотелска база; презастрояване на крайбрежните зони; забавено развитие на т.н. ”алтернативен туризъм”, който е особено популярен в европейските страни; недостатъчна квалификация и култура на заетите в туристическия бизнес; ограничено предлагане на нови туристически услуги; липса на масирана рекламна кампания от страна на държавата; намаляване на притока на чуждестранни туристи поради поддържането на високи цени за туристическите услуги, които не са на необходимото ниво, намалели инвестиции в туризма и др.

Неравномерно се усвояват туристическите ресурси, като българския туризъм все още преобладаващо е концентриран в морските и планинските курорти. Страната е известна предимно като дестинация за морски рекреативен туризъм, който заема 70% от българския туризъм. Планинският (ски) туризъм заема малко над 10%, а специализираните видове туризъм – общо около 20%, въпреки големия потенциал за тяхното развитие. Подобно развитие не съответства на природните, исторически и културни дадености на страната и това затруднява тяхното пълноценно използване. (Например културно-познавателният туризъм реализира само 1% от общите приходи в туризма, при условие, че в България са регистрирани над 40 000 паметници на културата от различни исторически епохи, обявени са 36 културни резервата, има над 300 музея и галерии и 7 исторически паметници в списъка на ЮНЕСКО за световното културно наследство).

Все още е недостатъчно качеството на обслужването. Обвързаните с туризъм дейности осигуряват заетост на 11,8% от работещите у нас общо заетите в сектора. В страната през 2015 г. заетите в сектор туризъм са 364 000, по данни на Световния съвет по туризъм и пътувания.) Пряко заети в сектора са били 3,3% от работещите (101 000

работни места). Общият дял на туризма формира 12,9% от БВП за 2015 г. или 9,908.3 млн. лв.²³

В повечето общини в страната делът на наетите в сектор „Хотелиерство и ресторантьорство“ през 2018 г. преди пандемията той достига 3-5% от всички. В Столична община, Пловдив и Стара Загора този дял е около 5-6%.

В общо 23 общини делът на наетите в туризма е над 15%. В морските общини този дял е най-висок, като в Созопол, Несебър и Приморско надхвърля 50%, тоест половината от всички наети са в туризма. В планинските курорти туризмът също формира голяма част от заетостта – 44% от наетите в Банско са в хотелите и ресторантите.²⁴

Кризисните 2019 и 2020 г. поставиха пазара на труда в сектор туризъм под сериозно напрежение, а след въвеждането на ограничителните мерки доведоха до рекорден брой регистрации на нови безработни в бюрата по труда. Докато 2019 и 2020 г. бяха особено тежки за туристическия бранш, то през 2021 и особено през 2022 г. картината донякъде стана по-благоприятна. Промяната дойде както под формата на различни схеми за държавна подкрепа за бизнеса, така и на облекчения в изискванията за пътуване в Европа. Въпреки това, изминалият летен сезон не може по никакъв начин да се сравнява с периода преди кризата, а отрасълът изглежда изправен пред значителни проблеми и в средносрочен план.

Въпреки големият брой работни места и заангажирани хора в сферата на туризма в България, като основен проблем се очертава липсата на висококвалифицирани специалисти и професионалисти. Професионалното образование в тази област все още явно не е достатъчно, тъй като не отговаря на нарасналите изисквания на туристическия бизнес. Високо качество на туристическото обслужване се постига чрез подходящо образование и квалификация на кадрите, а също и чрез предаване на опита и традициите. За съжаление и двете условия за осигуряване на качествено туристическо обслужване не са на желаното ниво. Парадоксът е, че в България има 15 висши учебни заведения, 9 колежа и 56 средни училища, които подготвят кадри за туризма. Ежегодно завършват около 3000 човека, които или не работят по специалността или емигрират, което прави кадровата обезпеченост на трудовия пазар доста несигурна. Затова голяма част от

²³ <https://www.bia-bg.com>

²⁴ НСИ

хотелиерите и ресторантьорите прибегват до наемането на *чуждестранни* работници, главно от бившите социалистически страни.

Не е най-добро състоянието на инфраструктурата, а това се явява сериозна предпоставка за привлекателността на предлаганите туристически обекти. Според специалисти само 32% от общата пътна мрежа в България е в задоволително състояние. Лошата инфраструктура е особено важна за селския, балнеоложкия и културно-историческия туризъм, защото голяма част от туристическите обекти са със затруднен достъп до тях. Качеството на пътната инфраструктура е едно от основните неща, които мотивират туристите. В община Стамболово пътната инфраструктура е сравнително добра, но достъпът до културните и природните обекти в повечето случаи е затруднен.

Ограничено използване на Интернет. Интернет достъпът в страната и на територията на община Стамболово е доста добър. Въпреки това често липсва съвместимост и връзка между различните хотелски системи. По-скоро това са софтуерни проблеми, които затрудняват комуникацията. Динамиката на глобалния туристически пазар стимулира употребата на постоянно еволюиращи програми с ефективно приложение в сферата на управлението, комуникациите, рекламата, дистрибуцията и услугите в туризма. В същото време туристическият сектор не е много популярен сред българските информационно-технологични компании. Законът за туризма, който регулира развитието и внедряването на интегрирана система за туристическа информация и национален туристически регистър, показва положителна промяна във виждането за значението на информационните технологии за маркетинга, дистрибуцията, конкурентоспособността и качеството на българския туристически продукт.

Основно в туристическите обекти се предлага масовият туристически продукт. Следва да подчертаем, че в преобладаващата си част не само в селските райони се предлага класическия масов продукт. Липсва многообразие и устойчиво развитие в условията на свръхконкуренция в туристическия бизнес. От своя страна системата all inclusive (всичко включено в цената), както и биохраните, се използват не особено ефективно на този етап, като на доста места качеството на храната не е с необходимото ниво.

За да има развитие туризмът във всички части на страната, е необходимо да се оправи публичната инфраструктура като летища, пътища, аквапаркове, канализация; да се

обновят и поддържат парковете и градинките, да се подобрят достъпите до културните и природните обекти. Освен това трябва да се обърне внимание на обучението на кадрите и да се започне масирана и координирана реклама в чужбина на всички нива: фирмено, общинско, регионално и национално.

Недостатъчно ефективна е и ролята на големия брой браншови организации. В България броят на браншовите организации е голям – три национални браншови организации (Българска асоциация на туристическите агенции, Българска туристическа камара, Българска хотелиерска и ресторантьорска асоциация), 10 продуктов туристически организации и 7 регионални туристически асоциации. Явно, обаче, тяхната дейност не е достатъчно полезна за туристическите фирми, тъй като само 20% от тях членуват в браншови организации. По време на Ковид пандемията една част от тях се активизираха в известна степен, но въпреки това обединенията в сектор туризъм не са търсени активно дори от техните членове като подкрепящи организации. Индивидуализмът и желанието за водене на самостоятелни битки все още доминира в туризма. Партньорството остава недооценено и пренебрегнато.

Ограничено се използват спортът в туризма, екологичният и селският туризъм, въпреки тяхното разширяване през последните години. Ограничено се използват и добрите биоресурси за развитие на ловния туризъм, както и наблюдението на птици и редки животни. Не се използват пълноценно и минералните и термални извори в страната с цел развитие на качествен балнеотуризъм.

На тази база можем да направим извода и, че анимацията не е застъпена в необходимата степен при предлагането на българските туристически продукти. Тя е дефицитна и на местно равнище.

Въпреки тези проблеми пред развитието на туризма в България, този отрасъл си остава приоритетен за страната, тъй като тя разполага с разнообразни и атрактивни туристически ресурси. Трябва да се отбележи, че туризмът се намира в много по-благоприятно положение в сравнение с някои други стопански отрасли, тъй като:

- ✓ има добра материална база с широк обхват и многопосочност от познавателен, рекреационен и битов характер, привлекателен за наши и особено за чуждестранни туристи, тъй като на сравнително малка териториална дистанция

се съвместяват планински, равнини, крайморски и крайречни пейзажи с привлекателни места за почивка, отдих, лечение и спорт;

- ✓ България все още е малко позната и дори остава непозната за много чужденци, които са наситени от видяното и преживяното в световно известните европейски и извъневропейски туристически региони, комплекси и обекти, а биха желали да видят и да се докоснат до естествени природни феномени, исторически и археологически обекти, интересни своеобразни битови и фолклорни традиции, вкусни местни ястия, които са налице у нас;
- ✓ има условия за разнообразен туризъм – маршрутно-познавателен, културен, религиозен, селски, зимен, екологичен, рекреационен, ловен, риболовен, яхтен, хазартен, индустриален, тоталитарен, винен и други. Във всички тези направления в туристическата дейност нашата страна предлага добри условия и възможности за задоволяване на специфичните изисквания на специализирани групи туристи или на отделния турист;
- ✓ има сравнително добра организация за разнообразна туристическа дейност, включваща туристически услуги, почивна база, хотелиерски и ресторантьорски услуги, съвременна информационна и комуникационна технология, обслужващ персонал в системата на туризма;
- ✓ е изградена и продължава да се изгражда модерна база на стационарния туризъм, особено по Черноморското крайбрежие, където се оформиха туристически комплекси с модерни хотели, битови и атракционни заведения, задоволяващи потребностите на своите посетители. Същото се отнася и до големите зимни курорти – Боровец, Пампорово и Банско, които са снабдени със съоръжения и условия за активна зимна почивка и спорт. Все още в своето начало е изграждането на базата на селския туризъм, за който страната ни има необходимите предпоставки.

Всичките тези условия обективно благоприятстват развитието на България като желана туристическа дестилация за чуждите туристи.

Въз основа на тази кратка ретроспекция на състоянието на туризма в България могат да се направят някои обобщения, а именно:

- ✓ националният туризъм е един от най-динамичните по развитие, глобално социален и финансово впечатляващ отрасъл на родното стопанство;

- ✓ съвременният туризъм, както в световен, така и в национален обхват, е превърнат в самостоятелен отрасъл на стопанството, в резултат на неговата масовизация, конкретизация и демократизация;
- ✓ успехите в развитието на туристическата индустрия в България се базират на привлекателните природни и културни забележителности на страната, разширяващата се и модернизираща се материална база и непрекъснато усъвършенстващата се техника и технология на туристическото обслужване във фирмен и национален обхват;
- ✓ членството ни в ЕС обуславя нарастващото доверие и интерес към България и е важен фактор за включването ѝ в европейските политики гарантиращи глобализацията и интеграцията на съвременното общество

Всичко това са дадености, които показват положителните и отрицателните страни на туризма в България, но е необходимо да се направи още много, за да може страната ни да укрепне и да се утвърди като развита и добре позната в туристическо отношение европейска страна. За целта трябва да се регистрира напредък в организационно, техническо, технологично, образователно, културно и правно отношение и се изграждат партньорства между публичния и частния сектор, за да се постигне максимален ефект и по-висока успеваемост в сектор туризъм.

Какви са конкретните дейности, които биха осигурили успех в тази област? Тук представяме някои от тях:

- ✓ **Популяризиране на страната ни като интересна и привлекателна туристическа дестинация.** Недостатъчна е маркетинговата и в частност рекламната политика на България по отношение на туризма. Следва да подчертаем, че основен проблем на туризма в България е липсата на единна, масирана и професионално разработена реклама на страната като целогодишна туристическа дестинация. България има задачата и отговорността да покаже себе си, да разкрие и да демонстрира своите особености и възможностите, които предлага за активен и многообразен туризъм. развитието на туристическата индустрия трябва да се базира твърдо на националната идентичност на българския туризъм, да демонстрира умело и да характеризира със съответната доза емоционалност своеобразието и привлекателността на националния туристически продукт.

- ✓ **Модернизация на материалната база в туристическия сектор.** В тази посока е направено и продължава да се прави много. Основните курорти и курортни комплекси както по Черноморието, така и в планинските части на страната, имат необходимата представителност съобразно европейските стандарти. Те предлагат на посетителите необходимия комфорт за пълноценен отход, почивка и развлечения. Процесът на модернизация на материалната база на туризма трябва да продължи и то не само с оглед удовлетворяване изискванията на съвременния взискателен турист, но и от гледна точка повишаване имиджа на България като туристическа дестинация. Известно е, че страната ни се посещава от по-бедните обществени слоеве в развитите държави, тъй като пребиваването им у нас е сравнително по-евтино в сравнение с редица други страни. Тези ниски разходи при туристопосещенията у нас от една страна, имат привлекателна сила, но, от друга, те представят страната ни на туристическия пазар не в най-добрата си светлина.

Важно условие за повишаване престижността на туристическа България е усъвършенстването и модернизацията на материалната база на туризма във всички нейни измерения. Следва да се отдели и необходимото внимание на намиращите се в началното си развитие селски туризъм, екотуризм, ловен и риболовен туризъм и редица други клонове на алтернативната туристическа дейност. И тук е нужна сериозната подкрепа на държавните органи по посока стимулиране на фирмите и лицата, ангажирани със съответната дейност, чрез данъчни облекчения, дългосрочно кредитиране и материално стимулиране. Това се налага от обстоятелството, че страната ни трябва да догонва държави с утвърдени традиции и постижения в различните клонове на туристическата индустрия.

- ✓ **Качеството на туристическите услуги и човешкият фактор са основни и определящи фактори за развитието на туризма в България.** Те се открояват от специалистите като основни, най-важни и с най-голям принос за развитието на отрасъла. Това е всеобща констатация на всички изследователи. Конкурентността е силно зависима от хората, от техните знания, умения, трудови навици и поведение... Фирмите успяват да усъвършенстват технологиите и продукта, да увеличават печалбите си главно чрез хората. Единствено човешките ресурси са тези които съединяват

материалните, финансовите и информационните ресурси в продукта. Те са тези, които произвеждат продукта, планират, организират и контролират процесите.

По въпросите на човешкия фактор в туризма се работи от дълго време. Както Световната организация на туризма (COT), така и регионалните и национални туристически организации и звена обосновават, препоръчват и внедряват изисквания и правила за подобряване и усъвършенстване подготовката на туристическите кадри. Насочеността обаче е предимно в професионален аспект. Значително изостава проблемът за комплексната образователна подготовка на работещите в отрасъла, за тяхната обща култура и възпитаност. А именно те са фундаментът, върху който работещият в системата на туризма надгражда своите професионални умения и опит, развива и утвърждава своите индивидуални качества. Без обща образованост, без широкообхватна култура и етичност трудно се гради авторитет и престижност в системата на туризма.

2. Общи коментари и изводи за резултатите от проучването на територията

Разбира се, че проблемите, които се регистрират на национално ниво оказват своето влияние на развитието на туризма и на регионално и на общинско ниво. Въпреки това те не трябва да се пренасят механично и да се приемат като единствени. Необходимо е да се отчитат и местните проблеми, което и се прави от настоящия анализ.

На местно ниво ние се интересуваме основно от параметрите на устойчивото развитие на туризма и проблемите на местния и регионален туризъм, свързани с него. В идеята за общество с устойчив икономически растеж развитието предполага не само икономическа динамика и растеж, а той трябва да бъде и екологично приемлив особено в такъв селски и екологичен регион като този на Стамболово. Потребностите на сегашните поколения трябва да се задоволяват така, че да не се поставят под заплаха възможностите на следващите. Устойчивото развитие е концепция за един по-справедлив в социално, икономическо и екологично отношение свят, акцентираща върху неразривната връзка между екология и икономика.

Устойчивостта трябва да се разбира и като способност на системите (екологични, икономически) да компенсират възникващите колебания и дисбаланси. В течение на повече от две десетилетия понятието „устойчиво развитие“ навлезе в повсеместна употреба, без на практика човечеството да се е справило с проблемите, които предизвикаха неговата поява.

Проведеното проучване целеше да гарантира, че при разработването на местни политики в областта на туризма ще се регистрират и ще се отчетат нуждите на заинтересованите страни, ще се идентифицират местните ресурси на отделните населени места в качеството им на части от една типична селска община решила да развива туристически бизнес. Чрез проучването се регистрираха и основните фактори, които оказват своето влияние за развитието на туризма, както на общинско, така и на регионално и на междуобщинско равнище.

Във фокуса на настоящото проучване бе поставено и партньорството в туризма. На базата на събраната информация трябваше да се разбере не само доколко жителите (туристическите обекти) на община Стамболово си взаимодействат по между си и с местните органи на самоуправление, но и как виждат партньорствата си в бъдеще. Освен това беше важно да се разбере доколко от тяхното утвърждаване зависи мотивирането на конкретните инициативи при разработването и реализацията на местните политики в областта на туризма. Най-общо може да се каже, че по принцип респондентите оценяват партньорствата положително, декларират интерес към тяхното създаване и в същото време не се ангажират с инициирането им, с развитието им и с утвърждаването им в областта на туризма. Този парадокс се дължи най-вече на факта, че на този етап всеки предприемач/земеделски производител възприема останалите като конкуренти, а не като партньори, с които може и трябва да се споделят успехи, неуспехи, финансови инвестиции или да се интегрират и развият нови туристически услуги. Индивидуализмът не само битува в разбиранията, но и доминира и определя взаимоотношенията между основните заинтересовани страни.

Друга важна цел на изследването беше да се регистрира отношението на местната власт към прозрачността и отварянето на процеса на вземане на решения с участието на гражданите, наличието на практики и институционално поведение, стимулиращо активното им включване, да се установи нивото на тяхната готовност и капацитет за експериментиране с нови практики, поемането на риск от провал и оползотворяване на наученото за целите на доброто управление. Тази цел беше постигната като се регистрира положително отношение на частните структури, ангажирани с туризма, към общината и нейната подкрепа. Въпреки добрите взаимоотношения, необходимо е по-сериозно отваряне на общината към бизнеса, земеделските производители и НПО-тата. Само така ще могат да се подкрепят партньорствата със заинтересованите страни и на

практика да се реализират повече инициативи и да се постигат по-добри резултати в областта на туризма.

Представителите на бизнеса и социално-икономическите партньори трябваше да изразят своята готовност за създаването на нови партньорски инициативи в бъдеще, да се анализират съществуващите комуникационни канали и инструменти за взаимодействие с местната власт и да се оцени потенциалът за въвличане на бизнеса и СИП в процесите на формулиране, изпълнение и мониторинг на местната политика за развитие на туризма.

Периферността на общината, трансграничният характер на нейните населени места, развитието на земеделието и нелошата пътна инфраструктура определят в голяма степен развитието на туризма и неговата положителна насоченост. Тук са налични местни ресурси като: голям брой културни и природни обекти, наличие на голямо количество водоеми, уникални природни характеристики и защитени местности с богато биоразнообразие, новоизградени туристически обекти със сравнително добри условия за пребиване, екологично чиста храна и отлични природо-климатични условия за отглеждане на грозде от което се произвежда вино с чудесни качества. Всички те в единство със заинтересованите страни определят значението и възможностите за развитие на туризма в общината в дългосрочен план. В същото време обезлюдените села със застаряващо население, липсата на разнообразни туристически услуги, липсата на партньорства и обединения, недобрият достъп до различните културни и природни обекти, както и недостигът на квалифицирани кадри възпрепятства неговото развитие.

Проучването отчете значението на заинтересованите страни и тяхното влияние при разработването и реализацията на местните политики в областта на туризма, посредством съчетаването на социалните, икономическите и екологичните цели. Засрещането на различните интереси с местния потенциал и тяхното обединяване, ще доведе до по-добри резултати и до по-висока ефективност и ефикасност на вложените ресурси.

От друга страна събраната информация осигурява на общинското ръководство отличната възможност да прецени обективно протичащите процеси на територията на общината, като насочи в правилната посока формулирането и прилагането на местните

политики в областта на туризма, съобразявайки се със степента на обществените нагласи за създаване на партньорства на местно ниво и за тяхното осъществяване в бъдеще.

Проучването събра и конкретни предложения за подобряване развитието на туризма, както и установяването на предпочитаните механизми за вземане на съвместни решения по въпросите, свързани с неговото устойчиво развитие.

Изследването е монографично, тъй като изучава отделни единици от социалните групи на генералната съвкупност. Те бяха избрани типологично (въз основа на поставените проектни цели и задачи). Прочуването беше насочено към целевите групи на заинтересованите страни, които са:

- Представители на структурите на гражданското общество (НПО, неформални общности, местни лидери и обществено значими личности) с цел оценка на техните нагласи, потребности и капацитет за участие в процеса на инициране, подготовка и мониторинг на местните политики;
- Представители на Общинската администрация и Общинския съвет на община Стамболово;
- Представители на бизнеса и земеделските производители;
- Представители на други значими местни структури и граждани.

Единиците на изследването бяха отделните лица, представители на тези социални групи. Изследването е извадково, като данните са обобщаващи за цялата съвкупност, а именно населението на община Стамболово. Анкетата отразява мнението на изследваната съвкупност по целеви групи.

Проведена бе анкета с 100 човека, на възраст между 18 и 80 години и бяха организирани дискусии в две фокус групи с общо 22 участника, които са представители на бизнеса, земеделските производители, НПО, Общинска администрация и Общински съвет и граждани.

Въпросникът беше разработен на базата на предварителния анализ, извършен от Изпълнителя и бе съгласуван и одобрен от Възложителя. При изготвянето на въпросника бяха приложени всички добри практики, целящи избягване на сугестия и събиране на надеждна, пълна и актуална информация от респондентите.

Събирането на данни беше проведено по метода персонална анкета лице в лице по предварително изготвения въпросник, включващ предимно „затворени“ и „полу-затворени“ въпроси и до 5% изцяло „отворени“ въпроси. Дължината на въпросника осигури 20 минутно провеждане на една отделна анкета. По-висока продължителност методически не беше препоръчана, тъй като се свързва със загуба на интерес и концентрация от страна на респондентите.

Анкетъорите бяха инструктирани за използването на методите при анкетиране, особено що се отнася до гарантирането на пълната анонимност на всеки респондент, чиято самоличност и отговори не трябва да се разкриват на никого, с изключение на ръководителя на проучването, който получаваше цялата информация. На всички етапи от реализираното проучване се запази необходимата конфиденциалност за лицата, участвали в анкетата и във фокус групите.

Двете фокус-групи се проведеха в Стамболово, но с участници от различни населени места и с различни представители на целевите групи, с цел да се обхванат по-пълно различни практики в областта на туризма. Съгласно утвърдените стандарти за този изследователски метод, всяка фокус-група продължи между 1,5 и 2,5 часа. И двете фокус групи се проведеха в залата на общината, която предлага добри условия за правилно и безпроблемно провеждане на изследването. За всяка от фокус групите беше изготвен и съгласуван с Възложителя предварителен сценарий (гайд) за тяхното провеждане, който включваше:

- Въведение: кратко представяне на целите на дискусиата, правилата и очакваните теми, които се очакваше да бъдат дискутирани.
- Подсещащи въпроси към всяка от темите, които служеха за стимулиране на диалога между участниците и насочването им към важни аспекти на съответната тема, които трябваше да бъдат обсъдени. По-голямата част от тях се задаваха в процеса на дискусиата, която изискваше по-подробен коментар на някои от оценките, твърденията и констатациите.
- Заключителната част не бе формулирана предварително, защото в нея се акцентираше върху темите/въпросите, които участниците определяха като важни в резултат на проведената дискусия. По този начин се потвърждаваше отново

преобладаващото мнение за важните обобщения в областта на туризма развиван на територията на община Стамболово.

Нито един от междинните или окончателни продукти от анкетата не съдържа имената на респондентите. При провеждането на фокус групите бяха направени списъци и снимки на участниците, които се представиха на Възложителя като доказателство за тяхното провеждане, но в анализа не се посочват имената на изразителите на различни мнения и становища по темата. По този начин проучването осигури необходимата анонимност.

Чрез изследване на общественото мнение по въпросите на туризма на територията на община Стамболово се осигури подробна достоверна информация, която характеризира детайлно обществените нагласи на заинтересованите страни, които могат да бъдат използвани от местните и регионалните власти при създаването на средносрочни и дългосрочни политики.

Проучването бе проведено на терен в периода от 11.11.2022 г. до 30.11.2022 г.

2.1. Анализ на резултатите от анкетата

Допитването е направено сред 100 представители на заинтересованите страни. Социално-демографската характеристика на респондентите се разпределя по полов признак, образование, социална принадлежност и месторабота. Така например анкетираните се разпределят по полов признак пропорционално. Това можете да се проследи в Таблица №6.

Таблица №6. Разпределение по пол

		Брой	%
Вие сте:	Мъж	51	51,0%
	Жена	49	49,0%
	Общо:	100	100,0%

Направеният подбор показва, че е спазено съотношението мъже-жени.

Разпределението по образование може да се проследи от данните отразени в Таблица №7.

Таблица №7 Разпределение по образование

		Брой	%
Какво образование притежавате?	Основно и по-ниско	20	20,0%
	Средно	47	47,0%
	Висше	33	33,0%
	Общо:	100	100,0%

Разпределението по образование показва, че има представители от всички посочени групи, като относителния дял на тези с висше образование е по-висок от този на

генералната съвкупност, но това е така, защото заетите в туризма са основно с висше образование.

Социалната принадлежност също е различна и отразява представяне на нагласите и оценките на основните заинтересовани страни на територията. При анализа на данните в таблица №8 и таблица №9 може да се заключи, че най-голям процент от анкетираните са гражданите, а останалите респонденти се разпределят в добро съотношение с изключение на земеделските производители, които в генералната съвкупност са по-голям процент. Част от гражданите, не са се определили като земеделски производители, защото не са регистрирани като такива, но се занимават с животновъдство и със земеделие в собственото си стопанство, тъй като района е изцяло селски и селскостопанските дейности са доминиращи. По този начин те допълват по-ниския процент на официално регистрираните земеделски производители. Един от анкетираните не е посочил своята социална група, но в таблица №9 са отговорили всички анкетирани. От нея става ясно, че това е предприемач.

Таблица № 8

		Брой	%
Вие сте:	Гражданин	46	46,5%
	Представител на НПО	10	10,1%
	Предприемач	5	5,1%
	Служител в общинската администрация	15	15,2%
	Учител	1	1,0%
	Общински съветник	8	8,1%
	Земеделски производител	14	14,1%
	Общо:	99	100,0%

Таблица № 9

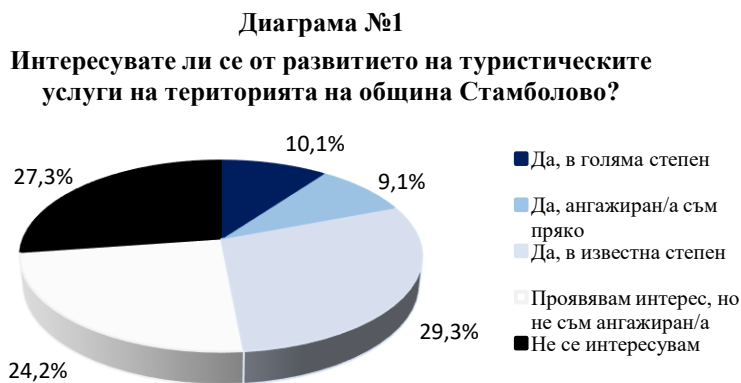
		Брой	%
Каква е сферата, в която работите?	Животновъдство	12	12,0%
	Земеделие	19	19,0%
	Туризм	2	2,0%
	Местна и държавна администрация	16	16,0%
	Предприемачество	6	6,0%
	Работник/служител в частна фирма	22	22,0%
	Безработен	10	10,0%
	Пенсионер	4	4,0%
	Друго	9	9,0%
	Общо:	100	100,0%

От посочените данни в двете таблици става ясно, че освен предприемачи, земеделски производители и граждани са анкетирани, както представители на Общинската администрация, така и няколко общински съветници, които изразиха своето мнение и направиха своите оценки.

Дори са анкетирани и 10% безработни лица, които виждат туризма като потенциална възможност за своята бъдеща трудова реализация.

От развитието на туристическите услуги на територията на община Стамболово се интересува основната част от местното население. Липсва интерес сред 27,3% от анкетираните, което говори, че туризмът се оценява като една сериозна възможност за икономическия просперитет на общината от основната част от местното население. 10,1% от анкетираните се интересуват в голяма степен от развитието на туристическите услуги, 29,3% в известна степен, 24,2 проявяват интерес, но не са ангажирани и 9,1% са ангажирани пряко.

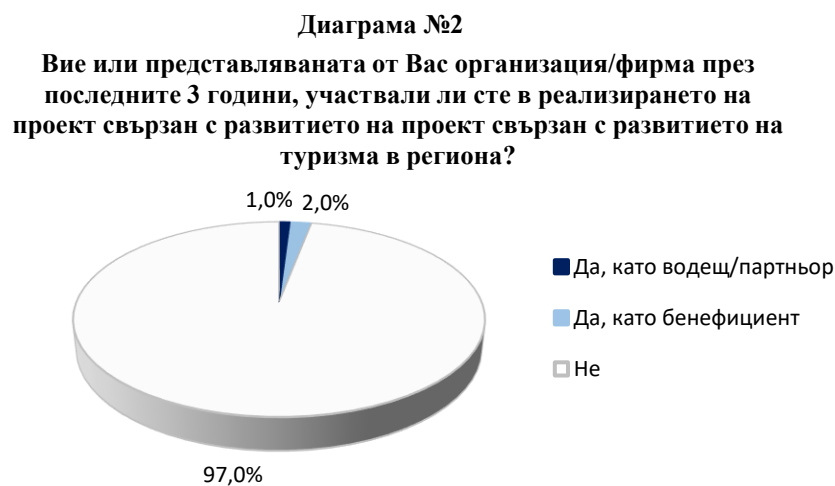
Посочените данни говорят за една доста висока степен на проявен интерес от страна на местното население към туризма, което го поставя макар и с малък относителен дял в местната икономика като един от основните отрасли в общината имащ сериозна перспектива за бъдещо развитие.

Въпреки положителното отношение към туризма и неговото развитие все още проектната активност, която основно може да осигури инвестиции в туристическа инфраструктура е доста слаба. Това може да се проследи от резултатите представени в

Диаграма №2, според която водещи или партньори са били само 1% от респондентите, а бенефициенти по даден проект са едва – 2%. Тези песимистични данни се дължат преди всичко на факта, че поради регистрираните злоупотреби с къщите за гости ПРСР забрани финансирането на туристическите дейности и услуги, което се оказва голямо препятствие за развитието на туризма в селските райони в т.ч. и в община Стамболово.

Проектът представлява организирано намерение, целящо изпълнение на определени, нерутинни, неотменни задачи, което води до постигането на конкретни резултати. В съвременното управление на проекти едно от определящата е „проектът е съвкупност от идея, план и действие за промяна в публичното пространство или бизнеса при ограничено време и ресурси“²⁵. Всичко това изисква от съответния предприемач много познания и компетентности, активност, прецизност и финансова обезпеченост и в същото време всеки бенефициент поема риск, който може да попречи на изпълнението на проекта, особено в условията на висока инфлация, каквато регистрираме днес в нашата страна. Всички подобни препятствия и ограничения демотивират и плашат потенциалните бенефициенти и спират инвестиционните им намерения.

Тези нагласи трябва постепенно да се преодоляват, защото новият програмен период предоставя нови, по-големи възможности за проектно финансиране. Така например ЕС включи бюджетна линия за подпомагане на европейския туризъм, по която ще се финансират новаторски, конкурентоспособни, устойчиви, трансрегионални и трансгранични проекти, както и в регионалната политика на ЕС през новия програмен

²⁵ Найденов, 2011, с. 5; Найденов, Петков, Йорданова, 1999, с. 8

период 2021-2027 г. ЕС ще обръща по-голямо внимание на инвестициите, които са от значение за туризма. Финансирането от ЕС ще доведе до улеснения за МСП, а бюрократичните формалности изисквани по процедурата за предоставяне на финансирането се намаляват значително. В България програмите които могат да финансират дейности свързани с туризма са:

- **Програма „Конкурентоспособност и иновации в предприятията“ (ПКИП)**, с която в българската икономика ще бъдат инвестирани близо 3 млрд. лв. Програмата предвижда продължаване на подкрепата за микро, малките и средни предприятия в страната. По първата процедура фирмите ще кандидатстват за грантово финансиране на обща стойност 127 млн. лв. за научни изследвания и внедряване на иновативни решения за производствата им.

Основните приоритети на Програмата са два – „Иновации и растеж“ и „Кръгова икономика“. Предвидени са средства за научни изследвания и развойна дейност във фирмите, увеличаване на експортния потенциал, създаване на нови или развитие на компании от по-високотехнологичните сектори на промишлеността, защита на патенти, индустриална собственост и др. Ще се стимулира дигитализацията, повишаването на киберсигурността, поверителността на данните в МСП и на уменията на персонала за работа с технологиите от Индустрия 4.0. Ще бъде подкрепена модернизацията на семейните предприятия и тези от творческите индустрии и занаятите.

Освен за по-голяма енергийна самостоятелност на фирмите, във втория приоритет – „Кръгова икономика“, е заложено финансиране за по-ефективно използване на ресурсите, разработването на нови зелени поточни линии, повишаване на употребата на странични продукти и вторични суровини, подобряване на рециклирането, намаляване на опасните вещества, на отпадъците и др. Именно тук туристическите фирми могат да намерят най-много своето място.

- **Трансграничните програми – Гърция-България и България-Турция** ще финансират туристически дейности. Така например Програмата за трансгранично сътрудничество Интеррег VI-A Гърция- България си поставя СЦ 2. „Повишаване ролята на културата и устойчивия туризъм в икономическото

развитие, социалното приобщаване и социалните иновации“. Програмата ще финансира действия в следните тематични области:

- Подкрепа за трансгранична мрежа за туристически дестинации и атракции, включително създаване на тематични мрежи и маршрути;
- Адаптиране на туристическия сектор към изменението на климата и приобщаването;
- Насърчаване на дигитализацията на туристическите ресурси и процеси и приемане на цифрови и иновативни инструменти в местната туристическа индустрия;
- Надграждане на човешките ресурси и предприемаческите умения в туризма;
- Свързване на туризма с местната (СВС) верига за доставки в контекста на стратегията на ЕС „От фермата до вилцата“.

Очаква се и Норвежкия финансов механизъм също да подкрепя такива проекти. Ето защо различните европейски програми трябва да се познават и да се използват в максимална степен за развитие на туризма на територията.

Въпреки ниската проектна активност на територията на общината, дейности свързани с развитието на туризма на територията, които се финансират със собствени ресурси се извършват значително по-интензивно от страна на местните предприемачи.

Макар туризмът да е основна дейност само за 2% от анкетираните и за други 14,1%, които извършват подкрепящи дейности, този набор от дейности осигурява развитието

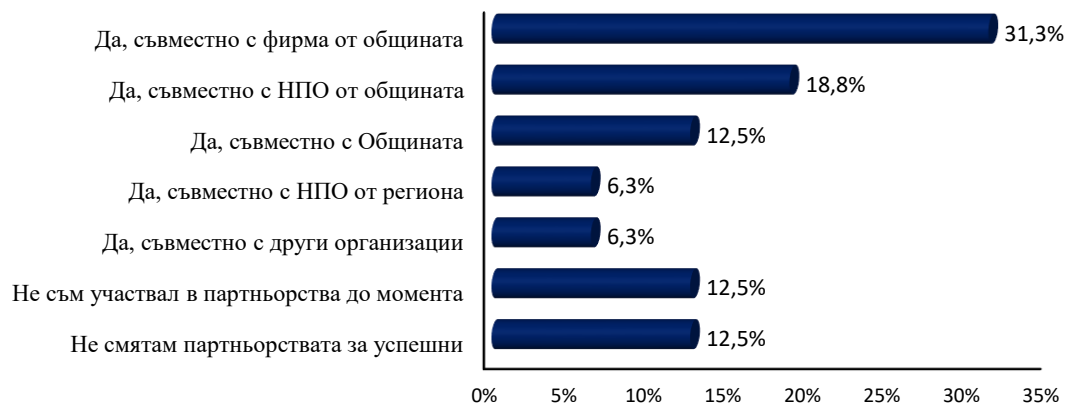
на туризма на територията, защото се използва масово от туристите. Без наличието на този минимум от туристически дейности и услуги оцеляването на туризма, особено в селски район като община Стамболово е заплашено. Ето защо трябва да се обръща сериозно внимание не само на туристическите продукти и туристическите услуги, но и на подкрепящите дейности, които разнообразяват и правят една дестинация жива и търсена.

Не се занимават с туризъм, но се интересуват от неговото развитие цели 50,5% от респондентите, което е обяснимо имайки предвид земеделския характер на територията. Други 33,3% не се интересуват изобщо, което говори за наличието на безразличие сред една трета от населението. Това в голяма степен е обезпокояващо и обезкуражаващо, тъй като развитието на туризма е също и развитие на обществените инфраструктури, развитие на услугите, подобряване на средата и на благосъстоянието на местното население като цяло. Качеството на публичната инфраструктура в този случай е естествено да вълнува всички живеещи на територията, защото от това се определя и тяхното благосъстояние. От друга страна по-възрастното население, безработните и част от гражданите, които са заети с друг вид дейности се интересуват основно от професионалните си ангажименти, от битовите си проблеми, от физическото си и здравословното си оцеляване в този труден от икономическа гледна точка момент и затова не проявяват интерес по темата. Тук трябва да се отбележи, че наличието на интерес към публичните политики е важен за всяка местна общност, защото той провокира активност на обществено равнище, а за да се успее в реализацията на дадена политика, на даден проект или на конкретна инициатива, обикновено се търсят сподвижници, лобита и/или най-вече активни партньори. От данните в Диаграма №4 става ясно, че най-активни в партньорствата са фирмите с 31,3% от анкетираните, с местните НПО съвместно партньорство са реализирали 18,8%, с общината са си партнирали – 12,5%, а с НПО от региона – 6,3%. Същият процент, 6,3% са установили и използвали партньорски взаимоотношения с други организации. Всичко изброено до тук прави партньорствата важни и предпочитани от страна на заинтересованите страни в областта на туризма. Само 12,5% не са участвали в никакви партньорства, а други 12,5% не смятат партньорствата за успешни.

Диаграма №4

Извършваните от Вас дейности в партньорство ли са реализирани?

Изграждането на партньорства между представителите на туризма, съвременните индустрии, НПО сектора и местните власти е особено важно за успеха на туризма на дадена територия. Те поставят началото и на промяната в управлението на този отрасъл. За да се постигне устойчивост на различните видове туризъм, трябва да се обърне специално внимание на местните общности, защото те носят познанието, капацитета и инициативността. Местните хора не са средство за опазване на наследството, защото те самите са наследство. Важни са техните компетентности, техния бит, култура, обичаи, виждания и нагласи за промяна и развитие.

В отрасъл туризъм се регистрира през последните години нова ситуация, с която трябва да се съобразят всички, които са заети в туристическата индустрия – творческият турист не счита себе си за турист, а за пътешественик, искащ да бъде включен в преживяването на местната култура, бит и начин на живот. Именно за това е необходимо да бъдат създадени продукти отговарящи на потребностите и изискванията на туриста и автентичността на традициите и обичаите на местната общност. Това могат да бъдат биохрани и вино, предлагане на местни кулинарни рецепти, включване в готварски специализирани курсове, местни празници и обичаи, наблюдения в природата и др. Също така трябва да бъде отчетена опцията, че туристите избират дестинацията за посещение спрямо възможността да практикуват определена дейност, хоби, да задоволят професионалното или човешкото си любопитство. А за организирането на подобни възможности особено в малка община, каквато е Стамболово, се изисква партниране, подкрепа и отговорност за осигуряване на разнообразни, качествени туристически дейности и услуги. Създаването на интегрирани туристически продукти е едно от най-важните условия за опазването на природното и културно наследство и за удължаването на туристическия сезон. Всичко това налага изграждането не само на

устойчиви партньорства в дадена област, но и тяхното разширяване до създаване на партньорски мрежи и туристически сдружения на общинско, регионално и национално равнище.

Разбира се, интересът към различните видове туризъм е различен, но преобладава акцентът върху селския туризъм (50%), който се следва от културния и екологичния туризъм. Въпреки това услуги и забавления, свързани със земеделието и животновъдството, не се предлагат на територията. Културните събития се организират сравнително рядко.

Виненият туризъм (14%) е поставен чак на пето място, а територията е известна със своето Мерло от Стамболово. Преди него е спортния туризъм (15%), който също има потенциал. За целта обаче трябва да бъде изградена съвременна обществена спортна инфраструктура, която не само да привлича туристите, но и да задоволява техните специфични потребности. От друга страна наличието на голям брой водоеми е добра основа за развитие на различни водни спортове, които да са атрактивни и забавни за съвременния турист, решил да намери нестандартни забавления за себе си и за своето семейство.

Био туризмът и спа туризмът привличат сравнително по-малък интерес, но това е обяснимо, тъй като населението е селско и традиционно се храни с добра екологична

храна, която се възприема от местните жители като масово разпространена. Това обаче не е така, защото през последните години интересът към здравословната храна се засилва сериозно. Все по-големи групи туристи търсят биологично чистата храна, домашно приготвената храна, храната, която фермерите осигуряват за себе си и своите семейства. Интересът към био туризма и спа туризма съществува основно сред градското население, което е лишено от подобна храна. Ето защо в бъдеще трябва да се обърне сериозно внимание от местните заинтересовани страни на био туризма. Що се отнася до спа туризма, това е бонус, който част от туристите обичат да потребяват, когато посещават хотели и туристически комплекси, но това се различава в известна степен от спецификата на селския туризъм и затова има повече пожелателен характер.

Разнообразието във видовете туризъм е важно за 19% от анкетираните. Те искат да се разнообразяват, да изпитват нови и непознати преживявания, които да ги вълнуват, да ги забавляват, да ги информират и да ги карат да изпитват удоволствие от преживяното. Не се интересуват въобще от туризъм 20% от респондентите.

Личните предпочитания на респондентите към даден вид туризъм обикновено ги кара да насочват и своята активност в тази посока. Те се опитват да развият такъв туризъм, който би удовлетворил техните интереси и техните предпочитания, а трябва да е обратното, да се интересуват и да проучват интересите на туристите, да ги отчитат и да предлагат такива услуги, които да задоволяват интересите на конкретните целеви групи. От друга страна дублирането на предпочитан туризъм и отчитане на условия за развитие на местен туризъм в представите на респондентите показва, че се познават и отчитат в голяма степен и местните ресурси. Това може да се проследи от резултатите посочени в Диаграма №6.

Диаграма №6

Кой вид туризъм смятате, че има най-добри условия за развитие на територията на община Стамболово?

Тук видовете туризъм, благоприятствани от местните условия, са подредени по същия начин, както и предпочитаните видове. Разместени са само винения и спортния туризъм.

Създаването на интегрирани пакетни туристически услуги се препоръчва като възможно на територията на общината само от 17% от анкетираните, което на практика показва трудностите, с които ще се сблъскат заинтересованите страни при създаването на подобни интегрирани туристически услуги.

Не могат да преценят 21% от респондентите, които не само оформят, но и затвърждават размера на групата от незаинтересовани от туризма граждани. Тази група е с относителен дял 20-21%.

За да се развива туризмът, основан на партньорствата на една територия, е важно да се преценява кой може да бъде двигателят на подобни обединения. Този, който задвижва нещата, който е първопричината, за да се реализира дадена дейност, трябва да е информиран, мотивиран и да има необходимите ресурси за това. Инициаторът е този, който не само може да предлага, но трябва да умее да планира, да инициира и да пробва различни възможности и главното да полага усилия за да ги осъществява на практика. За анкетираните това трябва да бъде на първо място общината. В това са убедени 26,3% от респондентите според данните отразени в Диаграма №7. Общината е тази, която трябва да планира, да координира, да обединява местните ресурси и да ги насочва в правилната посока.

Диаграма №7
Кой според Вас трябва да стане двигател за развитие на туризма на територията?

Другият акцент върху инициативата се поставя върху местната общност и местните сдружения. Те трябва да инициират, да насочват и да предлагат, това смятат общо 22,2% от респондентите.

Местните хора и местните структури трябва да се стремят към обединение, а за това е нужно създаването на сдружение на фирмите, предлагащи туристически услуги в общината.

Други 10,1% смятат, че местната общност на първо време може да се включи в някое регионално сдружение на фирмите, предлагащи туристически услуги, защото там има повече експертиза, организирани са по-голям брой туристически фирми, налични са повече подкрепящи туризма структури, има и туроператори. Сформираните вече структури са натрупали повече опит, информация и ресурси, които могат да се използват по-ефективно за развитието на туризма. И главно те не се възприемат като преки конкуренти, което е особено важно за изграждането на подобни партньорства и постепенната промяна на битоващите отрицателни нагласи. Препоръчително е да се търсят и други бизнес обединения, създадени на друга основа, защото те също формират нагласи за партниране, за обединение, за координация и за съобразяване с различните видове интереси. За това всяко партньорство независимо на какво равнище е организирано, то трябва да се подкрепя, защото то носи на своите членове не само позитиви за техния бизнес, но и за местното устойчиво развитие като цяло.

И в дискусиите участниците се обединиха около твърдението, че една подобна регионална структура може да раздвижи партньорствата първо на регионално, а след това и на общинско равнище. Освен това инициатор може да е каквато и да е друга местна неправителствена организация (15,2%), стига тя да е активна, иновативна и да може да обединява. Частните фирми по-трудно могат да инициират подобни партньорства, защото те се възприемат често като конкуренти, затова подобни обединения е препоръчително да бъдат съставени от разнородни членове, ангажирани с туризъм (фирми, хотели, земеделски производители, НПО, туроператори, ресторантьори, превозвачи и др.).

За съжаление не са привърженици на партньорствата едни 23%, които се очертават в анкетата като твърдото ядро на противниците на каквито и да е партньорства. Според тази група всичко в туризма представлява конкуренция и борба за надмощие. Наличието на една такава група на територията на община Стамболово изисква доста сериозна работа от страна на общинското ръководство не само по отношение развитието на туризма, но и за промяна на нагласите, които възпрепятстват прогреса и развитието на всякакви видове производства и услуги на общинско равнище.

Една съвсем малка част от анкетираните и участващите в дискусиите смята, че има достатъчно туристи за всеки туристически обект и ако се работи в партньорство, нещата ще бъдат по-добри за всички.

Диаграма №8
Какво от изградената публична инфраструктура в общината е от значение за развитие на туризма?

За развитието на туризма, разбира се, обществената инфраструктура е особено важна. Анкетираните определят като приоритетни: ремонтираната пътна инфраструктура, изградените еко пътеки; изградената Интерактивна изложба, детските площадки и спортната инфраструктура. Тревожен е фактът, че според цели 32% от анкетираните нищо от обществената инфраструктура не подпомага развитието на туризма. За да има развитие, е необходима основно лична инициатива и достатъчно финансови ресурси. Пренебрегването на заобикалящата среда, която е много важна за комфорта на туристите, говори за едно необосновано абсолютизиране на личната инициатива и на личния интерес, както и пренебрегването на средата и на условията, които тя предлага. Това говори за лоша информираност, за липса на перспективна визия и разбиране на проблемите, свързани с туризма. За промяна на нагласите сред представителите на тази целева група от местната общност трябва да се работи комплексно и продължително, като се използват различни комуникационни средства като: информиране, реклама, обучение, партньорства и включване в конкретни инициативи и проекти. За целта това не трябва да е само инициатива на общинското ръководство, но то трябва да залегне устойчиво в стратегиите и в проектите на неправителствения сектор. От друга страна фирмите и земеделските производители трябва да бъдат привлечани при реализацията на всякакви инициативи в подкрепа на туризма, опазването на околната среда и подобряването на публичната инфраструктура. Ето защо изграждането на партньорства при прилагането на планираните през настоящия програмен период интегрирани териториални инвестиции, са особено важни за подобряване ефективността и цялостното израстване на местната общност. Така тя ще може да стане адекватна на изискванията, залегнали в стратегическите европейски и национални документи, и ще може да помогне на своя бизнес и на местната икономика като цяло.

Според Европейската харта за местното самоуправление, ратифицирана със закон, обнародвана и влязла в сила за Република България, местното самоуправление е правото и реалната възможност за местните общности да регулират и да управляват в рамките на закона, на тяхна отговорност и в интерес на тяхното население, съществена част от обществените дела. Това право се упражнява чрез съвети и събрания, чиито членове са избрани въз основа на свободни, тайни, равни, преки и общи избори и които могат да разполагат с изпълнителни органи, отговорни пред тях.

Ефективното взаимодействие между гражданите, бизнеса, нестопанския сектор и местната власт гарантира и по-голяма степен на публичност и прозрачност по отношение на процесите на формулиране, изпълнение и мониторинг на местните политики. Добрата комуникация между гражданите и органите за местно самоуправление, стимулира гражданите да бъдат съпричастни към проблемите на общината, в която живеят, активизира чувството им за отговорност. Процесът на комуникация подтиква обществеността да се включи във вземането на важни управленски решения, прави хората заинтересовани, подпомага изграждането на демократично гражданско общество, като същевременно се създава обществен климат, изгражда се ново съзнание у гражданите, основано на чувството за съпричастност и ангажираност при обсъждане на важни обществени въпроси.

Диаграма №9

Какво според Вас трябва да се направи в община Стамболово, за да се подпомогне развитието на туризма в региона?

Как местните заинтересовани страни виждат ролята на общината, за да се подобри развитието на туризма на територията, може да се проследи от отговорите на респондентите отразени в Диаграма №9.

От същата диаграма става ясно, че е доста важно да се възстанови дейността на Туристическия информационен център, това смятат 44% от анкетираните, след това следва изграждането на нова и модерна туристическа инфраструктура с относителен дял от 40%. За 35% от анкетираните устойчивите партньорства са важни и без тях не може да се развива туризъм, а за 34% проблемът с кадрите е сериозен, затова трябва да се

търсят възможности за обучение, както и да се привличат млади и квалифицирани кадри, за да може туризмът да се развива успешно на територията.

Поддържането на пътната инфраструктура е също важно условие, с което общината трябва да се съобразява и да контролира текущо, такова мнение поддържат 33% от респондентите.

Междубщинските партньорства също са важни за постигането на добри резултати, защото ефектът от обединените усилия в туризма не е важно да се осъществява само на хоризонтално ниво, а е важно това да се случва и на вертикално ниво.

Важно за 9% от анкетираните е да се реализират дейности, подпомагащи биоразнообразието в региона, тъй като са налични отлични еко ресурси на територията, а освен това се разширяват и възможностите за развитие на екотуризма и главно за наблюдение на голямото разнообразие от птици. Проблем е липсата на планински водачи с добра квалификация и компетентност. За други 7% от респондентите важноста се изразява в изграждането на съвременна спортна инфраструктура, която в момента липсва. Въобще анкетираните смятат, че на територията на Стамболово активният туризъм, било то планински, културен, екологичен, спортен или друг, трябва да се стимулира и развива значително по-интензивно.

Анкетираните са дали и предложенията общината да подпомага земеделските производители, биопроизводствата и кулинарията, за които не само има чудесни условия за развитие на територията, но и в същото време са перспективни, защото са предпочитани от съвременния турист. Много слабо са развити местните празници, не са добре представени обичаите, традициите и религиозния туризъм. За целта трябва да се намерят необходимите стимули местните читалища, църковните и джамийските настоятелства да се активизират и да работят в синхрон с туристическите фирми и с общината. Особено е важна ролята на общината при организацията на рекламата на туристическите обекти и на туристическите продукти, намиращи се на територията. Трябва да се възобнови дейността и на Интерактивната изложба, за да има повече възможности и повече обекти на територията, които ще могат да се посещават от туристите, търсещи познания и информация.

Законът за туризма урежда обществените отношения, свързани с осъществяването на управлението и контрола в туризма, взаимодействието на държавата и общините при осъществяването на дейностите, свързани с туризма, както и участието на юридически лица с нестопанска цел и физически лица в тези дейности. Тук водещо значение има

общината. Каква е нейната роля и функции съобразно закона ще разгледаме в следващия текст.

В чл. 11. от ЗТ Общинският съвет определя политиката за развитие на туризма на територията на общината, като включва в програмата за реализация на ПИРО самостоятелен раздел, съдържащ общинска програма за развитие на туризма. Общинската програма за развитие на туризма е в съответствие с приоритетите на областната стратегия за развитие на туризма и стратегиите по чл. 5, ал. 2. Общинската програма за развитие на туризма предвижда конкретни проекти, включващи мероприятия за: 1. изграждане и поддържане на инфраструктурата, обслужваща туризма на територията на общината, включително местните пътища до туристически обекти; 2. изграждане и функциониране на общински туристически информационни центрове и организация на информационното обслужване на туристите; 3. изграждане и поддържане на туристически обекти, които са общинска собственост или за които правото за ползване и управление е предоставено на общината; 4. организиране на събития и мероприятия с местно и национално значение, които допринасят за развитието на туризма; 5. провеждане на проучвания, анализи и прогнози за развитието на туризма в общината; 6. реклама на туристическия продукт на общината, включително участие на туристически борси и изложения; 7. взаимодействие и членство на общината в туристически сдружения и в съответната организация за управление на туристическия район; 8. подобряване качеството на услугите, предлагани в общинските туристически обекти. 9. благоустрояване, изграждане и поддържане на инфраструктурата - общинска собственост.

От изброените мероприятия, които трябва да се включат в Общинската програма за развитие на туризма анкетираните не са посочили: провеждането на проучвания, анализи и прогнози за развитието на туризма в общината и взаимодействие и членство на общината в туристически сдружения и в съответната организация за управление на туристическия район. Анкетираните все още не виждат общината като активен член на сдружение насочено към развитие на туризма.

Каква е ролята на кмета според чл.12 от ЗТ? Кметът на общината: 1. разработва програмата по чл. 11, ал. 1 и отчета за нейното изпълнение и след одобрението им от консултативния съвет по чл. 13, ал. 1 ги внася за приемане от общинския съвет; 2. създава и ръководи консултативния съвет по чл. 13, ал. 1; 3. създава Общинска експертна

комисия по категоризация на туристически обекти (ОЕККТО); 4. определя категорията на туристически обекти по предложение на ОЕККТО в предвидените в този закон случаи; 5. създава и поддържа общински регистър на категоризираните по т. 4 туристически обекти на територията на общината - част от Националния туристически регистър; 6. предлага на общинския съвет да определи размера на туристическия данък след писмено становище на консултативния съвет по чл. 13, ал. 1; 7. ежемесечно изпраща информацията от регистъра по т. 5 на електронен носител или по електронен път на министъра на туризма; 8. събира статистическа информация и създава и поддържа информационна база данни за туризма на територията на общината съгласно наредбата по чл. 165, ал. 2; 9. разработва и изпълнява програми и проекти в областта на туризма, финансирани от Европейския съюз и от международни организации; 10. сътрудничи и подпомага инициативи на държавните органи, организацията за управление на туристическия район и на туристическите сдружения за развитие на туризма на територията на общината в изпълнение на националната политика в областта на туризма; 11. изготвя годишен отчет за разходването на събрания на територията на общината туристически данък и го публикува на интернет страницата на съответната община; 12. осъществява контролни функции в предвидените в този закон случаи.

При провеждането на дискусиите във фокус групите стана ясно, че една голяма част от изброените дейности на практика са negliжирани, изпълняват се формално и не им се отделя необходимото внимание. Не е създаден и консултативен съвет по въпросите на туризма, който е ангажимент на кмета съгласно чл. 13, ал. (1), съгласно която кметът на община, на чиято територия има изградени и функциониращи места за настаняване, създава консултативен съвет по въпросите на туризма. (2) Председател на консултативния съвет по въпросите на туризма е кметът на общината или оправомощено от него длъжностно лице. (3) В състава на консултативния съвет по въпросите на туризма участват с равен брой представители на местната администрация и на национални, регионални или общински музеи, от една страна, и на туристическите сдружения, вписани в Националния туристически регистър, и други физически и юридически лица, които имат отношение към развитието на туризма, от друга страна. (4) Редът и начинът на определяне на представители на музеите, физическите и юридически лица по ал. 3 в консултативния съвет по въпросите на туризма се посочват в правилника по ал. 7. (5) Кметът на общината със заповед определя броя и поименния

состав на членовете на консултативния съвет по въпросите на туризма при спазване изискванията на ал. 3. (6) Консултативният съвет по въпросите на туризма: 1. обсъжда и одобрява проекта на общинската програма за развитие на туризма, както и проекта на отчет за изпълнение на програмата за предходната година; 2. прави предложения до кмета на общината и дава становища по въпроси, свързани с развитието на туризма на територията на общината, относно: а) размера на туристическия данък и неговото разходване; б) членството на общината в съответната организация за управление на туристическия район; 3. проучва и прави предложения пред общинския съвет чрез кмета на общината за: а) приоритетното изграждане и поддържане на туристическата инфраструктура и опазване и поддържане на туристическите забележителности на територията на общината, както и за привличането на инвестиции в сферата на туризма; б) подобряване състоянието на транспортното обслужване; в) опазване, поддържане и развитие на зелените площи на територията на общината, свързани с туризма; г) осигуряване на трайна заетост на кадрите в туризма и за повишаване на квалификацията им; 4. проучва, обсъжда и прави предложения пред общинския съвет чрез кмета на общината за предприемане на необходимите мерки за устойчиво развитие на националния курорт, когато на територията на общината има такъв, относно: а) подобряване състоянието на туристическата инфраструктура; б) осигуряване на обществен ред и спокойствието на туристите; в) архитектурния облик на националния курорт; г) организиране на транспортна схема през туристическия сезон; д) други въпроси от значение за развитието на националните курорти като туристически дестинации. (7) Кметът на общината със заповед утвърждава правилник за организацията и дейността на консултативния съвет по въпросите на туризма.

Тъй като община Стамболово е малка селска община, която не е курортно селище, което да развива голям обем туристически дейности, но е важно да има консултативен съвет към Общинския съвет, може да се изгради един Обществен съвет за туризъм и устойчиво развитие в общината, в чиято компетентност освен въпросите на туризма, посочени по-горе в текста, да се включва и опазването на околната среда. Устойчивото развитие е важен и комплексен проблем, за решаването на който трябва да се обединят местните усилия. За разделянето на дейностите по сектори трудно ще могат да се намерят достатъчен брой експерти и специалисти, затова една обща структура, като изграждането на Обществен съвет за туризъм и устойчиво развитие в общината се

предполага, че ще осигури по-голяма ефективност и успехи в сектор туризъм и в опазването на околната среда.

Други правомощия и задължения на кмета, които имат значение за развитие на туризма, са отразени в чл. 14. От ЗТ, а това са: (1) Към кмета на общината се създава общинска експертна комисия по категоризация на туристически обекти по чл. 128. (2) Председател на комисията по ал. 1 е оправомощено от кмета на общината длъжностно лице. (3) В състава на ОЕККТО се включват с равен брой гласове представители на местната администрация и представители на местните и/или регионалните туристически сдружения, вписани в Националния туристически регистър. (4) Условиата и редът за определяне на представителите по ал. 3 се уреждат с правилника по ал. 6. (5) Кметът на общината със заповед определя числеността и поименния състав на ОЕККТО по предложение на съответните ръководители на сдруженията по ал. 3. По преценка на кмета на общината в състава на ОЕККТО може да бъдат включени и други експерти. (6) Кметът на общината със заповед утвърждава правилник за организацията и дейността на ОЕККТО.

В община Стамболово има създадена и функционира ОЕККТО, но за съжаление в нея на този етап са включени само общински служители, тъй като няма на територията туристически сдружения. ОЕККТО на базата на законовите регламенти прави мотивирани предложения до кмета на Община Стамболово за определяне категорията, или даване на отказ за категоризиране на местата за настаняване, както следва:

- хотели - категория "една звезда" и "две звезди", и прилежащите към тях заведения за хранене и развлечения;
- мотели;
- семейни хотели;
- хостели;
- почивни станции;
- къщи за гости;
- бунгала;
- къмпинги;

- самостоятелните заведения за хранене и развлечения - категория "една звезда", "две звезди" и "три звезди" и др.

Въпреки нарастващите резултати и развитието на туризма в община Стамболово съществуват и редица проблеми, които трябва да се познават и отчитат, за да се постигнат по-високи резултати. В следващата Диаграма №10 са посочени основните проблеми, с които са се сблъскали анкетираните, или които те смятат за важни.

Диаграма №10

Какви са основните проблеми възпрепятстващи развитието на туризма на територията на общината?

Основните проблеми възпрепятстващи туризма в общината според анкетираните са:

- Лисата на активност от страна на заинтересованите страни – 27%;
- Липсата на активни неправителствени организации – 25%;
- Нежелание да се обединяват усилията и да се реализират съвместни инициативи – 20%;
- Липсата на предприемаческа активност – 11%.

С други думи основният проблем е липсата на активност във всичките ѝ форми, сред всички заинтересовани страни и нежеланието или неумението им за партниране и реализация на съвместни дейности. На този фон не е достатъчно активна и общината, което се отнася както за Общинския съвет, така и за Общинската администрация.

Други проблеми са, че ПРСР прекрати финансирането на туристическите дейности, което намали набраната инерция в тяхното развитие и силно ограничи проектното финансиране. От друга страна липсата на пряка, постоянна връзка между частните фирми, предлагащи туристически услуги, туроператорите и превозвачите е сериозен проблем, който редуцира посещаемостта.

Особено значение за организацията на туризма имат туроператорите, които се грижат основно за добрата организация на пътуването. Те, освен че предоставят професионална помощ, познават и спецификата на туристическото търсене и туристическото предлагане. Те осъществяват връзката между фирмите, които предлагат туристически услуги, и потребителите (пътуващи/пътешественици и туристи). Чрез проучвания и прогнози на тенденциите за развитие на туристическото търсене, туроператорът планира общия капацитет и взема решение относно броя на дестинациите и обема на програмата. Липсата на такава постоянна връзка води до намаляване на резултатите от развитието на туризма в общината.

23% от респондентите смятат, че на територията развитието на туризма не среща сериозни проблеми. Въпреки положителните отговори на една немалка част от анкетираните, туризмът някак си се negliжира и не му се обръща нужното внимание дори от част от заинтересованите страни. Това до голяма степен се дължи на липсата на информираност и активност от тяхна страна. Успехът се определя от информираността, от активността и иновативността на местните предприемачи, от тяхната готовност да търсят подкрепа от страна на публичните структури и да се включват в различни партньорства, които мултиплицират резултатите и ги правят по-конкурентни.

Особено обезпокоителни са отговорите на респондентите в Диаграма №11, от която става ясно, че основната част от анкетираните, която наброява общо 56 човека не планира развитие на туристическа дейност на територията през следващите години, било то поради липсата на финансов ресурс или поради липсата на кадри. Това е доста обезкуражаващо, защото то не е само констатиран факт, а се очертава в тези трудни за предприемачите и земеделските производители и като тенденция за следващите няколко години.

Диаграма №11

**Вие самият/ата, Вашата фирма или НПО-то в което членувате
планира ли да развива туристическа дейност през следващите
години?**

Собственият финансов капацитет е символичен, само 1% смятат, че ще развиват такива услуги, разчитайки на собствените си финанси. Други 10% смятат да кандидатстват по проект, който изисква съфинансиране и също наличие на сериозен финансов ресурс. Всичко това е твърде незадоволително като нагласи, стимулиращи разрастването и развитието на туристическия бизнес.

Други 34% от респондентите не са мислили по въпроса до къде искат да стигнат в един по-кратък период от 5 години.

Всички посочени до тук факти говорят за едно свиване не само на предприемачеството на територията, но и за една обща несигурност и липса на перспективи в близкото бъдеще, която изключва правенето на резки движения, на инвестиции и на предприемаческа активност. Всичко това е доста стряскащо, защото липсата на ясна визия за развитието на частната инициатива, трудно може да обезпечи планирането на каквито и да са партньорства и договорни отношения на по-високо ниво.

Друга възможност за развитието на туризма е изграждането на публично-частни партньорства²⁶, които мобилизират частния и общественния сектор за предоставяне на стоки и услуги, които традиционно се предоставят само от публичния сектор, като по този начин облекчават строгите бюджетни ограничения, наложени на публичните разходи. ОТ 90-те години насам доста ПЧП са достигнали етапа на финансово

²⁶ Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) дефинира публично-частните партньорства (ПЧП) като дългосрочни договорни споразумения между правителството и частен партньор, при които последният осигурява и финансира публични услуги с помощта на капиталов актив, като споделя присъщите рискове. Това широко определение показва, че ПЧП могат да бъдат насочени към постигането на множество цели в различни сектори, като например транспорт, социално жилищно настаняване и здравеопазване, както и да бъдат структурирани около различни подходи.

финализиране в ЕС. Въпреки това до момента средствата на ЕС не се използват много активно за прилагане на ПЧП в практиката. В България те са още по-слабо развити, а в община Стамболово има създадено само едно такова партньорство. Причината за това състояние на нещата е липсата на финансов ресурс, което твърдят 32% от анкетираните. Въпреки, че ЕС отпуска безвъзмездна финансова помощ по структурните фондове и Кохезионния фонд, както и посредством подкрепата на Европейската инвестиционна банка (ЕИБ), до тези финанси се стига трудно през последните няколко години и в по-голямата си част те остават непознати за местните предприемачи и за общинското ръководство.

Диаграма №12

Какво според Вас пречи на територията да се изграждат публично-частни партньорства за развитие на туризма?

Липсата на местна инициатива (30%), липсата на обединение на ангажираните с туризъм (14%) и липсата на кадри (14%) са другите причини, възпрепятстващи ПЧП. Освен това липсата на адекватна информация води до недооценяване на възможностите и до тяхното ефективно използване.

От друга страна изпълнението на успешни ПЧП проекти изисква значителен административен и експертен капацитет, който може да бъде осигурен единствено чрез подходяща институционална и правна рамка и дългосрочен опит в работата с такива проекти.

Въпреки всички затруднения, прилагането на ПЧП в туризма има шанс за развитие, още повече, че в Регламента за общоприложимите разпоредби (ROP) за периода 2014—2020

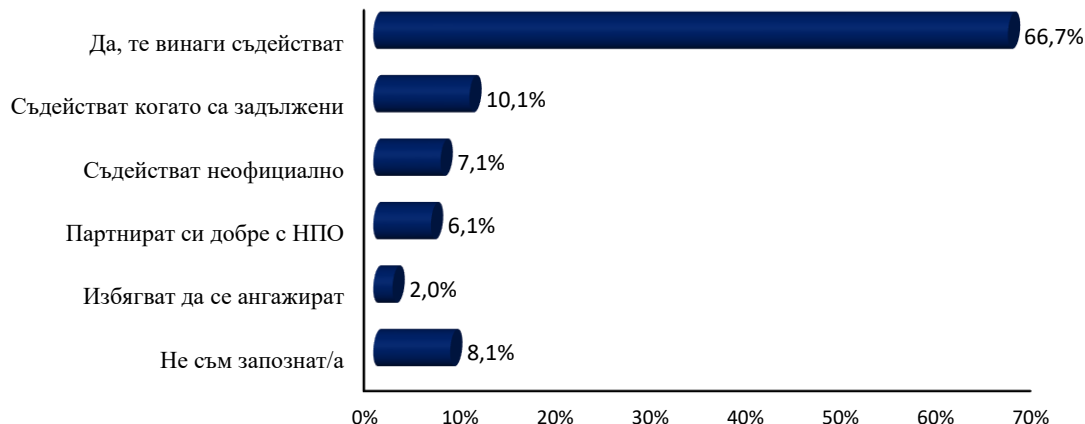

г., и в Регламента за МСЕ, ПЧП се разглеждат като потенциално ефективен механизъм за изграждане на инфраструктурни проекти, който осигурява постигане на целите на обществената политика чрез съчетаване на различни форми на публични и частни ресурси.

Каква е ролята на община Стамболово в развитието на туризма е въпрос, който получава доста категоричен отговор от анкетираните, а именно – 66,7% от анкетираните смятат, че общината винаги съдейства. Към този процент може да се отнесат и отговорите „Партнират си добре с НПО“ – 6,1%. Този резултат говори за една подкрепяща община и за наличието на добра комуникация със заинтересованите страни. Значително по-малки са относителните дялове на тези, които смятат, че общината съдейства при определени условия: когато са задължени (10,1%) или когато това е неофициално (7,1%). Само 2% смятат, че общинските власти избягват да се ангажират с подкрепящи туризма дейности.

Диаграма №13

Според Вас местните власти оказват ли подкрепа на провежданите инициативи за развитие на туризма?

Въпреки положителните оценки трябва да се отчете, че съдействието и подкрепата на фирмите, НПО-тата и на земеделските производители са важни, но недостатъчни за развитието на туризма. Трябва да има активно отношение по темата и активни мерки от всички заинтересовани страни. Всеки от тях трябва да предлага действия в своята област, за да може добре да се планира и успешно да се реализира планираното в практиката. Само така могат да се постигат все повече и все по-задоволителни резултати, които да удовлетворяват голям брой от заинтересованите страни и местната общественоост.

2.2. Анализ на резултатите от фокус групите

По своята същност дискусиата във фокус-групи представлява качествен метод за изследване на темата за туризма и неговото устойчиво развитие на територията на община Стамболово. Дискусиите във фокус-групите целяха да се събере обективна информация във връзка с реализираната до момента политика за развитие на туризма на територията на общината. Чрез организирането на фокус-групите се търсеше възможността за оформяне на общи становища по отношение на местните политики и по-специално за развитието на туристическите дейности и услуги през следващите няколко години. Плурализмът на мненията във фокус-групите благоприятства изграждането на смислови полета, които следвайки определена логика, изградиха обобщените становища не само по отношение на постигнатите резултати, но преди всичко бяха регистрирани и битувашите им нагласи за бъдещите периоди. Фокус-групата като метод осигурява условия, които структурират дискусиата, регистрират различните мнения и интереси и дефинират понятията и обобщенията, отнасящи се до туризма и до неговото развитие. В този смисъл методът на фокус групите даде възможност да се начертае в най-общ вид рамката на дейностите, допринасящи за развитието на туризма след Ковид пандемията, във време на война и енергийна криза. Това позволи изграждането на предложения и хипотези за адекватността на развитието на туризма в съответствие с нуждите на обществото. Освен това, базисната информация, събрана при срещата с фокус-групите, послужи за основа на по-разширеното и подробно изследване на проблематиката.

Подборът на участниците във фокус-групите даде възможност да бъдат обхванати различни заинтересовани страни и на тази база се идентифицираха различните интереси и различните нагласи на заетите с туризъм на територията на община Стамболово.

За съжаление участието в проекти, свързани с туризма от страна на заинтересованите страни, както бе констатирано по-нагоре в анализа, е символично. През последните години поради забраната на ПРСР да финансира подобни дейности проектната активност, която бе набрала скорост през предходните години, секна. До тогава бяха изградени къщи за гости; реализирани от общината в партньорство с НПО проекти в областта на екологичния и културния туризъм; бе създаден Туристическият информационен център в общината; бе разработена Маркетингова стратегия и реализирана широка рекламна кампания за популяризиране на местните атракции; бяха

проведени обучения и разработени сериозни рекламни материали. За съжаление набраната скорост не само бе намалена, но и почти бе стопирана. За последните 3 години има реализиран от местно НПО само един проект по ТГС България-Турция в областта на туризма. Интерактивната изложба, изградена по проект, бе предоставена за ползване от Общината, но за съжаление и в този случай тя не успя да заработи поради липса на водачи и екскурзоводи и влошена материална база.

Липсата на туристически проекти се дължи според участниците в дискусиите на: ниската активност, липсата на достатъчно информация, липсата на финанси, трудния достъп до проектно кредитиране особено на НПО-тата и ограничената проектна експертиза.

Основните проекти, реализирани на територията от НПО-тата, са реализирани в партньорство или с подкрепата на община Стамболово. Общинското ръководство е готово да подкрепя, да насърчава и да полага усилия за развитието на нови туристически дейности и услуги на територията.

Ремонтът на пътя Стамболово-Долно Черковище подпомогна развитието на туристическите дейности и услуги, предлагани от обектите, разположени по поречието на река Арда.

Въпреки някои успехи сериозен негативен отпечатък върху развитието на туризма остави Ковид пандемията, която допълнително забави развитието на туризма и намали местните постижения. Затвори се и Туристическият информационен център. Всичко това се отрази негативно на местните бизнеси, предлагащи туристически дейности и услуги.

Участниците в дискусиите изразиха различни мнения по отношение на видовете туризъм, от които се интересуват на този етап. Това са: културен туризъм, спортен туризъм, винен, екологичен туризъм, селски туризъм, геотуризм, ловен/риболовен туризъм, пещерен и др. Семинарният туризъм също се практикува, но той е непостоянен и трудно може да се от диференцира като самостоятелен вид, който да захранва туристическите обекти. Въпреки това той трябва да се взема под внимание и да се развива.

В момента на територията се практикуват следните видове туризъм: селски, екологичен, културен, винен, спортен и по много малко от някои други видове, като например

биотуризм. Земеделският производител Петко Ангелов произвежда лимец и различни продукти от лимец. В момента изпълнява проект за производството на бира от лимец.

На този етап ресурси, които не се използват достатъчно, има за развитието на следните видове туризъм: био туризъм, екотуризм, винен туризъм, културен туризъм, селски туризъм, геотуризм и пещерен туризъм.

Земеделската земя на територията на общината е чиста и плодородна и отглеждането на различни био храни е особено важно условие за привличане вниманието на привържениците на здравословното хранене. Освен това добрата местна кухня (българска и турска), съчетана с качествените биопродукти, ще увеличи интереса към местната кулинария, която съчетана с чудесното вино може да се превърне в силен притегателен механизъм за съвременния турист. За съжаление липсва онова сериозно винопроизводство, познато от преди повече от две десетилетия. Мерло от Стамболово бе познато в Европа и задоволяваше вкусовете и на най-капризните ценители. Сега неговото производство е епизодично и несигурно. Има около 5-6 производители на вино, които се опитват да уедрия неговото производство, но в момента липсва голям винопроизводител, който да осигури качествени местни вина, които да отговарят на всички европейски стандарти и които да могат да се предлагат на външните пазари.

Другите неизползвани в голяма степен местни ресурси са пещерите и биоразнообразието. Налични са голям брой пещери, които могат да се посещават от туристите. Разбира се една част от тях е недоизследвана, което налага да се търси подкрепата на спелеолози и учени, за да се изучат тайните на неизследваните пещерни обекти и техните екосистеми. В тях са налични големи популации особено от прилепи. Биоразнообразието на територията е голямо, наличието на няколко защитени зони, защитени местности и природни забележителности говори за богата природна среда, която може да предостави на своите любители възможност за наблюдение на редица редки и изчезващи биологични видове: растения, животни, птици и прилепи. Най-често региона се посещава от любителите на редки птици.

Наличието на много водоеми предполага възможности за организиран риболов и предоставяне на водни атракции, които не се развиват и не се предоставят на гостите на региона до този момент.

Налични са доста голям брой културно-исторически обекти, една част от които обаче са трудно достъпни и които не са социализирани в достатъчна степен.

Селският туризъм предлага доста възможности, които могат да се доразвият от местните собственици на туристически обекти и да се предлагат като интегриран туристически продукт, обхващащ няколко вида услуги. До момента и този вид туризъм остава неразработен.

От всичко казано до тук може да се заключи, че за сега интерес от страна на заинтересованите страни към бъдещото развитие на туристическите услуги съществува, но той е някак си несигурен, непостоянен, а и липсва ясна перспектива за неговото бъдещо развитие.

Всички определят като най-сериозни проблемите с финансовите средства и с липсата на квалифициран персонал в туризма. Дори участниците в дискусиите твърдят, че кадровата обезпеченост е най-сериозният проблем, който най-трудно може да бъде решен, защото привличането на професионалисти от Хасково и Димитровград ще оскъпи услугите и ще ги направи неконкурентни на пазара, а на територията на общината такива кадри липсват.

Основният двигател за развитие на туризма на територията трябва да бъде общината или обединение на заинтересованите страни в туризма. На този етап поради липса на подобни обединения инициатор може да бъде някое от местните НПО-та или някой изявен собственик на туристически обект. Но трябва да се търси партньорство и да се върви към обединение, което трудно ще се реализира на практика, но е необходимо и е важно за общото благо на всички.

Важна за туризма е всяка изградена публична инфраструктура (пътна, ВиК, електро, комуникационна и др.), както и спортна, здравна, социална, развлекателна или с други думи всяка съвременна инфраструктура, която създава удобства и възможности за добър достъп, приятна среда, интересни забавления, информиране, атракции, забележителности и др. е полезна за развитието на туризма.

Пътищата, Интернет, добрата комуникация, електричеството и безпроблемното водоподаване, осигурено от ВиК, са все обществени инфраструктури, без които не може да се реализира нито една туристическа дестинация. Тук е важно да се спомене, че са важни спортната, развлекателната и опознавателната инфраструктура. Всички те в

единство осигуряват качественото обслужване и комфорта на туриста. Без тях няма положително преживяване, какъвто и туристически обект да бъде посетен, затова усилията на всяка община трябва да са насочени основно към благоустрояване на средата и грижа за задоволяване нуждите на местното население и на гостите от съвременна инфраструктура, отговаряща на техните потребности. За да има устойчив туризъм трябва да се осигури достъп и до основните исторически и природни обекти, да се изградят поне две екопътеки, които да се използват активно от туристите. Най-подходящите места за това са покрайнините на Долно Черковище (от Интерактивната изложба до Лъвската скала) и до яз. Студен кладенец.

Пътната мрежа трябва да се поддържа редовно в добро състояние, а и все още има неремонтирани пътни отсечки, каквито са например пътя до с. Тънково и периферните населени места на общината.

В някои села бяха подменени водопроводите, а в други има остра нужда от такава подмяна. Не е завършена канализацията в доста села и няма пречиствателни станции там, където е изградена, или те не са пуснати в експлоатация.

Интернет покритието е доста добро с малки изключения, така че оплаквания на този етап няма.

Основните причини, които възпрепятстват предприемачите да развиват успешно бизнеса си, са следните:

- Липсва квалифициран персонал;
- Липсват водачи и екскурзоводи;
- Недостатъчен е броят на чуждестранните туристи, които идват основно да наблюдават птиците и рядко отседат на територията за по-дълго време. Необходимо е да се търси възможност тази група туристи да се задържа за по-дълго на територията и да отсяда в туристическите бази, а не да се отправя към съседните общини за храна и за нощувки;
- Основният поток от туристи няма големи финансови възможности и не оставя много пари в туристическите и в търговските обекти, намиращи се на територията на общината. Още повече, че липсват местни специалитети и атракции, които да привличат посетителите със специфичните си особености.

Липсват и рекламни или други интересни стоки, които също могат да се предлагат на гостите;

- Наличието на продукти от лимец се харесва и предпочита от посетителите, но не се осигуряват постоянно от предлагащия ги земеделски производител;
- Дестинацията е слабо позната, тъй като има недостатъчна реклама на територията на страната. Всеки хотелиер или къща за гости сам рекламира своята база;
- Липсват специфични услуги, които да „гледят“ туриста и да му създават усещане за специално отношение, които да го мотивират да остане или да се върне отново;
- Не се обединяват отделните собственици на обекти, които предлагат различни услуги за да могат гостите да посетят и друг туристически обект, намиращ се в непосредствена близост. Така туристите не съберат много впечатления и не остават дълго на територията. За това създаването на общи интегрирани продукти в бъдеще е задължително за туристическите фирми и за обслужващите туризма местни структури.

Някои от фирмите планират да развиват активно туристическа дейност и през следващите години, но други се ориентират към по-печеливши бизнеси и продават туристическите си обекти. Това е нормално в една пазарна икономика, стига купувачът да използва базата отново за туризъм, а не единствено за собствени нужди.

Като цяло през последните 3-4 години туризмът върви сравнително трудно на територията въпреки намаленото ДДС и осигурените помощи за електроенергия от страна на държавата. Разбира се за това има обективни външни причини, но като цяло проблемите в туризма възпрепятстват предприемаческата активност и набраната инерция от местните предприемачи силно намалява. Сега трябва да се полагат повече усилия от всички, за да се върне организацията на туристическите услуги на старите си нива. Възможните пътища за това са преди всичко изграждане на партньорства и засилване на проектната активност, а това освен обединяване на индивидуалните активности изисква осведоменост, компетентност, добро планиране и разбирателство със заинтересованите страни от местната общност. Само по този начин ще могат да се използват в максимална степен местните ресурси.

За съжаление на този етап не се използват рационално проектните възможности. Само една трета от участниците в дискусиите са се възползвали от тях до момента и то в предходни планови периоди. През настоящия планов период ще има повече възможности за финансиране, тъй като освен одобрените програми Планът за възстановяване и устойчивост създава допълнителни възможности. От друга страна една част от предприемачите се притесняват да се възползват от проектното финансиране, тъй като инфлацията е висока и цените на планираните дейности и услуги бързо се покачват, а одобрението на проектите се бави необосновано дълго, което води до отказ на бенефициентите от одобрени вече проекти. От друга страна интензитетът на безвъзмездната финансова помощ е недостатъчен (движи се между 50% и 75%), рядко е по-висок и това не е добро решение в новата обстановка, тъй като предприемачите предпочитат да купят оборудване втора ръка, но да не се занимават с голямата проектна документация, с бюрокрацията на тръжните процедури и убийствените изисквания за устойчивост на резултатите. Още повече, че оборудването и строителните дейности често падат и под тези 50% БФП. Обикновено заложените критерии изискват отварянето на нови работни места за срок от 3 до 5 години. В условията на пандемия, икономическа криза и растяща минимална работна заплата това е доста сериозен риск, който не всеки предприемач или земеделски производител е готов да поеме. В подобни случаи подкрепата на местната власт, която съществува, не е от голямо значение за реализацията на дадена туристическа инициатива. Като цяло основната група от заинтересованите страни смята, че общината подкрепя различни туристически инициативи. Друга, макар и малка част от участниците в дискусиите смята, че това не отговаря на истината. Всеки си вади заключение от собствения си опит, който не е еднозначен, а това налага да се обърне внимание на общинското ръководство за прилагането на равнопоставен подход към местните предприемачи и да се отделя повече внимание и грижи за съвместното решаване на техните проблеми.

Разделното събиране на отпадъците се оказва възможност, която основните участници в дискусиите подкрепиха горещо. Те се обърнаха към общинското ръководство с предложението да се разработи подобен проект за цялата община, в който те биха се включили активно. Така постигайки общата цел, всеки отделен предприемач ще бъде улеснен в опита си да приложи на практика разделното събиране на отпадъците, тъй като е доста трудно самостоятелно да ги събира, извозва и предоставя за рециклиране.

На този етап частните предприемачи не са предприемали действия за почистване на замърсени територии в горите, по бреговете на Арда и около водоемите, тъй като не им се е налагало. Общината обаче и част от неправителствените организации са почиствали замърсени терени от нерегламентирани сметища, в горските райони и около пътищата. Необходимо е по-често да се организират такива инициативи, за да се поддържа чиста околната среда и да се отстраняват своевременно локалните замърсявания в природата. За съжаление частните предприемачи не смятат да организират на този етап подобни инициативи, но биха се включили ако общината организира съвместни дейности за почистване на територията. Препоръчително е в проекта да се предвиди и разработването на инструкции/правила за поддържане чиста природната среда при посещение на туристическите обекти или екологичните пътеки. До момента образувалия се отпадък в туристическите обекти обикновено се почиства от работниците на фирмата. Използват се и някои правила, които обаче не са комплексни, а касаят преди всичко хигиената, която трябва да се поддържа в съответния обект. Важно е тези правила да са разширени и да включват и дейности, осигуряващи икономия на вода и ел. енергия, които до момента не са правени, тъй като изискват сериозни инвестиции. Използва се основно енергоспестяващо осветление. Може като начало да се стартира с правила, регламентиращи икономичното потребление на вода и електроенергия и успоредно с това да се търсят нови възможности за дълготрайно решаване на проблемите, което включва: саниране, поставяне на лед осветление и използване на алтернативни източници на енергия. Енергийната криза и големият брой програми, финансиращи изграждането на алтернативни енергийни източници, привлече вниманието и интереса на собствениците на хотели и голяма част от тях проявяват интерес към финансирането на подобни проекти. Този интерес трябва да се материализира, за да се намалят разходите и да се освободи финансов ресурс за инвестиции и в други иновации, които да осигурят сигурност и качество на обслужването. Голяма част от участниците смятат да се възползват от подобни програми, за да осигурят енергийната си независимост в максимална степен.

По отношение разходите на вода на този етап няма предприети конкретни инициативи от страна на хотелиерите и ресторантьорите, тъй като нещата стоят малко по-сложно. Подмяната на оборудването в дадения туристически обект изисква финансов ресурс, който рядко може да бъде подкрепен от европейска програма. Смяната на остарелите

водопроводи от страна на общината е една добра стъпка в правилната посока, но е необходимо това да се случи в повече населени места на общината. Конкретни организационни мерки за намаляване разхода на водата не са предприемани. Може да се помисли и по този въпрос, но е препоръчително да се потърси и експертна помощ, която да подпомогне усилията на хотелиерите и ресторантьорите при прилагането на устойчиви мерки, осигуряващи икономии.

Има НПО на територията на общината, които извършват дейности в подкрепа на туризма, но те са недостатъчни като брой и като инициативи. Важното е, че ги има и че работят по темата. Има и НПО от региона, които инициират или са се включвали в подобни дейности, но през последните 3-4 години и тяхната активност бележи спад в областта на туризма. Читалищата не проявяват активност до момента в областта на туризма и не организират културни събития, надхвърлящи местното им значение. За да се привличат гости, на общината е необходимо организират празници и културни събития да имат най-малко регионално значение, а финансовите ресурси са ограничени. Всичко това силно затруднява развитието на културния туризъм, който се основава на организират от местното население празници и фестивали, както и възпроизвеждането на местни обичаи и традиции.

Участниците в дискусиите заявиха, че има нужда от браншова организация в областта на туризма, но интересът към нея е по принцип и има по-скоро пожелателен характер, тъй като няма кой да се ангажира с нейното създаване и управление. Много важно е това да бъде местен човек, ангажиран с проблемите на туризма, който има авторитет и умения да организира, да обединява и да постига съглашателство и компромиси. На този етап трудно се събират заедно ангажираните с туризъм. Те не обсъждат общите си проблеми, не се координират помежду си и не търсят партньорства дори с общината. Не се включват в подобни сдружения и на регионално или национално ниво. Тук необходимостта от създаване на такава организация се противопоставя на желанието на заинтересованите страни да я създадат. Те като че ли очакват някой от вън да дойде и да ги обедини, което на практика е малко възможно. Те самите не виждат себе си или друг местен предприемач като организатор на подобна дейност. Общинското ръководство трябва да следи, да подпомага, да събира и да мотивира заинтересованите страни, за да може тази липса на желание за партньорство постепенно да бъде преодоляна. Създаването на каквото и да е обединение ще осигури на община Стамболово един

истински партньор в усилията за подобряване на средата с цел развитие на туризма на територията.

Интегрираните туристически продукти се създават предимно чрез обединения и работа в мрежа с цел създаване на разнообразни туристически продукти. Развитието на интегриран туристически продукт в Община Стамболово е обосновано от наличието на забележителни недвижими културно-исторически паметници и уникални природни дадености, които трябва да се представят в единство и чиито качества и разнообразие трябва да бъдат допълнително разработени и популяризирани, за да получат своето заслужено признание.

На този етап се споделят единичен брой туристически услуги между собствениците на туристически обекти. Споделянето е най-често инцидентно и е предизвикано от предпочитанието на даден посетител. В подобни случаи се налага да се потърси другия предприемач, който да осигури търсената стока или услуга. Липсват предварително разработени, утвърдени и обслужвани интегрирани продукти и дестинации, които да предлагат посещения и при други местни производители или собственици на обекти, които предлагат търсената от тях храна или предпочитаните от тях забавления. Трябва да се отбележи, че на този етап няма и голямо разнообразие от атракции, забавления и храни, които да привличат интереса на туристите.

Участниците в дискусиата отчитат факта, че основните заинтересовани страни за устойчиво развитие на туризма са индустрията, местните власти и местната приемаща среда. Те стигнаха до извода, че в туристическата индустрия потенциални партньори могат да бъдат: различните видове атракции, местата за настаняване, ресторантите, туроператорите, магазините и свързаните с туризма и околната среда, сдруженията, земеделските производители и др. Местната приемаща среда може да бъде представлявана от участници като местни жители, общностни групи, местни организации, като МИГ, сдружения и защитници на околната среда. Групата на властите може да се представлява от местната власт и от всички правителствени структури и агенции. Всички подобни структури могат да изграждат и да развиват устойчиви партньорски взаимоотношения.

Участниците в дискусиите бяха категорични, че дори да няма сдружение на заетите в туризма, е особено важно изграждането на мрежа на местно, регионално и национално

равнище. Мрежата е важна, защото тя свързва различни заинтересовани страни като туристически предприятия, туристи, национални туристически бюра и различни видове компании, които са пряко или косвено ангажирани с туризма. Респондентите са убедени, че качеството на крайния туристически продукт произтича от широк набор от услуги и продукти, осигурени от различни допълващи се и конкуриращи се предприятия с дейност в областта на туризма. Затова тяхното познаване и осигуряването на тясна и постоянна връзка между тях е от особена важност за всеки бизнес и за всяка територия.

Необходимостта от формирането на мрежи и установяването на сътрудничество е още по-съществена в областта на туризма, отколкото при другите индустрии, тъй като туристическите компании са предимно микро- и малки предприятия и разположени в различни точки на определен географски регион, които не отстоят на голямо разстояние един от друг.

Освен това глобализацията води до нарастване на необходимостта туристическите мрежи да станат по-конкурентноспособни. Всичко това изисква да се обединяват усилията преди всичко на местно ниво за постигане на конкурентоспособност чрез прилагането на минимални иновативни подходи, взаимодействие и сътрудничество.

Туристическите мрежи се създават главно поради факта, че заинтересованите страни обикновено са изправени пред проблема с ограничените вътрешни ресурси, което принуждава предприемачите да търсят и други външни ресурси. Един такъв ресурс са мрежите, които са важен източник за подкрепа на предприемачите, който осигурява широк набор от възможности. За да оцелеят на пазара, част от заинтересованите страни са принудени да създават мрежи, тъй като само работата в сътрудничество позволява обмен на ресурси и достъп до определени, по-широки възможности. Мрежите и клъстерите в областта на туризма претърпяват съществено развитие и допринасят с гъвкавост, обмен на полезна маркетингова информация, нововъведения, възможност за навлизане в други мрежи и клъстери на национално равнище и отвъд тези граници, споделяне на ресурсите и трансфер на знания между заинтересованите страни.

Основни предимства на работата в мрежа са:

- Работата в мрежи е полезна за споделянето на идеи и знания;

- Възможно е да откриете полезни практики в бизнеса или показатели за индустрията. Ученето от това, което правят другите, е полезна стратегия за всеки вид бизнес;
- Напълно естествено е работата в мрежа да доведе до създаването на нови възможности. Използването на установени контакти при срещи с хора може да разкрие нови бизнес възможности;
- Често е възможно да намерите решения на проблемите и потребностите в своя бизнес посредством работа в мрежа;
- Възможността за придобиване на повече разпознаваемост е голямото предимство на работата в мрежа. Присъствието на събития на мрежата подобрява личния ви профил и помага представянето ви на вниманието на подходящите хора;
- Възможно е да следите тенденциите в индустрията, както и условията на пазара. Това е от съществено значение за постоянно изменящите се условия в бизнеса.

Пример за местни мрежи са туристическите дестинации. Те могат да бъдат разглеждани като мрежи от свързани частни и обществени организации, които могат да бъдат считани за заинтересовани страни на определена дестинация. Докато туристите възприемат дестинацията като цялостен обект, управлението на една туристическа дестинация всъщност представлява сложна задача, изискваща обединените усилия на заетите с различни видове туристически дейности и туристически услуги.

Най-надеждният начин за преход от индивидуална към съвместна нагласа при встъпване в мрежа е подготвянето на всеки член на екипа за активно участие в динамиката на групата. Сътрудничеството е междуличностен процес, който изисква наличието на поредица от елементи в отношенията между членовете на екипа. Сред тези съществени елементи са:

- Готовност за сътрудничество – ясно разпределяне на ангажиментите и съгласие относно участието на отделните партньори в процеса на сътрудничество. Съвместното определяне на препятствия и разглеждане на проблемите е необходимо в случаите на тяхното възникване. За тази цел работата в екип е от съществено значение. Общите цели на групата превъзхождат личните цели.

Концентрацията върху резултатите, които са цел на проекта е от решаващо значение.

- Взаимно доверие – необходимо е да съществува общо споразумение относно методите и целите за изпълнението на проекти или задачи. Не трябва да се продължава работата, докато всички членове на мрежата от туристически предприятия не постигнат споразумение.
- Взаимно уважение – признаване и зачитане на приноса на всички сътрудници. Важна е проявата на уважение, когато то е дължимо. Взаимното уважение обхваща готовността за извинение и способността да прощаваме на другите за грешките им.
- Активна комуникация – осъществяване на открита комуникация в рамките на екипа и споделяне на необходимата информация между неговите членове.

Осъществяването на всичко това изисква наличие на мотивация, формирана от ясното разбиране за необходимостта да се работи в партньорство независимо дали това е мрежа или сдружение. Важно е съответната структура да има общи цели, да е налично желанието за съвместна работа и да са регламентирани конкретни правила за съвместната работа.

Отчитайки всичко това става ясно, че за идентифицираните в проучването заинтересовани страни е особено важно да се обединяват на всички нива на управление, като създават сдружения или изграждат мрежи, но за това е необходима сериозна предварителна подготовка, която да осигури необходимите предпоставки.

По-нататък в анализа са отразени и други препоръки за подобряване развитието на туризма в община Стамболово, които са систематизирани и обобщени.

Отделени са като самостоятелна точка и проблемите и положителните характеристики на територията в областта на туризма, които се очертаха от анкетата и от дискусиите. Те са важни, защото те подпомагат разработването на SWOT анализ, разработването на Стратегия за развитие на устойчив туризъм и рамкират дейностите, съчетаващи екологичните и туристическите специфики, в един общ пакет, осигуряващ условия за устойчивото развитие на общината.

3. Основни характеристики на територията в областта на туризма

Глобализацията като процес засегна не само устойчивото развитие на регионално и местно ниво, а предизвика и доста проблеми в областта на туризма, на националните икономики, на институциите и на властта. По този начин се ограничиха възможностите на националните държави и на местните власти в областта на устойчивото развитие на туризма. Глобализацията промени ценностите и мотивите на поведение на отделните туристи предявявайки към предлаганите услуги изисквания за ново качество и характеристики, които да са необичайни, примамливи, вълнуващи, екзотични, различни от всичко видяно и чуто досега. Съвременните туристи търсят обекти и преживявания, които са различни от вече видяното и изживяното, които са близко до природата или се сливат с нея, които показват различното в културите, самобитността на нацията, и то при достатъчно високо ниво на обслужване. Ето защо заинтересованите страни трябва да следят и добре да познават националните и световните тенденции в туризма към които да се стремят, да отчитат обективно местното развитие, за да могат да го мониторира и направляват, отчитайки наличните местни ресурси. За да са адекватни действията на местната власт по отношение на планирането и развитието на туризма, тя трябва да изследва средата и да познава характеристиките на съответната територия. Особен акцент в проучванията трябва да се поставя върху идентифицирането на проблемите и търсенето на решения за тяхното преодоляване. Само по този начин общинското ръководство и местната общност ще могат да планират адекватно, да мониторира компетентно и да насочват развитието на туризма според регистрираната ситуация и постигнатите резултати.

3.1. Проблеми и възможни решения при развитието на туризма в община Стамболово

За община Стамболово, която разчита основно на природните си ресурси, е важно да се отчете фактът, че **развитието на туризма с някои свои аспекти натоварва природните системи**. За да се предотврати подобно негативно явление трябва да се работи в бъдеще за устойчиво и хармонично развитие на туризма на територията. Такова природосъобразно развитие на туристическите услуги осигурява поддържане на живота на биологичните видове в цялото им многообразие. Устойчивото развитие има за цел защита на околната среда, постигане на социално равенство и качество на живота, осигуряване на културно разнообразие, динамична и жизнена икономика, която предоставя работни места и осигурява просперитет за всички. Необходимостта от

приложението на концепцията за устойчиво развитие в туризма се обосновава с мащабното разпространение на негативните последици от масовия туризъм, свързани с:

- необоснована концентрация на туристически потоци, която изтощава туристическите ресурси, унищожава културно-историческото наследство и създава екологичен дисбаланс;
- намаляващите икономически ефекти поради проблеми в удовлетворяването на туристическите потребности, в резултат на нарастващи разходи за осигуряване на качествени продукти и обслужване;
- нарастващи отрицателни социокултурни въздействия върху ценностната система, бита и материалната култура на населението в районите, приемащи туристи;
- отрицателно отношение на посетителите към стандартизирани туристически продукти за масово потребление, предлагани в курортите, и промяна в ценностната система на туристите, поради нежеланието им да бъдат възприемани единствено като потребителски единици – източници на приходи.

Туристическата дейност има съществено влияние върху устойчивото развитие, което се определя от мащаба на туристическия бизнес и неговата роля и значение за местната икономика, заетостта и доходите. Важни за устойчивото развитие са взаимодействията на туризма с околната среда и обществените структури. Причинно-следствените връзки се дължат на неговата уникална зависимост от: качеството на околната среда, културните особености и социалните модели на взаимодействие, сигурността и благоденствието на местните общности. Ролята на туризма е двойка: от една страна, ако е лошо планиран или свръх-развит, може да увреди и разруши тези специални качества, които са приоритет за устойчивото развитие. От друга страна, туризмът е движещата сила, която активизира тяхното съхранение и насърчаване по два основни начина:

- пряко, чрез повишаване на информираността и приходите за стимулиране на устойчивостта и;
- косвено, чрез създаване на икономически стимули за осигуряване на подкрепа и от други дейности.

За да се преодоляват възможностите за натоварване на околната среда при развитието на туризма на една територия, трябва да се прилага неговата устойчива форма. За това трябва добре да се познава **устойчивият туризъм**, който представлява „внимателно отношение и зачитане на потребностите едновременно на местното население и на посетителите, културно-историческото наследство и околната среда”. За развитието му, през 1995 г., е приета Харта за устойчив туризъм с 18 принципи (основни правила), по-важните от които са:

- планиране и управление на туризма, за да се гарантира опазване на ресурсите, които са в основата на неговото развитие, базирано на специфични критерии за устойчивост;
- съхраняване и поддържане на природния и културния потенциал на дестинациите, в т.ч. и в защитените територии;
- интегриране на туризма в средата (природна, социална, културна), в която се развива без да създава повече неблагоприятни последици, отколкото тя може да понесе;
- контролиране на косвените и индуцираните ефекти с цел избягване на отрицателните въздействия върху културно-историческото наследство и традиционното поведение на местните жители;
- разработване на проекти и стратегии за туристическо развитие, в които приоритетни цели са опазване на ресурсите, удовлетвореност на потребностите на посетителите и местното население;
- интегриране на туризма в местната икономика и балансирано развитие на основата на нейните потенциални възможности;
- коопериране, сдружаване и подпомагане на участниците (публични и частни) в процеса на устойчиво развитие на всички равнища и др.

Принципите от Хартата определят същността на устойчивия туризъм и по-важните насоки за тяхната реализация. Целта на водещите правила за устойчивост на туристическата дейност е: пренасочване на мотивацията на субектите в туристическата система – туристически бизнес, обществени и частни институции, организации, местно

население и посетители, от краткотрайния икономически интерес към дълготрайния положителен ефект.

Туризмът изисква местните екосистеми да бъдат съхранени. Тогава той наистина би бил екологосъобразен, а неговото развитие – устойчиво. За да отговори на изискванията за устойчивост, развитието на туризма в община Стамболово трябва да се осъществява така, че да не изтощава под жизнеустойчивите им прагове местните екологични системи и да позволява самовъзстановяването им. Туризмът има потенциал и възможности да решава не само икономически проблеми. Ако се разсъждава стратегически, би трябвало да се инвестира не само в хотели и инфраструктура, но и в опазването на екологичните системи, културното и историческото наследство на територията.

За регулиране на хотелиерската и туроператорската дейност в съответствие с принципите за устойчивост са разработени и утвърдени Глобални критерии за устойчиво развитие на туризма, общо 37 броя, разпределени в четири основни групи. Глобалните критерии показват положителните ефекти и въздействия, които трябва да се постигнат при изпълнение на принципите за устойчив туризъм. На тяхна основа и в съответствие с влиянията на туризма са разработени съответните индикатори за устойчиво туристическо развитие, които показват начина на измерване на постигнатите резултати при съблюдаване на глобалните критерии. Количествените и качествените индикатори (общо 60 бр.) отчитат местната специфика на туристическо развитие и се обособяват в три основни направления:

- **екологични (37 бр.)** – свързани с околната среда. Разпределени в 6 подгрупи (водоснабдяване и водоползване, събиране и третиране на твърди отпадъци, използване на електроенергия, състояние на атмосферата и застрояване, биоразнообразие и защитени територии, поеман капацитет на туристическите ресурси);
- **социо-културни (12 бр.)** – установяват наличието на ограничения и степента на използване на местните туристически обекти. Отчитат нивото на медицинско обслужване на местното население и туристите, нивото на престъпност, генерираната заетост в резултат на туристическото развитие, некатегоризирани обекти и др.;

- **икономически (11 бр.)** – изследват дела на туризма в местната икономика, привлечените инвестиции в туристически проекти (реализирани проекти), генерираната туристическа такса, публичните разходи за развитие на туризма и др. Отчитат и степента на туристическо развитие като резултат от предварително целенасочено планиране.

В контекста на устойчивото развитие, туризмът е инструмент за подпомагане и насърчаване възстановяването и икономическото развитие чрез повишаване качеството на живот на посетителите и рецептивните общности. Формирането на баланс между благоденствието на туристите, местните жители и околната среда, чрез намаляване на конфликтите и признаване на взаимната зависимост и обусловеност, изисква специфичен подход за управление на дестинациите. Глобалните критерии и индикаторите могат да се използват като основа за разработване на системи за оценка и сертифициране на устойчивото и природосъобразно туристическо развитие.

При увеличаване на туристите в общината трябва да се вземе под внимание транспортът и нанасяните от него замърсявания. Местните екосистеми също се натоварват поради отклоняване на земеделски земи за инфраструктурни проекти, строителството на хотели, увеличеното количество питейна вода, нарастването на количеството на битовите отпадъци и т.н. Същевременно туристическата индустрия създава работни места, което допринася за преодоляване на много от парадоксите на съвременното развитие. Чрез развитието на туризма се удава възможността икономиката и екологията да бъдат тясно интегрирани, което трябва да се отчита от предприемачите при извършване на туристическите дейности и услугите и да се прилага успешно тази възможност в практиката.

Туризмът се съчетава с ползването на природен ресурс – речната и язовирната вода, планинските гори, лова и риболова, екстремните спортове в природни условия и др. Бизнесът в туризма дължи своите успехи в голяма степен на този ресурс и затова не трябва да е безразличен, а икономически ангажиран с опазването и възпроизводството на местните екосистеми.

Устойчивото развитие на туризма изисква управление не само на човешки, физически и финансов капитал, но също и на екологични активи, които не са заменими, не са и неограничени, и без които приложението на останалите би изгубило смисъла си. За това

е особено важно да се търси решаване на проблемите при взаимодействието между околната среда и туризма. За целта внедряването на системите за управление на околната среда на основата на EN ISO 9001 и EN ISO 14001 би подобрила екологичната политика на фирмите в туристическия бизнес и би повишило резултатността спрямо околната среда. Екосертификатите в туризма са възможност за туристическия бизнес да докаже, че е постигнал някаква хармония с околната среда. Така например общоевропейската екомаркировка т.нар. Маргаритка се дава на хотели, които са изпълнили определени изисквания за екологично настаняване.

Не на последно място развитието на туризма като отрасъл трябва да се разглежда и като система, чиято устойчивост се преценява и на основа на хоризонталните и вертикалните му връзки с останалите системи в общинската и националната икономика.

През последните години туризмът се утвърждава като работещ и развиващ се отрасъл, в резултат на което той придобива все по-голямо значение за социално-икономическото развитие на община Стамболово. Туризмът, заедно с услугите и високите технологии се очертават като приоритети на държавното и политическо стимулиране, от гледна точка на оформянето им като ниша за инвестиции. В този смисъл акцентът следва да се насочи основно към алтернативния туризъм.

Какви са проблемите, възпрепятстващи туризма и неговото развитие на територията на община Стамболово, може да се проследи от получените резултати в изследването.

Трябва да подчертаем, че един от важните проблеми в областта на туризма в община Стамболово е липсата на обединения, които да осигурят необходимата координация и комуникация между заинтересованите страни на територията на общината.

Все още е недостатъчно и качеството на обслужването, което се дължи основно на липсата на квалифицирани кадри, които са носители на по-качествени туристически услуги. Въобще въпросът с кадровата обезпеченост не стои добре. Конкурентността е силно зависима от хората, от техните знания, умения, трудови навици и поведение. Фирмите успяват да усъвършенстват технологиите и продукта, да увеличават печалбите си главно чрез хората. Единствено човешките ресурси са тези, които съединяват материалните, финансовите и информационните ресурси в продукта. Те са тези, които произвеждат продукта, планират, организират и контролират процесите. За съжаление

значително изостава проблемът за комплексната образователна и квалификационна подготовка на работещите в отрасъла, въпреки наличието на професионални паралелки в общината и в гр. Хасково.

Ниското заплащане на персонала е другата причина за нестабилността на трудовия пазар. Липсата на устойчивост на туристическите посещения затруднява поддържането на постоянен (сигурен) икономически статус на работната сила и осигуряването на непрекъснати, равномерно разпределени месечни доходи. Краткосрочното наемане на работниците увеличава разходите на туристическите фирми за обучение на персонала, за да се поддържа качеството на туристическите продукти и стандартите на обслужване.

По отношение на устойчивото развитие на туризма в общината могат да се открият следните проблеми:

- Моноструктурно развитие на отрасъла – при него насочеността на местния туризъм е все още основно към традиционния масов туризъм – място за отдих, използване на басейн и възможност за разходки в околността, а в някои случаи и риболов. Подобно развитие не съответства на природните, историческите и културните дадености на общината и затруднява тяхното пълноценно използване.
- Дори развитието на селския туризъм на този етап е съвсем слабо застъпен. Малък е делът и на туристическите обекти, които организират екскурзии на своите гости в други части на общината или до съседните общини. Не се предлагат услуги, свързани с местните обичаи и традиции като участие в обичаи, събори, дегустация на вина, вечер на родопската кухня, посещения на селски дом, организиране на лов, риболов, поднасяне на местна храна, осигуряване на биопродукти и други. Целесъобразно е разнообразяването и увеличаването на предлаганите допълнителни услуги към основния туристически продукт, за да се увеличи неговата конкурентоспособност в дългосрочен план, тъй като тези услуги съдействат за по-приятния и ползотворен престой на туристите на територията.
- Липсата на сериозни инвестиции в туристическия бранш през последните 5 години са сериозен проблем за развитието на туризма и причините за това са комплексни. Високият риск от неусвояване на ресурсите, в т.ч. и туристическите се дължи основно на Ковид пандемията, на енергийната криза, на войната в Украйна, на

липсата на финансиране на туристическите дейности от ПРСР, от трудностите при получаване на кредити и др.

- Екотуризмът е развит в недостатъчна степен и задължително трябва да се стимулира и развива, но неговото разрастване трябва да бъде съпроводено и с предприемането на конкретни мерки, тъй като има опасност да се увреди природната среда и да се предизвикат различни отрицателни краткосрочни и дългосрочни ефекти, които могат да се обособят в следните области:
 - замърсяване на екопътеките, водите и местообитанията при липсата на ясни правила и тяхното спазване от страна на туристите;
 - увреждане на флората и фауната – намаляване видовото разнообразие и нивата на възпроизводство. Туристическото присъствие понякога води до промяна на хабитатите, до нарушаване начините на хранене на животните и безпокойство при отглеждането на малките. Въздействията зависят от интензивността на туристическото присъствие, издръжливостта на видовете и адаптацията им спрямо нашествието на туристи.
 - унищожаване на природните дадености и селскостопански земи – конкуренцията на ресурсите и сблъсъка на интереси при разрастване на хотелските комплекси или изграждането на някои инфраструктурни обекти може да доведе до увреждане на природните дадености и до влошаване на средата. Най-често срещани са конфликтът със земята, отнемането на плодородни територии за строеж на туристически комплекси или паркове за ВЕИ, осигуряващи енергия за хотелските бази и др. От друга страна някои туристически обекти могат да бъдат изградени на бреговете на реките или в чашките на язовирите, което нарушава ландшафта и влошава оттока на реките. Изграждането на ТЕЦ-ове по реките също заплашва биоразнообразието на територията. Увеличената експлоатация и разрастването на броя на кариерите от друга страна води до запрашване, висок шум и нарушен ландшафт, което влошава условията за развитие на туризма в общината и води до деградация на пейзажа. На този етап на територията на общината основна заплаха са действащите кариери.

От представената информация става ясно, че туризмът е силно зависим от природната среда. Съществуването им в симбиоза и хармонично развитие в стратегически аспект зависи от организирането им по начин, по който туристическата индустрия и природната среда използват положителните ефекти от взаимодействията си, като взаимно се подпомагат и допълват.

Не трябва да се пренебрегва и липсата на проектна активност от страна на всички местни предприемачи, която да осигури нови инвестиции в туристическата инфраструктура и туристическите услуги.

Липсата на единна, масирана и професионално разработена реклама от страна на общината като целогодишна туристическа дестинация допълнително затруднява предлагашите туристически услуги на територията. А тя може да се използва ефективно на първо време в съседните страни – Турция и Гърция. За целта е необходимо задълбочено представяне на общината, както като цяло, така и на регионално равнище. Ролята на общината следва да бъде като на организатор на частния бизнес в процеса на финансиране на общинската туристическа реклама и източник на обновяване на обществената инфраструктура. Налага се виждането, че рекламата може да бъде ефективна само ако е обща за общината като дестинация. Всяка реклама на отделен туристически обект, колкото и да е активна не може да осигури търсеното разнообразие от туристите. А от общата реклама на туризма като дестинация печелят всички – от собствениците на хотели и къщи за гости до земеделските производители и ресторантьорите.

Качеството на инфраструктурата се явява сериозна предпоставка за привлекателността на туристическите обекти. В общината като цяло пътната инфраструктура е сравнително добра. Има малки участъци, които не са в добро техническо състояние. Пътищата на която и да е територия са едно от основните неща, които се преценяват от туриста. Ето защо те трябва да бъдат добре обозначени, чисти и безопасни. Обозначенията обаче не са достатъчно добри и там трябва да се предприемат конкретни действия, като се поставят повече табла и табели на възловите места.

Липсва достъп до основните културно-исторически обекти. Не се поддържат и изградените екопътеки, както и не се обновяват с по-добра инфраструктура.

Интерактивната изложба „Биоразнообразието в долината на Арда“ не се поддържа и не се обслужва от екскурзоводи и водачи.

Проблем е и общата инфраструктура, свързана с изграждането на тротоари и градинки в различните населени места. Липсата на достатъчно облагородена публична инфраструктура също отблъсква туристите.

Няма изградена и съвременна туристическа инфраструктура, която да осигурява на туристите възможности за спорт, развлечения и забава.

Друг проблем на инфраструктурата е материално-техническата база на хотелите и къщите за гости, която не винаги се намира в добро състояние. Освен това не всички туристически обекти са категоризирани в съответствие със Закона за туризма и другите нормативни актове.

Ограничено е и използването на съвременните информационни технологии и свързването им в общински, регионални и национални мрежи. Мобилното телефонно покритие е с променливо качество особено в периферните райони на общината.

Интернет мрежата е с доста добро качество, което е особено важно за съвременния турист. Въпреки това липсва връзка между различните хотелски системи.

Обявената в световен мащаб пандемия от COVID-19 промени плановете на туристите за отдых и наложи нов тип поведение при планиране на почивките. Елементът на риска, който се поема при пътуване, в голяма степен влияе при избора на място за почивка и тип туризъм. В този случай такова спокойно място с по-малки възможности за контакт с много хора каквото е община Стамболово са предпочитани от една част от туристите.

За да се привлекат и задържат висококатегорийни западни туристи на територията на общината, е необходимо да се обърне по-сериозно внимание на западните туристи, които се интересуват главно от биоразнообразието и от наблюдението на птици. Такива туристи не търсят ниската цена, а възможността да наблюдават биологичните видове в естествените им хабитати, добрата и екологична храна, доброто обслужване и условия за истинско преживяване сред природата, което да остане незабравимо. Тук основният проблем е липсата на компетентни и оборудвани с необходимата техника водачи. Освен това непознатата дестинация и конкуренцията на пазара предопределя община Стамболово на този етап да остане по-непознато място за екотуризм и главно за наблюдение на птици от община Маджарово.

Община Стамболово може да бъде интересна за туристите освен с екологичен и със селски туризъм и с културни забележителности или с места за забавления, които местните хора могат да изграждат и да предлагат на посетителите. Затова е целесъобразно усилията да се насочат и към селския и културния туризъм, винения туризъм, био туризма, спа туризма, геотуризма, семинарния туризъм, пещерния туризъм, ловния туризъм и други алтернативни видове туризъм, които да разнообразяват, да привличат и да задържат гостите на общината за дълго време на нейната територия.

3.2. Наличие на местни и други ресурси за развитие на туризма

Туристическите ресурси са основните и второстепенни обекти и явления в определена дестинация, които привличат туристическите потоци, затова тяхното идентифициране, опазване и ефективно използване е доста важно за развитието на всеки туризъм за определена територия. Обектът е това, към което е насочена туристическата дейност на човека и може да бъде природен, антропогенен или друг вид. Явлението е външната форма, в която се проявява същността на нещо или отделен факт, положение, събитие, случай. Съвкупността от тези обекти и явления, които могат да станат атрактивни при дадени условия, се определят като запаси или като туристически ресурси в резерв. Онези обекти и явления, които са придобили туристическа популярност и привличат масови потоци от туристи, образуват туристическия ресурсен фонд. За неговото изграждане и развитие са вложени значителни финансови и материални средства и овеществен труд.

Туристическите ресурси се класифицират условно в две големи групи: природни и антропогенни туристически ресурси. В практиката на стопанския туризъм се получава в повечето случаи комплексен туристически продукт, който съдържа двата типа ресурси. Водещ е единият и другият в зависимост от конкретните условия за туристическата дестинация. На територията на община Стамболово съществуват и двата вида типа ресурси.

Превръщането на природните или антропогенните (създадени от човека) обекти и явления в туристически ресурси е процес с различна продължителност и ефективност. Независимо за кой вид се отнася, усвояването на туристическите ресурси трябва да е съобразено с основните принципи за използване на ресурсите: икономическа

необходимост и обоснованост, социална потребност, техническа изпълнимост и кумулативна ефективност.

Туристическите ресурси са неотменима част от реализационните условия и фактори определящи развитието на туризма.

Онези туристически ресурси, които оказват възстановителен (рекреативен) и оздравителен (в т.ч. и рехабилитационен) ефект върху туристите главно чрез природните фактори, се определят като природни рекреационни ресурси. Такива ресурси има в достатъчна степен на територията на община Стамболово. Важно е да се знае, че постигането на рекреативния ефект чрез природната среда изисква по-дълго пребиваване на туристите сред нея.

Природната среда включва компонентите: релеф, климат, води, биогенни ресурси (флора и фауна) и почви. Само онези техни елементи и особености, които притежават туристическа привлекателност, се отнасят към рекреационните ресурси.

Под геоморфоложки туристически ресурси се разбират онези форми на релефа, които притежават атрактивни свойства и могат да привлекат туристите. Измежду многообразието от релефни форми по земната повърхност значение за туризма в община Стамболово имат: хълмистата част на Източни Родопи, пещерите, които се намират в голямо количество, но за съжаление не всички са проучени, пропастите и каньоните, скалните ниши и скалните образувания, меандрите в коритото на Арда и други местни забележителности.

Пещерите са голяма туристическа атракция като елементи на релефа. Най-посещавани са пещерите, в които са запазени пещерните образувания сталактити, сталагмити и сталактони, драперии, езера, водопади. За съжаление такива на територията на община Стамболово не са открити, но в съществуващите пещери има богато биологично разнообразие и доста красиви форми, които също са привлекателни за туристите и спелеолозите. Наложително е тяхното привличане и подробно проучване.

Меандрите на река Арда си заслужават човек да пропътува стотици километри само заради един миг пред тази гледка, защото е неповторима и е поредното доказателство, че по-велик художник от природата няма. Думата „меандър” значи завой, а пътят на Арда в България е осеян с такива.

Арда е смятаната за най-красивата река, пресичаща територията на България. Извиреща от връх Ардин в Родопите, тя се влива в гръцката част на Марица, а пътят ѝ до южната ни съседка е изпълнен с криволичеши завои. Водите на Арда изминават цели 250 километра, от които почти няма метър без нереална красота.

Към пропастите подчертан интерес проявяват любителите на спелеологията. Някои скални образувания край селата Пчелари и Рабово, около язовир Студен кладенец и на други места позволяват да се привличат любители на спортното катерене и алпинизма.

Разчленеността на бреговата линия на язовир Студен кладенец и на речните брегове наред с благоприятния климат и достъпност е определящ фактор за развитието на туризма. Силно разчленената брегова линия изобилства от красиви заливи и заливчета с удобни плажово-дюнни ивици за плажен туризъм. Наличието пък на скалисти участъци с подводни ниши е голяма атракция за подводния риболов.

Хидроложките туристически ресурси са едни от определящите за дадена дестинация, защото най-големият дял от туристопотоците са насочени към водните басейни. Къпането, комбинирано със слънчеви бани, действа стимулиращо на отделни функции на организма и има общ оздравителен ефект. Практикуваните водни спортове също имат рекреативен ефект. Те могат да бъдат много и да са различни, според възможностите на местните предприемачи и изискванията на туристите.

Хидрографските туристически ресурси на територията са язовири и реки. Реките имат голямо полифункционално значение за развитието на туризма. Те са много подходящи за масова рекреация не само от страна на туристите, но и на хората от населените места, разположени по тяхното течение. Освен къпане в тях се практикуват и някои водни спортове, риболов и често при краткотрайните форми на туризъм се използват и за психофизично възстановяване.

Растителността и животинският свят имат своето място за развитието на туризма. Те представляват необходим елемент в много туристически дестинации. Растителността освен декоративната си функция предлага и рекреативни възможности, като пречиства въздуха, отделя фитонциди с лечебен ефект и служи като местообитание на животинския свят. Известно е, че 1 м² зелена растителност поема около 12 м³ въглероден диоксид и отделя кислород. Тук особена роля имат горите, които също укрепват здравето на хората.

Разнообразният релеф, съчетан с различните климатични влияния от континента и Средиземноморието, обуславят района на Източни Родопи като един от най-богатите на биоразнообразие в Европа. В Източни Родопи в т.ч. и в община Стамболово се срещат видове, характерни за флората както на Европа и Средиземноморието, така и на Анатолия и Кавказ.

Досега са открити близо 2000 вида висши растения, като от тях 37 са балкански ендемити, т.е. се срещат само на Балканския полуостров, 22 са български ендемити и са разпространени само в България, а юрушкият лопен (*Verbascum juruk*) се среща само в Източните Родопи. Над 20 са растенията реликти, които са оцелели и достигнали до нас от далечни времена. Сред тях са родопският силивряк (*Haberlea rhodopensis*) и родопската горска майка (*Lathraea rodopaea*)

Едно от най-редките растения тракийски клин (*Astracantha thracica* L.) се намира в Защитената местност „Находище на тракийски клин” – с. Воденци. Видът е вписан в Червената книга на България и е защитен от Закона за биологичното разнообразие. Тракийският клин е един от най-редките видове в българската флора. Представлява бодлив храст, който се отнася към сем. Бобови. Расте върху каменисти склонове и сипеи с варовита, по-рядко силикатна, скална основа.

Друг защитен вид е родопският силивряк (*Haberlea rhodopensis* или родопска хаберлея). Той е представител на семейство Силиврякови (*Gesneriaceae*). Това е балкански ендемит, защитен реликтен вид. Известен е със своята продължителна анабиотична сухоустойчивост, известно също като "възкръсващо растение" или цветето на Орфей. През 1835 г. когато Имре Фривалдски описва растението и го съобщава като ново за науката, за находището му отбелязва "Румелия, планината Родопи".

Животинският свят е също доста богат и подходящ за наблюдение от страна на природолюбители, за организиране на лов и риболов. Понастоящем като самостоятелни ресурси за туризма могат да се отделят застрашените биологични видове, ловът и риболовът. За тази цел е важно да се създадат специални туристически зони за ловен и риболовен туризъм. У нас те се наричат ловни стопанства. В тях обект на лов са: елени, сърни, диви свине, мечки, зайци, фазани и друг дивеч. В община Стамболово липсват такива ловни стопанства, но ако се развива ловен туризъм той трябва да е локализиран на територии, които се намират извън защитените зони и защитените територии. Тук

трябва да се търси и съдействието на ловните дружинки, за да се предприемат мерки и за опазване на дивеча. Разселването на елени на територията на Източните Родопи се приема доста положително от участниците в дискусиите.

Антропогенните туристически ресурси имат две съществени функции – привличат туристите, обогатяват културата и им действат емоционално по време на техния престой в дадената дестинация. На територията на общината те могат да бъдат разделени на следните категории:

- *историко - археологически паметници;*
- *културно - етнографски обекти;*
- *религиозни обекти и прояви;*
- *конферендни, спортни и други прояви.*

Историко-археологическите и архитектурните паметници представляват специфични туристически обекти. На територията на общината тези паметници са главно тракийско наследство. Археологически паметници от средните векове и от съвременния период до този момент липсват. Необходимо е да продължат проучванията и археологическите разкопки на някои от знаковите места, за които има индикация за сериозни бъдещи открития.

В долината на река Арда в района на селата Пчелари и Долно Черковище е наситено с археологически обекти – тук е най-голямото средоточие на изсечени в скалите тракийски гробни паметници в Източните Родопи. Регистрирани са 10 скални гробници, а стотици трапецовидни ниши са изсечени в отвесните скали, издигащи се на двата бряга на Арда. Обединяващ център на този комплекс е тракийското светилище в местността Аул кая при Долно Черковище, разположено около изявена скала с причудлива форма, напомняща полегнало животно.

Уникалният паметник е проучен от доцент Георги Нехризов от Националния археологически музей към БАН. Разкопките доказват, че върху скалната площадка са провеждани обредни практики. Открити са глинени олтари, върху които са извършвани ритуални жертвоприношения, както и разнообразни дарове. Светилището е функционирало активно през късната бронзова епоха (XV-XI в. пр .Хр.). В подножието

на хълма е разположен тракийски обект, най-вероятно светилище, в което са разкрити структури и материали от ранната желязна епоха (X-VI в. пр. Хр.).

Некрополът от четири скални гробници е открит и проучен още през 1989 г. Всички гробници са от един тип – имат трапецовидни камери с отвор отгоре, страничен вход и отворено преддверие. В двете най-добре съхранени са открити следи от погребение – части от човешки скелет, керамични съдове и накити. Тези находки дават основание използването на некропола да се постави в хронологическите рамки IX-VIII в. пр. Хр. Това е единственият пример за откриване на останки от погребение в известните досега около 50 скални гробници в Източните Родопи.

Некрополът от четири скални гробници в местността Хамбар кая е открит от Борис Колев, краевед от Хасково. Състои се от четири скални гробници, от които сега частично са запазени три. Те имат трапецовидни камери с отвор отгоре, страничен вход и отворено преддверие. На югоизточната отвесна страна на скалата над естествена пещера са изсечени трапецовидни ниши.

Масивът от трапецовидни ниши "Кован кая" е един от най-големите комплекси от изсечени в скала трапецовидни ниши в Източните Родопи. Скалните ниши, чийто брой надвишава 100, са ориентирани най-вече на юг и югоизток, но има и обърнати на запад и северозапад. Освен вертикално разположените трапецовидни ниши тук може да се видят и хоризонтални правоъгълни. Такива трапечовидни ниши има и в землището на с. Бял кладенец и една нища в с. Кралево.

На около 2 км южно от село Пчелари се намират различни белезникави изветряли скали. На скалата Ак кая, на около 10 м под най-високата ѝ точка, се вижда трапецовидният отвор на тракийската гробница "Кара Ин". Отворът ѝ (входът е с трапецовидна форма) се намира на югозапад на 700 - 800 м северно от река Арда. Гробницата представлява камера с почти трапецовидна форма на плана, с дължина 2.40 м и ширина на страните 1.80 и 2.30 м. Височината е 1.80 м а при входа достига до 1.95 м. По средата на тавана е издълбан плитък купол. Подът на гробницата е равен, ъглите са заоблени.

В културно-етнографските обекти са събрани, проучени и експонирани множество предмети, които дават представа за културното развитие на хората от региона. Такива обекти са музеите, галериите, панорамите и библиотеките. В Стамболово в читалището

на с. Жълти бряг има създадена етнографска изложба, която не е поддържана, лошо е съхранявана и не може да бъде представяна в такова състояние.

През последните десетилетия редица религиозни обекти и прояви привличат все по-големи туристопотоци и нарастващ брой поклонници. Големият брой религиозни храмове като: църкви, параклиси, джамии и тюрбета са добра база за развитие на религиозния туризъм на територията на общината. Проблем е лошото поддържане на църквите и липсата църковни служби в тях. В джамиите се организират редовно молитви.

Провеждането на конферентни, спортни и други прояви включва туристите, пътуващи за участие в конференции, семинари, спортни състезания или в провеждането на фирмен тимбилдинг. Местните туристически бази са особено подходящи за такъв семинарен/конферентен туризъм, който осигурява възможност за спокойно провеждане на занятията. През последните десетилетия значително се разшири и пазара на пътуванията за наблюдаване на регулярно провежданите спортни лагери, състезания и игри на открито, които обаче изискват съвременна и добре поддържана спортна база, каквато в момента липсва.

Наличието на благоприятни условия и ресурси за развитие на туризма, намиращи се на регионално и национално равнище, също са важни за всеки предприемач на територията. По-важните от тях са:

- Облекчаването на достъпа за туристическия бизнес до кредити, гарантирани от Българската банка за развитие и от някои други търговски банки;
- Хилядолетната българска история и наличието на множество културни паметници и археологически находки в региона я правят подходяща за развитието на регионален културен туризъм;
- Мекият климат, богатото биоразнообразие и отличните природни дадености могат да задържат местните и чуждестранни туристи за дълго време на територията на Източни Родопи и Сакар;
- Наличието на положителни нагласи от страна на населението към развитието на туризма, намалената ставка ДДС и формирането на очаквания туризъм да бъде

подпомаган от страна на държавата, мотивира в известна степен частните предприемачи да се ориентират и да инвестират в развитието на туризма;

- Новите възможности за проектно финансиране през този програмен период засилва интереса на частните предприемачи към туризма и туристическите услуги, които да се развият в региона.

3.3. Предложения и препоръки за подобряване развитието на туризма в община Стамболово

От анализа става ясно, че туристическите обекти в общината са разположени основно в 3 зони, намиращи се на територията на община Стамболово, и това са: 1) по поречието на река Арда (около и в селата: Долно Черковище и Рабово); 2) в с. Стамболово и неговите околности (с. Гледка и с. Кралево) и 3) в района на с. Царева поляна и с. Балкан. Само хижата в с. Тънково е изолирана като туристически обект. Тази концентрация на туристически обекти в конкретни райони на общината трябва да се отчита при планирането на туристическите дейности и около тях да се създават нови услуги и допълнителни атракции, които да увеличават тяхната притегателна сила. Освен това трябва да се използват и другите налични ресурси за включване и на други населени места в системата от туристически обекти. Така например в с. Тънково двама от лозарите, които произвеждат чудесни вина, имат намерение да увеличат това производство. Ако успеят да изградят и винарни за дегустация, района на Тънково също може да се разшири и разнообрази от гледна точка на туристическите услуги. Ако се добави и регулярното предлагане на пчелни и други местни био продукти и храни за посетителите, нещата ще се окомплектоват в максимална степен като нов и интегриран туристически продукт. Всичко това изисква голяма активност от страна на заинтересованите страни и обединяване на техните усилия.

Развитие и допълнителни възможности за разширяване предполага и района около Студен кладенец, който може да се обедини с предлаганите в с. Рабово продукти от лимец. Изграждането на екопътека ще привлече нови посетители, които са основно любители на природата и биоразнообразието. По този начин екотуристите ще могат да се насладят освен на хубавите гледки и на богатото биоразнообразие и на био храните, които предлага Петко Ангелов в Рабово. Трябва да се потърсят и други земеделски производители, които да предлагат качествена храна и биопродукти, за да има по-голям избор и разнообразие. За целта трябва да се обединят усилията на общината и на

местните предприемачи и земеделски производители. Така освен че ще има повече услуги, ще има и публична структура (ТИЦ), която да свързва услугите в една подобна дестинация. За целта е важно да се възстанови дейността на Туристическия информационен център, който да обедини усилията на местните заинтересовани страни на територията на общината и на съседните ѝ общини: Кърджали, Крумовград, Ивайловград и Маджарово. По този начин ще се минимизира неравномерното усвояване на туристическите ресурси и територията за развитие на туристически услуги ще се разшири и ще обхване по-голям брой заинтересовани страни.

Необходимо е да се инвестира в конкурентоспособността на местния туристически сектор, като МСП трябва да използват по-добре стратегията за цифровия единен пазар и свързаните с нея пакети за финансиране (ЕФСИ, ЕСИ фондове, ЕФМДР, Interreg, Urbact, LIFE, „Хоризонт 2020“, COSME, „Творческа Европа“, „Еразъм +“, Програмата на ЕС за заетост и социални иновации). Във връзка с това е желателно да се осъществяват съпровождащи инициативи и обучения, предназначени за МСП, с цел по-ефективно използване на фондовете. На тази основа могат да се финансират новаторски, конкурентоспособни, устойчиви, трансрегионални и трансгранични проекти, които да увеличат инвестициите на територията. Някои от по-важните мерки, които могат да се предприемат, са:

- Да се положат необходимите усилия за ускорено цифровизиране на туристическия сектор и по-специално разширяването на мобилното покритие и достъпа до високоскоростен широколентов интернет в най-отдалечените от общинския център населени места;
- Да се приемат мерки за гарантиране на съществен поток от посетители през цялата година;
- Да се насърчава по-голяма средна продължителност на престоя на територията на общината;
- Да се подобрява квалификацията и пригодността за заетост на операторите в сектора и се търсят нови възможности за професионална подготовка на кадрите;
- Да се подкрепя от местната власт устойчивостта като основен критерий при управлението на дестинациите и местните туристически продукти;

- Да се възстанови дейността на ТИЦ, който да организира различни форуми за разпространяване на най-добрите практики, най-вече сред МСП. Той да функционира и като специализиран регионален център за туристическа информация, където да може да се получава пълна и компетентна информация за туристическите забележителности, за хотелите и къщите за гости, за туристическите агенции, за маршрутите, както и за международните пътувания;
- Да се разработят туристически продукти, подходящи за възрастова категория 65+ като комбинация между специализирани видове туризъм – културен туризъм, еко и селски туризъм и др.;
- Да се отвори по-широко местната власт към прозрачността в планирането и се стимулира процесът на вземане на решения с участието на гражданите, да се създадат смесени работни групи и комисии по въпросите на туризма и опазването на околната среда;
- Да се потърсят възможности за по-рационално използване на многобройните водоеми на територията на общината за развитието на водни спортове, водни атракции, риболов, плажуване и др.
- Анализът на съществуващите комуникационни канали и инструменти за взаимодействие на гражданското общество с местната власт показва, че през годините са постигнати добри резултати, но е необходимо още по-тясно да се въвлече бизнеса и СИП в процесите на формулиране, изпълнение и мониторинг на местната политика за развитие на туризма и околната среда;
- Да се поставя акцент при разработването на специализирани туристически продукти като фестивали, спортни прояви, голф и др., които притежават потенциал за разширяване на услугите и създаване на специална емоционална връзка с територията;
- За привличането на европейски туристи е подходящо разработването и предлагането на цялостен продукт, включващ участие в гроздобер, дегустация на вино в автентични винарни и мачкане на грозде за производството на вино;

- Ограничено се използват и добрите биоресурси за развитие на ловния туризъм и риболова. Необходимо е те да се разширят като се привлекат за партньори ловните дружинки на територията;
- Целесъобразно е подобряването на инфраструктурата в общината със съдействието на държавата с цел повишаване на привлекателността на средата и местния туристически продукт;
- Желателно е предлагането на общи туристически пакети с някои съседни общини, а чрез Interreg, това може да става и съвместно с Р Гърция и Р Турция;
- Целесъобразно е да се разшири предлагането на туристически пакети за по-кратки пътувания и гъвкави пакети, включващи различни модули.

По отношение на държавната политика е необходимо:

- Фирмите в туризма да имат по-лесен достъп до европейски грантове, особено след като секторът беше зачеркнат и не е част от предвиденото финансиране по Националния план за възстановяване и устойчивост.
- Наложително е да се запази ставката от 9 % ДДС за ресторантите и заведенията, категоризирани по Закона за туризма, както и за другите видове туризъм.
- Да се използват възможностите за безвъзмездно финансиране за изграждане на енергоспестяващи системи за туризма, който е сред най-енергоемките сектори в икономиката.
- Изготвяне на нов Закон за туризма, чрез който максимално да се намали административната тежест, да се облекчат процедурите, да се защитят по-успешно правата на потребителите на туристически услуги и да се решат част от основните проблеми на сектора.

Публично-частните партньорства в общината на този етап остават неразвити поради няколко основни причини: липса на специфично законодателство, което да регламентира тези партньорства без да има притеснения доколко те са оспорими, както и липса на интерес от страна на частните структури. Има регистриран интерес към концесиите. Такъв интерес има към кариерите за добив на различни видове строителни материали и към язовирите. Има и едно НПО (Арда 2003), на което е аутсорсвана

социалната грижа Домашен патронаж. Но към ПЧП в най-популярните им форми няма изразен интерес, защото общината е малка и по-големи инфраструктурни проекти са невъзможни за изграждане и експлоатация от страна на частните структури. Големи предприемачи и големи инфраструктурни обекти на този етап липсват, а обезлюдяването на селата говори, че те трудно ще се появят и в бъдеще.

Идентифицираха се някои възможности, при които могат да се прилагат ПЧП, това са:

- Разширяване състава на доброволното формирование сформирани към общината с представители на бизнеса и гражданското общество. То е създадено с цел да подпомага основните съставни части на Единната спасителна система (ЕСС), като изпълнява следните основни дейности по защитата на населението:
 1. спасителни операции;
 2. ограничаване и ликвидиране на пожари;
 3. операции по издирване и спасяване;
 4. извършване на неотложни аварийно-възстановителни работи;
 5. оказване на първа помощ на пострадалите при пожари, бедствия и извънредни ситуации;
 6. други операции, свързани със защитата.

Разширеният му състав ще подобри неговата ефективност и ще осигури по-голяма социална активност, ангажираност и отговорност от страна на местната общност.

- Планиране и провеждане на горскостопански мероприятия в общинските гори и залесяване;
- Разработване и изпълнение на съвместни проекти, свързани с изграждането на туристическа инфраструктура на територията на общината;
- Предприемане на мерки за поддържане на биоразнообразието в защитените зони и в защитените местности;
- Организиране на съвместни инициативи (традиционни празници, пленери, фестивали и др.);
- Създаване на сдружение с публично-частно участие, което да се занимава основно с туристическа дейност;

- Организиране на съвместни маркетингови и рекламни кампании на територията на региона и страната.

Туроператорите и туристическите агенти, в ролята си на производители и посредници в туризма, имат възможност да влияят върху потребителския избор и поведение в процеса на вземането на решение, покупката на туристически пакет и неговото потребление. Следователно доставчиците на услуги (хотелиери, ресторантьори, транспортъори, фирми за събития и атракции и др.) е необходимо да интегрират в своята дейност главните цели, приоритети и области на развитие на туристическите агенции в ролята им на туроператори с цел синхронизиране на дейностите на всички участници във веригата на доставки и задоволяване на потребителското търсене с цел повишаване конкурентоспособността на българския туристически продукт на международните пазари.

В заключение следва да подчертаем, че община Стамболово има необходимия потенциал за развитие на туризма, но утвърждаването ѝ като регионална и национална туристическа дестинация, привличаща и платежоспособни туристи, изисква съвместни целенасочени усилия от страна на частният бизнес/земеделските производители, на НПО, на общината и на държавата. Приоритетно усилията трябва да се насочат в следните основни направления:

- ***Преди всичко, към туристическия продукт трябва да се подхожда творчески, като се развива не само традиционния, но се създават и нови туристически продукти, използват се основно различните видове алтернативи като културен, семинарен, пещерен, приключенски, екологичен, винен, спортен, ловен, риболовен, геотуризм и др.***
- ***В областта на маркетинга и рекламата трябва да се предприемат сериозни стъпки за популяризирането на туристическите, културните и екологичните обекти на предлаганите услуги и продукти на територията.***
- ***Третото направление е обучението на кадри и развитието на човешкия капитал в туризма на фона на общото изискване за по-високо качество на услугите и цифровизация на сектора.***
- ***Четвъртото направление изисква изграждането на партньорства, на мрежи и на съдружения, които да обединяват ресурси и усилия, да подкрепят***

инициативи и иновации, да планират и да подобряват като цяло местните туристически продукти.

- *И петото е развитие на устойчив туризъм, който да съхрани природата и който да осигурява и в бъдеще отлична природна среда за жителите на общината и за нейните гости.*

Това бяха направените предложения, които е препоръчително да се включват в разработваната стратегия.

Заклучение:

От направеното проучване могат да се потвърдят в голяма степен формулираните в методологията **хипотези**:

- Действително преобладава положителното отношение към развитието на туризма на територията на община Стамболово от страна на местното население, но развитието на туризма не се приема като обща отговорност, подобряваща средата и водеща до интегриране на услугите, от всички заинтересовани страни, намиращи се на територията на общината. Всеки работи сам за себе си и полага необходимите усилия самостоятелно;
- Що се отнася до заинтересованите страни, те частично подценяват социално-икономическата среда и гледат на развитието на туризма и повишаване на неговото значение за бъдещото развитие на местната икономика макар и плахо и като техен ангажимент. Разбира се една голяма част от тях смята, че това е ангажимент основно на местните власти, но друга част от респондентите вижда и собственото си място в местната общност и в приноса си за развитие на туризма;
- Липсват и детайлните познания за ползите от развитието на устойчив туризъм за местната общност, което възпрепятства формирането на реални нагласи по отношение на преките ползи, произтичащи от разнообразяването на туристическите услуги, водещи до опазването на околната среда. По отношение обаче на алтернативните енергийни източници и тяхното използване в туризма има ясни виждания и намерения за тяхното бъдещо изграждане.
- Някои НПО имат известни практики в културния туризъм, но при читалищата липсва очакваната активност по отношение на обичаите и традициите, което ги

лишава от практики и възможности да се включват активно в развитието на културния туризъм;

- Хипотезата, че „Партньорствата между местната власт и частните субекти в областта на туризма са епизодични, неустойчиви и недооценени. Те не се използват за разнообразяване и обновяване на туристическите услуги необходими за осъществяването на устойчиво местно развитие“ се потвърди напълно.

Други важни изводи, които анализът позволява да се направят са следните: 1) Основната част от развитието на туризма в община Стамболово е продукт на околната среда и едновременно с това той е и голяма нейна заплаха, затова трябва развитието на туризма и опазването на околната среда да се планират и контролират успоредно; 2) Негативните екологични последици от туристическата дейност дават отражение на екологичното равновесие и на съседни и на по-отдалечените райони, затова трябва да се организират и надобщински и трансгранични инициативи, които да развият туризма и да подобряват екологичната среда; 3) Има изградени механизми и положителни практики, с които да се засили положителният ефект, който туризмът може да оказва върху околната среда, но туристическият бизнес трябва още да допринася и да инвестира в инфраструктура, за да може да го максимализира; 4) Държавата в партньорство с общината имат ключова роля при регулиране взаимодействието между туризма и околната среда, затова взаимодействието по вертикала също трябва да се осъществява активно и ефективно.

За реализацията на предложените цели и приоритети в настоящия анализ е необходимо при разработването на средносрочната стратегия за развитието на сектор “туризъм” до 2028 г. не просто да се анализира моментното състояние на бранша и предлаганите от него туристически продукти, но в нея трябва и да се предложат конкретни стъпки, мерки и цели за бъдещото устойчиво развитие на сектора в община Стамболово. Само така ще може да се преодолее ниската ефективност при управлението на ресурсите, които ЕС е поставил в центъра на огромна екосистема от туристически предприятия, които допринасят съществено за просперитета и работните места във всички държави членки.

Базирайки се на европейските и националните политики, е необходимо общината да създаде условия за интегриране и допълване на политиките по развитие на сектор “туризъм” с тези в областта на природата и биологичното разнообразие, които не просто да допълват, а да стоят в основата на туристическата политика за устойчиво развитие.

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

За постигане на това синхронизиране е необходимо да се провежда целенасочена политика, която да осигурява разделното събиране на отпадъците, да насърчава опазването на биоразнообразието, да въвежда екологични иновации в туристическите предприятия и да изгражда екологосъобразна инфраструктура, която да бъде с понижено потребление на енергия, генерирана основно от възобновяеми енергийни източници. За да се реализират тези цели, е необходимо да се повиши ефективността на управлението на ресурсите за туристическите предприятия, което е невъзможно без концепция за адаптация на туристическия сектор към настъпващите климатични промени.

Източници на информация:

- Божинова, М. Барьерите пред туристическия бизнес // сп. Икономика, бр. 3, 2005,
- Велинова, Д. България и стратегията от Лисабон, „Банки. Инвестиции.Пари”;
- Гор, Ал, „Застрашената земя”, УИ „Св.Кл.Охридски”, „1995;
- „Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм“;
- Евростат, Tourism — Overview;
- Жизнен цикъл на туристическа дестинация – Дограмаджиева (2003), Yankov and Nekova (2017).
- Закон за туризма в България;
- Интервюта и анкети – Дограмаджиева при проучването на общините Тетевен, Троян и Априлци (2003), част от проучванията на Банско (Воденска и др. 2000; Маринов и др. 2000), проучванията на влиянията на туризма и отношението на местното население към неговото развитие от Воденска (2006, 2012, 2014), Попова (2003, 2004, 2007) и др.;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 9, 03-10. март. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 11, 18-24. март. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 12, 25-31. март. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 14, 08-14. април. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 19, 13-19. май. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 25, 24-30. юни. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 28, 15-21. юли. 2006;
- в. Капитал. Год. XIV, бр. 33, 19-25. август. 2006;
- Кларк, Г. Заедно с жестоката конкуренция в ЕС, отново се размахва “ДДС секира” над туризма. сп. Икономика, бр.1, 2006;
- Национална стратегия за устойчиво развитие на туризма в Република България, 2014-2030г.;
- Подкрепа от ЕС за туризма — необходимост от нова стратегическа ориентация и по-добър подход на финансиране;
- Попова, Н. 2003. Отношение на местното население към устойчивото развитие на туризма в селищата около Природен парк „Витоша“. – Год. на СУ, ГГФ, кн. 2 – География, т. 95.;
- Световна организация по туризъм към ООН, методологически бележки към статистическата база данни за туризма;
- Сп. Туризм и отдых, Год. IV, бр. 2, март-април 2005;
- Сравнителен анализ – Стамболски за общините Банско, Чепеларе и Чипровци (2009), Воденска (2006), Petkova and Yaneva (2015), Петкова (2017), Stankova et al. (2015) и др.; 3. Жизнен цикъл на туристическа дестинация – Дограмаджиева (2003), Yankov and Nekova (2017);
- Съобщение на Комисията - Дневен ред за устойчив и конкурентоспособен европейски туризъм /* COM/2007/0621 окончателен */;

- Устойчивото развитие и проблемите на българския туризъм.

Интернет източници:

<http://kulinari.net/>

<https://www.bg-ikonomika.com/2012/11/91.html>

<http://geografia.kabinata.com/30.htm>

<https://www.investor.bg/a/332-ikonomika-i-politika/100274-problemite-v-turizma-prodolzhat-da-sa-infrastrukturata-i-ruskite-vizi>

https://www.studentskigrad.eu/index.php?option=com_content&view

https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2021-05/rezyume_dulgosrochno.pdf

https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2019-10/ministry_of_tourism_turisticheski_tendencii_p2_2020.pdf

http://oldweb.ltu.bg/jmsd/files/articles/16/16-54_V_Banabakova_I_Ionova.pdf

<https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/eu-support-in-tourism-27-2021/bg/>

<http://www.prokarstterra.bas.bg/geo21/2005/1-05/pp51-55.html>

<https://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/novini/informaciya-za-leten-sezon-2022>

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tourism_statistics_at_regional_level

<https://ec.europa.eu/eurostat/portal/page/portal/tourism/methodology>

https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/tour_occ_esms.htm

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tourism_statistics/bg&oldid=87103

https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/uploads/2019_gg/prod_uktov_analiz_-_kulturen_turizam.pdf

<https://bg.warbletoncouncil.org/tipos-de-turismo-3127>

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015IR6648&from=CS>

<https://opic.bg/opik/nov-programen-period-2021-2027-g>

https://www.researchgate.net/profile/Velina-Kazandzhieva/publication/328860612_Glava_peta_PROBLEMI_I_KONFLIKTI_V_SVREMENNIA_TURIZM/links/5be72f93a6fdcc3a8dcc2784/Glava-peta-PROBLEMI-I-KONFLIKTI-V-SVREMENNIA-TURIZM.pdf

https://gradat.bg/news/2007/10/27/391610_prouchvat_unikalni_skalni_grobnici_v_stambolo_vo

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/95/el-fondo-europeo-de-desarrollo-regional-feder>

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/126/tourism>

ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ
ЕВРОПЕЙСКИ
СОЦИАЛЕН ФОНД

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
ДОБРО УПРАВЛЕНИЕ

https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2018-01/nsurtb_2014-2030.pdf

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tourism_statistics/bg&oldid=87103

https://www.tourism.government.bg/sites/tourism.government.bg/files/documents/2021-05/turizum_ikonomika.pdf

<https://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/novini/bulgariya-shte-polzva-pechat-za-bezopasnost-i-higiena-ot-svetovniya-suvet-za>

https://ibsedu.bg/media/Doctor/Desislava_Alexova/Avtoreferat_Desislava_Alexova.pdf